

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Ana Erjavec

Izobraževanje rejnic o razvojni kompleksni travmi pri otroku

Diplomsko delo

Ljubljana, 2022

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem mentorici doc. dr. Lei Šugman Bohinc in somentorici as. Mojci Šeme za vso potrpežljivost, nasvete in spodbudne besede pri pisanju diplomskega dela.

Še posebej pa se zahvaljujem staršema, bližnji in širši družini ter prijateljem za vso podporo, ki so mi jo namenili tekom študija.

PODATKI O DIPLOMSKI NALOGI

Ime in priimek: Ana Erjavec

Naslov naloge: Izobraževanje rejnic o razvojni kompleksni travmi pri otroku

Kraj: Ljubljana

Leto: 2022

Mentorica: doc. dr. Lea Šugman Bohinc

Somentorica: As. Mojca Šeme

Povzetek: V diplomskem delu raziskujem temo izobraževanja rejnic v Sloveniji, pri čemer se še posebej posvečam temi izobraževanja rejnic o razvojni kompleksni travmi pri otroku.

Otroci, ki so nameščeni v rejništvu, v matični družini velikokrat doživijo travmatične dogodke, dodatno pa jih lahko travmatizira tudi proces zaščite otrok in življenje v rejniški družini. Da bi to preprečili, je treba rejnice in rejnike izobraževati o specifikah razvojne kompleksne travme pri otroku in delu z njim. V nalogi obravnavam tudi pristop, utemeljen na razumevanju travme in vpeljevanje tega pristopa v delo rejniških družin in ostalih sodelavcev otroka z razvojno kompleksno travmo. Prav tako raziskujem odzive in načine dela rejnic z otrokom z izkušnjo travme in vlogo, ki jo ima pri izobraževanju in podpori delu rejnikov socialno delo. Na dano temo sem izvedla kvalitativno raziskavo s šestimi rejnicami, ki so imele v času izvajanja raziskave v rejništvu vsaj enega otroka. V raziskavi sem analizirala potek tako obveznega kot dodatnega izobraževanja rejnic v Sloveniji, izobraževanje rejnic o travmi, delo z otrokom z razvojno kompleksno travmo in sodelovanje s socialnimi delavkami. Ugotovila sem, da so rejnice tekom prostovoljnih in obveznih izobraževanj že pridobile nekaj znanj o travmi, a da si jih želijo še več. Skoraj vse so v rejništvu že imele otroka z izkušnjo travme. Pri delu z njim dodatno pomoč poiščejo pri strokovnjakih, kot so pedopsihiatri, psihologi in socialne delavke ter pri drugih rejnicah. Želijo si več dodatne pomoči, predvsem na individualni ravni, pri konkretnem primeru otroka, ki ga imajo v rejništvu.

Ključne besede: rejništvo, izobraževanje rejnic, delo z otrokom, travma pri otroku, razvojna kompleksna travma, socialno delo

Graduation thesis: Educating foster parents about complex developmental trauma in children.

Abstract: This thesis examines the training of foster parents in Slovenia, focusing on training in the area of complex developmental trauma in children. Children placed in foster care often face traumatic events in their biological families and may also be traumatised during the process of placement and living in foster care. To prevent this, foster parents need to be educated about the characteristics of complex developmental trauma in children and how to work with these children. The thesis also addresses the implementation of trauma-informed foster care in foster families and all those who work with children with complex developmental trauma. It also focuses on foster parents' responses and working practises in relation to traumatised children and the role of social workers in training and supporting foster families. A qualitative study was conducted on this topic, interviewing six foster parents who were caring for at least one child at the time of the interview. We analysed the process of both mandatory and voluntary training of Slovenian foster parents, training on trauma, working with children with complex developmental trauma, and collaboration with social workers. Our research findings suggest that foster parents gained some knowledge on trauma during their mandatory and voluntary training, but would like to have more knowledge on this topic. Almost all participants have taken a child into care with a traumatic experience. In working with these children, they seek additional help from professionals such as child psychiatrists, psychologists, social workers, and other foster parents. They want additional help, especially on an individual level, focusing on the specifics of the child they are currently caring for.

Keywords: foster care, foster care training, trauma in children, complex developmental trauma, social work.

KAZALO VSEBINE

1. TEORETIČNI UVOD	1
REJNIŠTVO.....	1
1.1 DEFINICIJA REJNIŠTVA	1
1.2 MATIČNA DRUŽINA.....	2
1.3 REJNIŠKA DRUŽINA	3
1.4 IZOBRAŽEVANJE REJNIKOV V SLOVENIJI	4
1.5 OTROK V REJNIŠTVU	5
1.1.1 Otrok s predhodno izkušnjo zlorabe in zanemarjanja	6
1.1.2 Razvojna kompleksna travma	7
1.6 OTROCI, KI ŽIVIJO V REJNIŠTVU, SO LAHKO TRAVMATIZIRANI TUDI V SISTEMU ZAŠČITE OTROK.....	9
1.7 NA RAZUMEVANJU TRAVME UTEMELJENA ZAŠČITA OTROK IN REJNIŠTVO	10
1.8 ZNANJA ZA REJNICE, UPORABNA V ODNOSU Z OTROKOM Z IZKUŠNJO TRAVME	13
1.9 NAVEZANOST – VAREN ODZIV NA OTROKA V STISKI	15
1.10 KREPITEV ODPORNOSTI OTROKA IN OBEH DRUŽIN (MATIČNE IN REJNIŠKE)	19
1.11 SOCIALNO DELO NA PODROČJU REJNIŠTVA.....	21
2. FORMULACIJA PROBLEMA.....	24
2.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA.....	25
3. METODOLOGIJA	26
3.1 VRSTA RAZISKAVE	26
3.2 MERSKI INSTRUMENT IN VIRI PODATKOV	26
3.3 POPULACIJA IN VZORČENJE	26
3.4 ZBIRANJE PODATKOV	27
3.5 OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV	27
4. REZULTATI.....	28
4.1 IZOBRAŽEVANJE.....	28
4.2 TRAVMA.....	30
4.3 SOCIALNO DELO	32
5. RAZPRAVA	34
6. SKLEPI.....	40
7. PREDLOGI.....	41
8. UPORABLJENA LITERATURA	42

9. PRILOGE.....	47
9.1 VODILO ZA INTERVJU	47
9.2 INTERVJUJI	48
9.3 ODPRTO KODIRANJE	62
9.4 OSNO KODIRANJE	77

KAZALO SLIK

<i>Slika 1: Primer odprtega kodiranja</i>	27
---	----

1. TEORETIČNI UVOD

REJNIŠTVO

1.1 DEFINICIJA REJNIŠTVA

Že v 56. členu Ustave Republike Slovenije je določeno, da otroci uživajo posebno varstvo in skrb. Z zakonom se jim zagotavlja posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabljanjem. Prav tako posebno varstvo države uživajo otroci in mladoletniki, ki nimajo staršev, za katere starši ne skrbijo ali so brez ustrezne družinske oskrbe (Ustava Republike Slovenije, 1991).

Slovenija je tudi ena od podpisnic Konvencije o otrokovih pravicah, ki v svojem 20. členu določa, da mora država otroku, ki je začasno ali za stalno prikrajšan za svoje družinsko okolje oz. njegovo nadaljnje bivanje v tem okolju ni v njegovo korist, zagotoviti posebno varstvo in pomoč. To lahko med drugim zajema tudi rejništvo, a mora biti pri iskanju ustrezne namestitve posebna pozornost posvečena neprekinjanju otrokove vzgoje in njegovemu etničnemu, verskemu, kulturnemu in jezikovnemu poreklu (Konvencija o otrokovih pravicah, 1990).

Rejništvo je ena izmed možnih oblik podpore in pomoči otroku in njegovi družini, ki jih zagotavlja država. Je začasen ukrep, institucionalna oblika skrbi za otroka, ki v določenem času v svoji družini nima dobrih razmer za življenje. Temu otroku mora država zagotoviti varne pogoje za rast in razvoj v skladu z njegovimi temeljnimi pravicami. Namen rejništva je otrokom omogočiti zdravo rast, vzgojo, izobraževanje, skladen osebnostni razvoj in usposobitev za samostojno življenje in delo pri osebah, ki niso njegovi starši. Slovenska zakonodaja tako rejništvo ureja v Družinskem zakoniku (od sedaj naprej DZ, 2017), Zakonu o izvajanju rejniške dejavnosti (od sedaj naprej ZIRD, 2002) in v Pravilniku o pogojih in postopkih za izvajanje rejniške dejavnosti (od sedaj naprej PPPIRD, 2019).

Razlogi, zakaj se otroka namesti v rejniško družino, so različni. Najpogostejši razlogi so: nasilje v družini, alkoholizem ali odvisnost od drog, revščina, zanemarjanje, smrt enega ali obeh staršev in drugi (Rakar idr., 2010). Mnogi otroci, nameščeni v rejništvo, torej v matični družini doživijo izkušnjo zanemarjanja, zlorabe ali druge oblike travme. Ranjenost, ki so jo doživeli v odnosih, se lahko nato na različne načine izrazi v odnosih z rejniško družino, v katero so

nameščeni (Kompan Erzar, Rožič in Simončič, 2011). Prav zaradi tega je pomembno, da se otroku najde zanj in za njegove potrebe ter glede na pretekle izkušnje primerno rejniško družino.

Rejništvo je že po sami definiciji začasen ukrep, kar pomeni, da je njegov želen izid vrnitev otroka v matično družino. Vsaka namestitev v rejništvo gre zato z roko v roki z načrtovanjem dela z matično družino, v smeri željenih sprememb. Pomembno je, da se stik otroka z matično družino ne prekinja, ampak da se varuje in krepi otroka, ki je v posebnem položaju, med rejniško in matično družino. Delo v rejništvu je tako delo v sistemu, v katerem so zajeti otrok, matična družina, rejniška družina in strokovne delavke centra za socialno delo (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

1.2 MATIČNA DRUŽINA

Pa začnimo na začetku – v matični družini. Starševstvo je človekova pravica. Ustava Republike Slovenije v svojem 54. členu določa: »Starši imajo pravico in dolžnost vzdrževati, izobraževati in vzgajati svoje otroke. Ta pravica in dolžnost se staršem lahko odvzame ali omeji samo iz razlogov, ki jih zaradi varovanja otrokovih koristi določa zakon« (Ustava Republike Slovenije, 1991). Kljub izvajanju rejniške dejavnosti dolžnost otrokovih matičnih staršev ostane preživljanje otroka, upravljanje z njegovim premoženjem in njegovo zastopanje v premoženjskih zadevah, razen če sodišče odloči drugače (Gajšek, 2011). »Matične družine so pogosto družine s številnimi izzivi« (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 137). Ko se njihov otrok namesti v rejništvo, je pomembno, da se z družino vzpostavi delovni odnos, se ustvari individualni projekt pomoči in se skupaj z njo sodeluje v smeri vrnitve otroka nazaj v matično družino (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

V postmodernem socialnem delu se je zgodil premik v dojemanju matične družine. Prej so na biološke starše otroka gledali kot na nesposobne, pijance, prostitutke in delomrzneže. Rejniške družine so bile poveljevalne kot heroji, ki so takega otroka vzeli k sebi, o sodelovanju med obema družinama pa niso niti pomislili. Rejniki so imeli vlogo druge družine, prevzeli so dolžnosti staršev in za otroke skrbeli, kot bi bili njihovi. Z razvojem stroke socialnega dela pa je rejništvo postalo sodelovanje med otrokom, njegovo matično in rejniško družino ter socialno

delavko. To sodelovanja med obema družinama pa je za zdravo rast in razvoj otroka najpomembnejše (Sitar Surić, 2014).

1.3 REJNIŠKA DRUŽINA

Drug pomemben člen je rejniška družina, in sicer je družina, v kateri se izvaja rejniška dejavnost ter jo sestavljajo rejnik in vse osebe, ki živijo z rejnikom. Izvajanje rejniške dejavnosti pa določa Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti. Rejniško dejavnost lahko izvaja tudi otrokov sorodnik, če sodišče ugotovi, da je to v otrokovo korist. Rejnik potrebuje dovoljenje za izvajanje rejniške dejavnosti, ki ga izda Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ). Delo rejnika nadzoruje center za socialno delo, ki vodi postopek ter z njim podpiše pogodbo. Rejništvo je odplačno razmerje, kar pomeni, da rejnik za svoje delo prejme zakonsko določeno plačilo – rejnino. Rejniki pa lahko rejniško dejavnost opravljajo tudi kot poklic (ZIRD, 2002).

Vendar je rejništvo mnogo več. Večina otrok, nameščenih v rejništvo, je preživelo travmo, zlorabo, zanemarjanje, so jim starši umrli ali niso bili pripravljeni ali sposobni skrbeti zanje. Mnogo otrok se tako v rejniški družini prvič znajde v okolju, kjer so razumljeni, sprejeti, ljubljeni in želeni. A zagotavljanje takšnega okolja otroku, ki je s seboj prinesel izkušnjo travme, nevarnosti in nevarne navezanosti, je za rejniško družino lahko velik izziv. Pri rejnikih se pogosto opaža velika naklonjenost do otrok, ki se hkrati meša s strahom in nemočjo, da bi popolnoma razumeli in začutili, kaj za te otroke pomeni izkušnja travme, ki so jo doživeli, ter kako to vpliva nanje in na odnose znotraj rejniške družine. Rejniške družine so za otroka nadomestne družine. Otroci, ki nimajo svoje družine ali pa zaradi različnih vzrokov ne morejo živeti pri starših, dobijo v teh nadomestnih družinah možnost za zdravo rast in razvoj. V njih otrok lahko dobi novo pozitivno družinsko izkušnjo, s katero bo lahko šel v svet ali se ob spremenjenih okoliščinah morda celo vrnil v svojo izvirno družino (Kompan Erzar, Rožič in Simonič, 2011).

Številni otroci z zgodovino zlorabe, zanemarjanja in neprimerne navezanosti izjemno psihično napredujejo, ko so dani v rejništvo ali posvojitev v družine, ki glede vzgoje otroka poudarjajo pomen rahločutnega, na navezanosti utemeljenega in stabilnega starševstva.

Otroci so pred namestitvijo v rejniško družino, v matični družini pogostokrat doživljali boleče in obremenjujoče izkušnje. Te so jih zaznamovale do te mere, da kljub poznejši namestitvi v rejniško družino, ki je - kar se tiče pogojev otrokovo rast in razvoj - pogostokrat bolj optimalno družinsko okolje, v rejniški družini še vedno doživljajo simptome povezane z izkušnjo travme. To lahko vpliva na nezmožnost vzpostavitve varne navezanosti z rejniki ali posvojitelji, vendar je veliko teh otrok kljub življenju v rejniški družini, ki je v tistem trenutku za njihov razvoj veliko bolj optimalno okolje, doživljalo resne psihosocialne težave (npr. težave na področju regulacije čustev in vedenj, težave s spanjem, motnje prehranjevanja ipd.). Od rejnikov se pričakuje, da bodo imeli pomembno vlogo v življenju teh otrok, da jim bodo pomagali spoprijeti se z bolečo izgubo primarne družine in ločitvijo od nje, razviti pozitivno samopodobo in samospoštovanje, pokazali model pozitivnih odnosov in jim omogočili, da se nanje, na rejnike, varno navežejo. Za vse to pa morajo rejniki znati prisluhniti otroku, ko ta spregovori o svojih travmah (Kompan Erzar, Rožič in Simonič, 2011).

1.4 IZOBRAŽEVANJE REJNIKOV V SLOVENIJI

Tako osebe, ki podajo vlogo za izvajanje rejniške dejavnosti, kot rejniki so se dolžni udeleževati usposabljanj in nadgrajevati svoje znanje. Za posameznice in posameznike, ki želijo postati rejnice/rejniki, so to obvezna usposabljanja v skupnem obsegu 10–12 ur, vse rejnice in rejniki z veljavnim dovoljenjem za izvajanje rejniške dejavnosti pa se morajo najmanj enkrat v petih letih udeležiti usposabljanj v časovnem obsegu 20–25 ur. Vsa obvezna usposabljanja izvaja Skupnost centrov za socialno delo Slovenije, manjša usposabljanja in seminarje pa za vse rejnice in rejnike na svojem območju organizirajo tudi centri za socialno delo. V osnovnem usposabljanju so vsebine, s katerimi se rejnice in rejniki spoznajo, razdeljene v tri sklope: poglobljanje znanja o otroku in njegovem razvoju, psihologija družine ter izobraževanje rejnic in rejnikov kot sodelavcev v socialnodelovnih projektih pomoči.

V nadaljevalnem usposabljanju pa lahko rejnice in rejniki izbirajo med petnajstimi vsebinami, ki so naslednje (Skupnost centrov za socialno delo Slovenije, b. d.):

- prepoznava in obravnava spolno zlorabljenega otroka v rejniški družini;
- pomoč nemirnemu otroku, otroku z motnjo pozornosti, vzgojno zahtevnemu otroku in otroku z motnjo v duševnem razvoju;

- soodgovornost rejniške družine za vzpostavitev in vzpodbujanje stikov otroka z matično družino v Individualni projektni skupini (IPS);
- posebnost rejniške družine, ki skrbi za otroka sorodnikov (vsebina namenjena rejnikom sorodnikom);
- varovanje in zaščita otroka v rejniški družini pri ravnanju z osebnimi podatki in identifikaciji osebnih podatkov;
- komunikacija v rejniški družini, veščine pogovora z otrokom, neverbalna in verbalna komunikacija;
- obdobje mladostništva (puberteta), razumevanje otrokovega razvoja in doživljanja ter vzgoja mladostnika v rejniški družini;
- zaključevanje rejništva – priprava rejniške družine in otroka na odhod v samostojno življenje ali nazaj v matično družino;
- odvisnosti in mladostniki;
- vzgoja otrok s posebnimi potrebami (AD/HD in avtizem), čustvenimi in vedenjskimi težavami;
- obravnava otrok s posebnimi potrebami;
- sodobna vzgoja – vzgoja za jutri;
- skrb rejnic in rejnikov zase;
- razumevanje položaja matične družine v rejniškem sistemu;
- posebnosti doživljanja in čustvovanja otrok ob travmatskih dogodkih, načini komuniciranja in sporazumevanja z otroki drugih kultur.

Kot lahko opazimo med naštetimi vsebinami, ni izobraževanja na temo razvojne kompleksne travme pri otroku in mladostniku, to travmo pa se pogosto povezuje z otroki, ki so se znašli v sistemu zaščite otrok in tudi pri otrocih, ki so bili nameščeni v rejniške družine (Hughes, 2009).

1.5 OTROK V REJNIŠTVU

Otrok je ranljivo bitje, ki za zdravo rast in razvoj potrebuje odraslo osebo. Največkrat svoje potrebe zadovoljuje v svoji družini. Ključne potrebe, ki jih mora zadovoljevati otrokova družina, so potreba po preživetju (hrana, voda, osebna higiena, obleka, obutev, zdravstvena nega), potreba po ljubezni in pripadnosti (občutiti in biti prepričan v ljubezen in popolno sprejetost svojih staršev), potreba po svobodi (svobodno izražanje mišljenja in brezskrbno

spoznavanje sveta), potreba po zabavi in igri (s strani staršev omogočena varna in nemotena igra), ter potreba po moči (učenje in obvladovanje življenjskih spretnosti, za katere je deležen priznanja in podpore staršev). Za zdrav razvoj otroka morajo biti zadovoljene tako njegove materialne kot tudi nematerialne potrebe. V situacijah, ko ostanejo tako otrok kot njegove čustvene reakcije in njegove potrebe s strani staršev spregledane, je ključno, da jih prepoznajo strokovnjaki, s katerimi otrok v tem obdobju življenja stopa v stik (vrtec, šola, socialne delavke, zdravnik itd.) (Čižman, 2019).

1.1.1 Otrok s predhodno izkušnjo zlorabe in zanemarjanja

Otroci prihajajo v rejniške družine z različnimi izkušnjami iz matične družine. Te izkušnje so običajno za otroka obremenjujoče, največkrat posledica doživete zlorabe in zanemarjanja. Oblike nasilja nad otroki so fizično, spolno, psihično in ekonomsko nasilje ter zanemarjanje otrok. Otroci so žrtve nasilja tudi takrat, kadar so navzoči pri izvajanju nasilja nad drugimi družinskimi člani ali bivajo v okolju, kjer se nasilje izvaja (Frangž, Drobnič Radobuljac in Kodele, 2019).

Otroci z izkušnjo zlorabe in zanemarjanja, ki so nameščeni v rejniško družino, se v njej pogosteje soočajo z vrsto različnih težav, kot so vedenjski problemi, težave v šoli in zdravstveni problemi, še posebej so pogoste težave v duševnem zdravju. Avtorji ugotavljajo, da se ti otroci lažje vključijo v delovanje rejniške družine in sprejmejo ponujeno pomoč, če jih rejnice, rejniki in strokovni sodelavci vključijo v proces sprejemanja odločitev o njihovem življenju, jih poslušajo ter nagovorijo njihove pretekle izkušnje in želje za prihodnost. Odrasli čutijo potrebo, da otroke, ki so preživeli zanemarjanje in zlorabo, še dodatno zaščitijo, pri tem pa se pogosto zgodi, da z lastnim zavzemanjem za otroka prezrejo njegov vidik. Rejniške družine se morajo tega problema zavedati in se naučiti poslušati in slišati otrokov glas, saj on edini razume svoje pretekle izkušnje in ve, kaj je zanj in za njegov nadaljnji razvoj najpomembnejše (Steenbakkens, Ellingsen, van der Steen in Grietens, 2018).

Van der Kolk (2015) opozarja, da otroci nimajo izbire, kdo je njihov starš, niti ne znajo razumeti, da zlorabe in zanemarjanja s strani staršev niso njihova krivda. Razumejo, da je to, kar se jim dogaja, narobe, a so na svoje starše navezani, hkrati so ti povzročitelji njihovega trpljenja kot tudi njihova tolažba. Cena te zvestobe staršem so nepredstavljeni občutki izoliranosti, obupa, nemoči in jeze. Vse te občutke nato pogosto preusmerijo vase, in sicer v obliki depresije, samozaničevanja in dejanj, s katerimi škodijo sami sebi (samopoškodbe,

tvegana vedenja). Takšni otroci zaradi občutkov krivde, ki jih tekom zlorab in zanemarjanja doživljajo, težko vzpostavljajo zaupne odnose z drugimi ljudmi, tudi s člani rejniške družine in potrebujejo veliko časa in ljubezni, da lahko te občutke varno predelajo in si oblikujejo lastno življenje (van der Kolk, 2015).

1.1.2 Razvojna kompleksna travma

Postopki zaščite otrok so neizbežno povezani s travmatičnimi izkušnjami. Mnogo otrok znotraj rejniškega sistema ima zgodovino travmatičnih izkušenj, povezanih z matično družino. Najpogostejši so fizično, spolno in čustveno nasilje, zanemarjanje, zloraba substanc in nasilje v družini. Ker je travmatizirajočih izkušenj pogosto več, so ponavljajoče in nemalokrat povzročene s strani osebe, na katero je otrok čustveno navezan, imajo lahko velik vpliv na njegov nadaljnji razvoj. Tako vrsto travme imenujemo razvojna kompleksna travma (Greeson idr., 2011).

Levine in Federick (2015) opozarjata, da je čas okoli rojstva in zgodnjega otroštva odločilno obdobje. Otroci namreč že zelo zgodaj asimilirajo načine, kako se njihovi starši vedejo do njih, drug do drugega in do sveta. Če so bili starši travmatizirani ali pa njihovo vedenje otroka travmatizira, imajo težave otroke naučiti osnovnega zaupanja, brez tega občutka pa so otroci mnogo bolj dovzetni za travme (Levine in Frederick, 2015). Mešl in Drobnič Radobuljac (2019) pa dodajata, da je travma v otroštvu vedno povzročena od zunaj, nikoli je ne povzroči otrok sam in da imajo otroci manj razvite socialne in kognitivne sposobnosti, ki pomagajo blažiti psihološki vpliv stresnih dogodkov, zato se pri njih simptomi travme pojavijo že po manj stresnih dogodkih kot pri odraslih osebah. Ugotavljata, da so obremenjujoče izkušnje v otroštvu povezane s psihološkimi, z zdravstvenimi in s socialnimi posledicami v odraslosti (Mešl in Drobnič Radobuljac, 2019).

Študije kažejo na povezavo med obremenjujočimi izkušnjami v otroštvu in povečanim tveganjem za razvoj srčno-žilnih bolezni, sladkorne bolezni, bolezni pljuč in jeter, astme in raka. Pri odraslih z izkušnjo razvojne kompleksne travme je večja možnost za slabšo kakovost življenja, prezgodnjo bolezen, njihova pričakovana življenjska doba pa je do 20 let krajša kot pri njihovih vrstnikih, ki te izkušnje niso imeli. Prav tako imajo ti posamezniki težave pri vzpostavljanju in ohranjanju trdnih in zdravih odnosov z drugimi, posledice česar so lahko nesoglasja v razredih, kasneje pa tudi v službi in skupnostih (Fratto, 2016).

Najpogostejši znaki travme pri otrocih so problemi s pozornostjo, ter težave v odnosu s sabo in drugimi. Vedenja teh otrok se drastično spreminjajo, od hudih napadov trme, do paničnega strahu pred zapustitvijo. Kadar so vznemirjeni, kar je večino časa, se ne morejo pomiriti, niti ne znajo opisati, kaj čutijo (Van der Kolk, 2015).

Otroci po travmatičnih izkušnjah poskušajo ustavljati neprijetne misli, se pretirano vznemirjajo, nazadujejo v razvoju, so razburljivi, pretirano pozorni na okolico, doživljajo panične napade, specifične strahove, so izogibajoči in imajo težave s spanjem. Pri njih se pojavljajo ponavljajoči se spomini, najpogosteje v obliki vsiljivih slik (t. i. flashbacki), še posebej takrat, kadar mirujejo. Med igranjem preigravajo doživete travme, strahovi, ki so povezani s travmo, so specifični, bolj intenzivni in se prenesejo tudi v odraslost. Spremeni se njihov odnos do ljudi, življenja in prihodnosti. Pogosto travmatizirani otroci prihodnost vidijo kot nevarno, ljudi doživljajo kot nezanesljive, ne verjamejo, da jih bo kdo zaščitil ali jim pomagal, ko bodo v nevarnosti, in pričakujejo ponovitev travme (Mešl in Drobnič Radobuljac, 2019).

»Otroci z izkušnjo travme imajo manjšo zmožnost reguliranja svojega fiziološkega vznemirjenja, njihova telesa in možgani so v stanju visoke reaktivnosti na vse, kar potencialno ocenijo kot ogrožajoče, tudi v varnem okolju; boj, beg in zamrznitev so njihovi utrjeni vzorci odzivanja. Posledice travme pogosto niso razumljene, te otroke oz. mladostnike pogosto označijo kot moteče, problematične, sovražne, nemotivirane. Pogosto so deležni diagnoz, npr. ADHD, čustvena in/ali vedenjska motnja ipd., ki pa zakrijejo ključen vzrok težav, ki bi jih morali nasloviti – to je izpostavljenost otroka kompleksnim in dlje časa trajajočim obremenjujočim, potencialno travmatičnim izkušnjam. V šoli učence, zaznamovane z izkušnjo travme, pogosteje disciplinirajo, jih prešolajo ali pa pride do osipa« (Mešl, Drglin in Kuhar, 2021, str. 950). V resnici pa bi tak otrok potreboval kontinuirano pomoč in podporo, usmerjeno tudi, ali pa predvsem, na pomoč in podporo družini. V primeru rejništva to pomeni pomoč in podporo otroku, rejniški in tudi matični družini (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Razvojna travma je v prvi vrsti povezana s psihološko osnovanimi vprašanji, ki so navadno posledica nezadostne nege in vodstva v ključnih obdobjih otroškega razvoja. Posledice okrutnosti in zanemarjanja so pogosto prepletene s simptomi travme in vpete v najrazličnejše plati posameznikovega življenja. Zato morajo ljudje, ki so doživeli razvojno travmo, poiskati pomoč terapevta, da jim bo pomagal predelati težave, ki so se prepletle z njihovimi travmatskimi odzivi (Levine in Frederick, 2015).

Razvojna kompleksna travma je pogosto spregledana, delo se usmeri v čustvene in vedenjske težave otrok ali druge manifestacije njegovih stisk. Vendar lahko otroku nudimo ustrezno pomoč le z razumevanjem, da so zaradi razvojne travme pogosto prekinjeni razvojni procesi in so otrokovi bližnji odnosi polni strahu. Dokazano je, da intervencija z zgodnjim nameščanjem otrok v rejniške družine vpliva na izboljšanje razvoja bele substance v možganih, ki je odgovorna za čustveni in kognitivni razvoj. To govori v prid zgodnjim intervencijam v postopkih zaščite otrok, ki temeljijo na zagotavljanju varnega, nezlorabljalnega družinskega okolja (Mešl in Drobnič Radobuljac, 2019).

VLOGA SOCIALNEGA DELA V DELU Z OTROKOM, MATIČNO DRUŽINO IN REJNIŠKO DRUŽINO

1.6 OTROCI, KI ŽIVIJO V REJNIŠTVU, SO LAHKO TRAVMATIZIRANI TUDI V SISTEMU ZAŠČITE OTROK

Treba se je zavedati, da se otrokova travma ne prekine in ozdravi že s tem, ko ga umaknemo iz okolja, kjer je bil izpostavljen zlorabi in zanemarjanju. Mešl in Drobnič Radobuljac (2019) opozarjata na to, da je za otroke travmatična že sama ločitev od staršev, čeprav je ta zaradi okoliščin v družini nujna. Otrok težko obvladuje ločitev od staršev in vsega, kar je poznal, na kar je bil navajen. Prav tako ima vsaka družina svoj način delovanja, zato se pogosto zgodi, da otrok bližino z rejniškimi starši išče na način, ki je deloval v matični družini, v rejniški pa ni sprejet, kar ga lahko še dodatno obremeni (Rakar idr., 2010).

Ni nenavadno, da se ob prihodu v rejniško družino otroci soočajo s številnimi strahovi pred novim okoljem v katerega so prišli. Pogost je strah pred ljudmi, h katerim prihajajo, pred novimi stvarmi, drugačnim načinom življenja v družini, ki jim je neznana, bojijo se novih zlorab, nasilja, bolečine. Soočajo se s strahom, da ne bodo nikoli več videli staršev ali da jih ti ne bodo več marali. Čustva, ki jih doživljajo ob izgubi svoje družine, so različna, kot je različen vsak otrok. Najpogostejša pa so žalost ob ločitvi od doma in staršev, jeza in sovraštvo do socialnih delavcev, staršev in rejniške družine, krivda, da je bil od staršev ločen zaradi svojega vedenja, zanikanje in nesprejetje rejniške družine in sram, ki je znamenje nezmožnosti, zavrnitve in nepripadnosti. Skoraj nemogoče je, da vsa ta intenzivna čustva in strahovi ne vplivajo na otrokov telesni in duševni razvoj. Odgovornost rejniške družine in socialnih delavk je, da se otrokove stiske naslovijo skozi odkrito in odprto komunikacijo in se vseskozi prizadeva za

uspešno sodelovanje z matično družino. Če tega ne izvajajo, se otrokova stiska še povečuje, kar onemogoča njegov razvoj v zdravega in kompetentnega posameznika (Tomec in Hudobivnik, 2012).

Pri nameščanju otroka v rejniško družino zaradi pomanjkanja rejnic in rejnikov pogosto izberejo tisto rejniško družino, ki je v tistem času pripravljena otroka sprejeti, čeravno včasih ni kompatibilna z njegovimi potrebami. Pogosto se tudi zgodi, da otroka zaradi nesoglasij ali drugih dejavnikov premestijo iz ene rejniške družine v drugo. Namestitvena nestabilnost, torej selitev otroka iz ene v drugo rejniško družino, je sama po sebi za otroka lahko zelo travmatična. To zanj ponovno pomeni soočanje z novim svetom, novimi ljudmi in novim okoljem. Zavedati se moramo, da se lahko tudi v rejniških družinah pride do zanemarjanja ali zlorabe otroka. Vse to pri že ranljivih otrocih, ki so tekom odraščanja prikrajšani za občutek doma, ljubezni in skrbi s strani odrasle osebe, še dodatno degradira telesno in duševno zdravje (Trivedi, 2019).

Če otroci, znotraj sistema rejništva zamenjajo rejniško družino to zanje predstavlja novo prekinitev vezi z rejniško družino, prijatelji v šoli in okoljem, v katerem so živeli. Kot pri prihodu iz matične v rejniško družino, se tudi ob menjavi rejniške družine soočajo s občutki krivde in zavrnitve, Vse to lahko na otroku pusti travmo, ali že obstoječo travmo še dodatno poglobi (Conradi idr., 2011).

1.7 NA RAZUMEVANJU TRAVME UTEMELJENA ZAŠČITA OTROK IN REJNIŠTVO

Veliko otrok, nameščenih v rejništvo, je doživelo izkušnjo travme. Pri otrocih, ki bivajo v institucionalni oskrbi, pa naj bo to rejniška ali zavodska oskrba, je povišana možnost zlorabe ali zanemarjanja znotraj institucionalne oskrbe. Prav tako so ti otroci z namestitvijo v takšno oskrbo doživeli ločitev od primarnega skrbnika. Poleg tega je verjetnost, da so ti otroci že v primarni družini doživeli ali bili priča nasilju, naravnim nesrečam in drugim ogrožajočim dogodkom, veliko večja. Vse te izkušnje pa so za otroka lahko travmatične (Purvis idr., 2015).

Nekatere raziskave kažejo, da je kar 90 % otrok, ki živijo v rejniški družini, predhodno doživelo eno ali več oblik travme. Ker je vpliv travme na otrokov razvoj tako močan, je potrebno, da vsi,

ki živijo in delajo z otrokom, pridobijo znanje o travmi. S tem namenom se v praksi začenja pojavljati pristop, utemeljen na razumevanju travme (Fratto, 2016).

Primarni cilj pristopa, utemeljenega na razumevanju travme, prepozna navzočnost simptomov travme in priznava njeno vlogo v življenju ljudi. Izhaja iz načel varnosti in zaupanja, izbire, sodelovanja in večanja moči. Za ljudi z izkušnjo travme ustvarja priložnosti, da znova vzpostavijo občutek nadzora in moči. Poudarja telesno, psihološko in čustveno varnost, tako za osebe z izkušnjo travme, kot vse, ki z njimi sodelujejo. Pomembnost pristopa je, da v skladu z njim delujejo vsi, ki z osebo, z izkušnjo travme, sodelujejo, od družinskih članov, rejnikov, učiteljev, do strokovnih delavcev. Vendar ta pristop ne pomeni, da se osredotočamo samo na travmo. Ko izhajamo iz njega, travme ne spregledamo ali ignoriramo, a se hkrati ne zadržujemo samo pri tej temi. Razumemo vpliv travmatičnih izkušenj posameznika na njegove aktualne izzive, njegove izkušnje potrjujemo in normaliziramo. Osebam pomagamo pri razumevanju vpliva njihove preteklosti na sedanjost ter večamo njihovo moč, da bi zmogle učinkoviteje živeti v sedanjosti (Mešl in Drobnič Radobuljac, 2019).

Pri razvijanju pristopa, utemeljenega na razumevanju travme, pri postopkih zaščite otrok, so ti usmerjeni k oblikovanju sistema za večjo stabilnost, zdravljenju in okrevanju otrok. Ne smemo se osredotočati le na otrokovo izkušnjo travme v družini, saj s tem ohranjamo medgeneracijski prenos travme. Potencialni fokus sodelovanja z družino mora izhajati iz možnosti za okrevanje, spoštovanja, sočutja in transparentnosti ter razvijanja in ohranjanja zdravih odnosov (Mešl in Drobnič Radobuljac, 2019).

Brez specifičnega izobraževanja o pristopu, utemeljenem na razumevanju travme, obstaja velika verjetnost, da rejnice in rejniki ne bodo znali prepoznati in se pravilno odzvati na vedenje otroka z izkušnjo travme (Lotty, Dunn-Galvin in Bantry-White, 2020).

Trije temelji pristopa, utemeljenega na razumevanju travme, so (1) razvijanje otrokovega občutka varnosti, (2) razvijanje zaupne vezi med skrbnikom in otrokom in (3) razvijanje otrokovih strategij spoprijemanja s travmo. Skrb za otroke z izkušnjo travme presega znanja in spretnosti starševstva in za uspeh potrebuje posebno podporo rejnikom in dodatna izobraževanja rejnikov. Na razumevanju travme utemeljen pristop služi kot podpora rejniškim staršem pri razvoju primernih odzivov na otroka in vzpostavljanju varnega odnosa med njimi in otrokom. Treba pa se je zavedati, da je doseganje pozitivnih rezultatov v odnosu z otrokom

z izkušnjo travme počasno ter zahteva veliko potrpljenja in vztrajnosti s strani rejniških staršev (Fratto, 2016).

Hughes (2017) je razvil psihoterapevtski pristop za delo z otroki, ki so posvojeni ali živijo v rejniških družinah in imajo predhodno izkušnjo razvojne kompleksne travme. Pristop se imenuje diadna razvojna psihoterapija in je utemeljen na razumevanju pomena varnega odziva na otroka z izkušnjo predhodne travme. Pristop se opira na raziskave o navezanosti, intersubjektivnosti, interpersonalni nevrobiologiji in razvojni kompleksni travmi pri otroku. Njegovo vodilo temelji na otrokovi potrebi po psihološki varnosti s pozitivnimi izkušnjami v medosebnih odnosih. Le-te lahko pri otrocih z izkušnjo travme zmanjšajo vpliv travme in povečajo pomen razmerij s pomembnimi ljudmi v njihovem življenju.

Cilj diadne razvojne psihoterapije je vzpostavitev terapevtskega procesa, v katerem je otroku omogočena izkušnja vzpostavitve novih, varnih razmerij z rejnicami in rejniki, kar mu omogoča novo izkušnjo sebe v odnosu do odraslih, ki zanj skrbijo. Za vzpostavitev takega odnosa pa pristop uporablja elemente igrivosti, sprejemanja, radovednosti in empatije (angl. play, acceptance, curiosity, empathy – t. i. PACE model). Igrivost med otrokom in rejnico v odnos vnaša občutek optimizma in upanja. Otroku daje vedeti, da ni sam, ga opominja na pozitivne trenutke v odnosih z drugimi in mu omogoča izkušnjo veselja in tovarštva, ki ga bo potreboval pri premagovanju občutkov izoliranosti, strahu in sramu. Sprejemanje s strani rejnice ali rejnika predstavlja proces, ki ne obsoja otrokove notranjosti, njegovih misli, čustev in želja. Otroku daje vedeti, da je varno, da te izrazi vsa čustva, tudi negativna in da zato ne bo obsojan ali kaznovan. Tudi radovednost rejnice v odnosu do otroka je neobsojajoča. Terapevtu in rejniškemu staršem pomaga pri spoznavanju otrokovega notranjega sveta, načinov obrambe, ki jih je razvil, njegovega odnosa do sebe in sveta okoli sebe. Skozi ta proces se otroku pomaga razviti zavedanje in reflektiranje sebe in sveta, ki ga obdaja. Empatija s strani rejnice ali rejnika pa otroku pokaže, da ni sam, da ga ljudje želijo razumeti, si pojasniti njegova dejanja, sočustvovati z njegovo bolečino (Huges, 2017).

Uvedba sistema socialnega varstva, s poudarkom na sistemu varstva otrok in družine, vključno s področjem zaščite otrok, ki bo temeljil na razumevanju travme, je bistvena za pomoč otrokom, ki se znotraj tega sistema soočajo s posledicami travmatičnih izkušenj, ki so jih doživeli tekom odraščanja (Bartlet idr., 2018).

1.8 ZNANJA ZA REJNICE, UPORABNA V ODNOSU Z OTROKOM Z IZKUŠNJO TRAVME

Nihče ne more »ozdraviti« zlorabe, zanemarjanja, vojne, smrti ali kakršnegakoli drugega tragičnega dogodka, kar se je zgodilo, se ne more spremeniti. Kar pa se lahko spremeni, so posledice, ki jih je travma pustila na telesu, umu in duši (van der Kolk, 2015).

Rejnice in rejniki so tisti, ki se z otrokom, ki ima izkušnjo travme, vsakodnevno srečujejo, so tisti, katerih naloga je, da otroku nudijo varno in ljubečo izkušnjo družinskega življenja, za katero je bil v primarni družini prikrajšan. Da pa mu to izkušnjo lahko nudijo, morajo biti o travmi in njenem vplivu na razvoj in odraščanje otrok izobraženi (Hughes, 2017).

Večina otrok v rejništvo vstopi z izkušnjo travme, ki lahko že tako ranljivi populaciji še dodatno zviša tveganje za razvoj čustvenih in vedenjskih motenj. Pomanjkanje znanja o travmi vseh udeleženih v sistemu pomoči lahko otroka še dodatno travmatizira (Beyerlein in Bloch, 2014).

Hughes opozarja, da je pred začetkom dela z otrokom z izkušnjo travme za rejnike najpomembneje, da se zazrejo vase. Preden lahko začnejo pomagati otroku, morajo spoznati svoj stil navezanosti in se prepričati, da sami nimajo večjih nerazrešenih travm, ki bi lahko prišle na plan pri delu z otrokom. Prav tako se morajo zavedati, da je delo z otrokom z izkušnjo travme naporno in dolgotrajno, odprti pa morajo biti tudi do uvajanja novih načinov skrbi za otroka, ki se morda ne bo skladal z njihovim dojemanjem starševske skrbi (Hughes, 2017).

Prepoznavanje travme in pravilen odziv nanjo je najpomembnejše znanje, ki ga rejnice in rejniki potrebujejo pri delu z otroki z izkušnjo travme. Veliko otrok z razvojno kompleksno travmo ima lahko težave pri uravnavanju in nadziranju svojih čustev in vedenja. Prav tako težje vzpostavljajo odnose z drugimi. Za učinkovito vzgojo otrok z izkušnjo travme morajo rejnice in rejniki razumeti, da je večina otrokovih izbruhov rezultat uspešnega prilagajanja nevarnemu okolju, v katerem je otrok predhodno živel in ki je otroka travmatiziralo. Kadar so rejniški starši o travmi izobraženi, je veliko večja verjetnost, da se bodo na otrokovo vedenje odzvali na način, ki pomaga vzpostavljati varnost v odnosih, v katerih se otroci lahko naučijo strategij, s katerimi obvladajo svoje vedenje (Sullivan, Murray in Ake, 2015).

Kot izhodišča pri delu z otroki z izkušnjo travme Mešl in Drobnič Radobuljac (2019) navajata pomen razumevanja razvojne kompleksne travme in njenih vplivov, to je zavedanje, da določena vedenja in odzive, ki se v sedanjosti lahko zdijo neučinkoviti in nezdravi, prepoznamo kot možno prilagoditev, preživitveno strategijo na pretekle travmatične izkušnje.

Otroku z izkušnjo travme je treba zagotoviti varno fizično in čustveno okolje, v katerem so odzivi odraslih dosledni, predvidljivi in spoštljivi. Razumeti je treba, kako kulturni kontekst vpliva na posameznikove odzive in zaznavanje določenega travmatskega dogodka. Otroku z izkušnjo travme je treba pomagati ponovno pridobiti nadzor na lastnim življenjem in večati njegove kompetence. Avtorici opozarjata tudi na problem sekundarne travmatizacije osebe, ki sodeluje z osebo z izkušnjo travme in kako pomembno je hkrati z otrokovim krepiti tudi svoje duševno zdravje (Mešl in Drobnič Radobuljac, 2019).

Skrb za otroka, z izkušnjo travme, lahko rejnice in rejnike tudi sekundarno travmatizira, hkrati pa jim poveča tudi možnost za izgorelost. Ob skrbi za otroke, morajo rejnice in rejniki razumeti, kako otrokove stiske vplivajo nanje, kako jih lahko obremenijo in kako je treba kot rejnik, ki je v stiku z otrokom s travmo, poskrbeti tudi zase. Le zdrava in močna rejniška družina lahko otroka, z izkušnjo travme podpre in mu pomaga pri soočanju in premagovanju vpliva preteklih izkušenj na njegovo življenje (Whitt-Woosley, Sprang in Eslinger, 2020).

Podobno ugotavljajo tudi Sullivan, Murray in Ake (2015), ki so razvili devet ključnih elementov rejništva, utemeljenega na razumevanju travme:

- a) prepoznavanje posledic, ki jih ima travma na otroka;
- b) pomoč otroku pri razvijanju občutka varnosti;
- c) pomoč otroku pri razumevanju in obvladovanju pripravljajočih čustev;
- d) pomoč otroku pri razumevanju in spreminjanju problematičnih vedenjskih vzorcev;
- e) zagotavljanje spoštljivih, podpornih dolgotrajnih razmerij v otrokovem življenju;
- f) pomoč otroku pri razvijanju, v krepitev moči usmerjenega razumevanja svoje življenjske zgodbe;
- g) postati otrokov zagovornik;
- h) iskanje in podpora pri razumevanju travme, usmerjene pomoči in zdravljenja za otroka;

i) skrb zase.

Čačinovič Vogrinčič in Mešl (2019) v delo z otrokom uvajata tudi ustvarjanje prostora za otrokov glas. Pravita, da je ta ključen pri soustvarjanju razvidnosti in ozaveščenosti. Ustvarjanje prostora, v katerem se sliši in upošteva glas otroka, je zahtevna naloga, ki pa so jo odrasli dolžni dobro opraviti. Odrasli znamo govoriti otroku, a znanje, ki ga potrebujemo, je, kako govoriti z otrokom, kako se mu približati, kako ga razumeti. Naloga odraslih je, da otroku pomagamo razbrati, kaj se dogaja, to ubesediti, ter ga naučiti vedenja, empatije in skrbi. Zavedati se moramo, da se otrok tega ne more naučiti sam od sebe, pa tudi od nas, v enosmernem poučevanju ne. Najbolje je, da se tega uči z nami, zato potrebujemo njegov glas, otrok nam mora povedati, kaj potrebuje, kaj je zanj smiselno, da bi rešil problem, kaj je zanj uspešna komunikacija.

Pri tem pa moramo biti posebej pozorni na dejstvo, da otroci niso vešč jezika, diskurza odraslih, da so njihove predstave drugačne, odraslim pogosto nerazumljive. Pomembno je, da otroku ne vsiljujemo svojih odgovorov in dobrih namenov, ampak da mu damo čas in vzpodbudo, da razvije svoje, velikokrat prav čudežno razmišljanje in razlage. Da pa nam to uspe, moramo najprej otroka spoštovati, prav tako njegov čas, še posebej sedanjost, njegovo uživanje otroštva, njegove odnose z drugimi, njegov prispevek k družini in družbi, njegovo različnost in individualnost, ter spoštovati in sprejemati njegove spretnosti in sposobnosti. Čas, ki ga posvetimo otroku, je najdragocenejše darilo, ki mu ga lahko damo, ter temelj za učenje in razvijanje vseh ostalih elementov odnosa z njim (Čačinovič Vogrinčič, Mešl, 2019).

Še eno, izredno pomembno znanje za rejnice in rejnike otrok z izkušnjo travme je teorija navezanosti, kateri posvečam naslednje poglavje.

1.9 NAVEZANOST – VAREN ODZIV NA OTROKA V STISKI

Navezanost je ena od ključnih vezi v odnosih med otroki in starši, zato ima razvojna kompleksna travma nanjo velik vpliv. Navezanost definiramo kot čustveno vez med ljudmi. Teorija navezanosti opisuje, kako otrokova zgodnja razmerja z ljudmi, ki ga obdajajo, vplivajo na njegov razvoj in zmožnost vzpostavljanja razmerij v nadaljnjem življenju. Teorija

predpostavlja, da prisotnost odzivnega, konstantnega oz. konsistentnega in ljubečega starša ali skrbnika pomaga otroku pri prepoznavanju lastnih čustev, oblikovanju vedenja in dovoli otroku, da uteho išče pri drugih, s čimer razvije občutek varnosti, socialne kompetence, empatijo in čustveno inteligenco (Fratto, 2016).

Teorija navezanosti je pravzaprav teorija o travmi. Opiše in pojasni travmo zaradi izgube, pomanjkanja, zavrnitve in zapustitve tistih, ki so nam najbolj potrebni, kot tudi negativne učinke teh izkušenj (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Navezovanje je prvi mehanizem, ki se sproži v našem življenju, je prva razvojna naloga otroka. Način, na katerega se bo otrok navezal na starša ali drugo figuro navezanosti, bo močno vplival na to, kako bo stopal skozi življenje, kako se bo razvijal in kako bo navezoval stike ter razvijal odnose z drugimi ljudmi. Otroci stil navezanosti oblikujejo na podlagi izkušenj vzpostavljanja odnosov z odraslimi (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Tak stil navezanosti je lahko varen ali nevaren. Otroci, ki imajo varen stil navezanosti (jaz sem v redu in ti si v redu), se počutijo varne, so samozavestni in zadovoljni sami s sabo. Pozorni so na potrebe sebe in drugih, hitro se vključijo v družbo. Zunanje okolje dojemajo kot varno, dostopno, zanimivo, vedo, da bodo pomoč dobili, če bodo zanjo zaprosili. Ob odhodu staršev pokažejo stisko, a ne za dolgo, saj vedo, da se bodo starši vrnili. Ko se ti vrnejo, so jih veseli, z njimi poiščejo stik, nato pa se hitro vrnejo nazaj k igri. Sebe čutijo kot nekoga, ki je vreden ljubezni (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Otroke, ki so nevarno navezani, pa delimo še na tri podskupine navezanosti. Prvi so preokupirano navezani otroci (jaz nisem v redu, ti si v redu). Taki otroci se zelo oklepajo staršev, ves čas iščejo njihovo pozornost in odobravanje, ignorirajo lastne potrebe in se ves čas trudijo ugoditi potrebam staršev. Zaradi tega zahtevnega vedenja se starši večkrat odzovejo z zavračanjem, kar spravi otroka v še večjo stisko. Ko starši odidejo, so neutolažljivi, postanejo panični, ob vrnitvi staršev pa se jih ponovno oklenejo in ob tem še vedno jokajo, ker so jezni, da so odšli. Takšen otrok upa, da bodo drugi, če jim bo dovolj ugodil, začeli upoštevati njegove potrebe in želje in ga bodo imeli radi (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Drugi stil nevarne navezanosti je izogibajoča navezanost (jaz sem v redu, ti nisi v redu). Taki otroci navzven kažejo, kot da ne potrebujejo nikogar, v resnici pa si želijo pozornosti in

podpore. Ne zaupajo, da jim bodo starši na voljo, ko jih bodo potrebovali, ne želijo si priznati, kako zelo potrebujejo bližino in ljubezen. Ko njihovi starši odidejo in se kasneje vrnejo, ne pokažejo čustev, a so vseeno vznemirjeni. Otroci s tem stilom navezanosti se hitro razjezijo in se pogosto vedejo agresivno (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Tretji stil nevarne navezanosti otroka pa je plašljiva izogibajoča navezanost (jaz nisem v redu in tudi ti nisi v redu). Starši teh otrok so pogosto nepredvidljivi, zastrašujoči in otrok se nanje v stiski ne more obrniti. Zaradi strahu po zavrnitvi se izogibajo stikom z drugimi ljudmi. Ob odhodu in prihodu staršev pokažejo zelo malo interesa za starše. Sebe imajo za nevredne ljubezni, starše in druge pa za nezanesljive, nevarne (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Pomembno se je zavedati, da vsaka nevarna navezanost še ne povzroči motnje navezanosti. Motnja navezanosti je odziv na zgodnje zanemarjanje ali škodljivo ravnanje do njih. Avtorici take otroke ponazorita kot v prostem padu, nikogar pa ni, da bi jih prestregel (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019). Otroci z izkušnjo zlorabe in zanemarjanja v zgodnjem otroštvu veliko pogosteje razvijejo nevarne stile navezanosti (Vasileva in Peterman, 2016).

Otrokova biološka potreba je po zaščiti s strani objekta navezanosti, vendar vsi otroci nimajo možnosti, da bi zanje skrbeli in jim nudili varnost biološki starši. Nekateri nekaj časa živijo z njimi, nato pa so nameščeni v rejniško družino. Zlatka Cugmas (2020) v svoji knjigi *Večkratna navezanost* ugotavlja, da zgodovina odnosov v matični družini vpliva na kasnejše odnose navezanosti v rejniški družini. Otroci so lahko pred vstopom v rejniško družino razvili notranje delovne modele navezanosti sebe in drugih, ki vključujejo občutja nevrednosti in nezaupanja drugim, lahko so razvili nevarno navezanost na biološke starše, kar jim povzroča težave pri uravnavanju čustev, razvoju empatije, razumevanju socialnih odnosov in moralnem razvoju. Večina teh otrok po besedah omenjene avtorice ni razvila zaupanja v svoje starše, jih ne zaznava kot koristne in odzivne, te predstave pa so integrirane v njihovo osebnost, zato tak način obnašanja prinesejo tudi v novo družino.

Vendar se morajo rejnice in rejniki zavedati, da s pravim pristopom in delom z otrokom lahko spremenijo modele navezanosti pri otroku z ne-varnimi stili navezanosti. Vendar je to zanje poseben izziv, saj le redki poznajo otrokovo življenje pred namestitvijo v rejniško družino, kar pomeni, da težje razumejo njegovo doživljanje in vedenje (Cugmas, 2020).

Cugmas (2020) med lastnosti kakovostne rejniške skrbi za otroka navaja občutljivo odzivnost, stabilnost, varnost in razvoj občutja otrokove pripadnosti rejniški družini. To lahko storijo tako, da otroku pomagajo sprejemati čustva in mu nudijo možnosti za razvoj novih izkušenj v odnosih, ga vključujejo v družinske dejavnosti, mu priskrbijo lasten prostor in igrače, mu povedo, kaj od njega pričakujejo, in mu postavijo jasna pravila vedenja. Opozarja na to, da naj bo otrok v rejniški družini nameščen dlje časa, rejniška družina pa mora podpirati njegove odnose z biološkimi starši, sorojenci in ostalimi sorodniki. Rejnice in rejniki morajo v odnosu z otrokom spodbujati zaupanje in zaznavo dostopnosti skrbnika, za otroka morajo postati varno pribežališče v stiski, svojo telesno in čustveno dostopnost naj mu izražajo na besedne in nebesedne načine, ki so primerni njegovi starosti. S tem zmanjšujejo otrokovo čustveno stisko in občutek tesnobe ter mu sporočajo, da je vreden skrbi in topline, da je pomemben in varen.

Z natančnim opazovanjem in poslušanjem otroka ter empatičnimi odzivi na slišano naj spodbujajo njegovo reflektivno funkcijo, ki mu pomagajo osmisliti pretekle in sedanje izkušnje. S spodbujanjem njegovih pozitivnih lastnosti in sprejemljivega vedenja ter konstruktivnim reševanjem težav naj spodbujajo otrokovo samospoštovanje. S sprejemanjem in spodbujanjem naj spremljajo njegovo raziskovanje, pri čemer mu postavijo varne omejitve. Z nudenjem možnosti za učinkovitost in z dopuščanjem tveganj bodo spodbujali njegovo samostojnost in samoučinkovitost. Z vključevanjem otroka v družinske navade, s pojasnjevanjem norm in vrednot rejniške družine pa bodo spodbujali njegova občutja družinske pripadnosti (Cugmas, 2020).

Pozitivno vzdušje v družini, uspešno reševanje travm in nizka raven čustvene stiske pomenijo trdno podlago za razvijanje varnega odnosa med rejencem in rejnico ali rejnikom. Ker je omogočanje varnega, stabilnega in pozitivnega okolja za rejnike zelo zahtevna naloga, je potrebno, da se vključijo v programe izobraževanja, ki bodo pomagali pri izboljševanju strategij starševstva in rejnicam ter rejnikom pomagali, da učinkovito povečujejo varno in zmanjšujejo izogibajočo se navezanost otrok (Cugmas, 2020).

Od rejnic in rejnikov se pričakuje, da bodo imeli pomembno vlogo v življenju rejniških otrok. Pomagali naj bi jim pri spoprijemanju z bolečino izgube primarne družine in ločitvijo od nje, razvoju pozitivne samopodobe in samospoštovanja, pokazali model pozitivnih odnosov in jim omogočili, da se nanje varno navežejo. Odnosi, ki jih otroci ustvarijo z rejniško družino, so terapevtski, rejniki pa »terapevtski« starši, saj naj bi zagotavljali varno in predvidljivo okolje

za doseganje pozitivnih sprememb. Te pa se lahko zgodijo, če rejnice in rejniki razumejo stiske otrok ob prihodu v rejništvo ter so poučeni o stilih navezanosti in običajnih odzivih otroka glede na način navezanosti na starša (Kompan Erzar, Rožič in Simončič, 2011).

Na otroke z izogibajočim stilom navezanosti naj se rejniki odzivajo tako, da jih imajo vedno v bližini in jim zagotavljajo primerno podporo in udobje. Tistim s preokupiranim stilom navezanosti naj določijo primerne meje, spodbujajo njihovo avtonomijo, naj bodo dosledni in previdni (Kompan Erzar, Rožič in Simončič, 2011).

Otroci, ki so izogibajoče navezani, pa so navadno otroci s hudo travmo (nasilje, zlorabe, izgube), velikokrat doživljajo tudi simptome posttravmatske stresne motnje. Rejnice in rejniki morajo pri delu z njimi vzpostaviti sistem, ki bo varen tako zanje kot za otroka, pogosto pa je potrebno, da poiščejo tudi dodatno pomoč. Rejnice in rejniki morajo s svojo držo, ravnanjem in skrbjo omogočiti, da se bo otrok nanje navezal. Ključno je, da se ob občutkih nemoči, strahu, krivde ali sramu ob otroku rejnik čustveno ne umakne ali ne dvigne rok nad njim. To so namreč naredili že njegovi starši, zato otrok potrebuje izkušnjo drugačnega, bolj zdravega odziva. Možnost za spremembo in novo upanje za otroka nastane takrat, ko si rejnik dovoli biti čustveno na voljo konkretnemu otroku, ko z njim vzpostavi odnos varne navezanosti in s tem poveča njegovo zmožnost zdravega razvoja in sposobnost predelave travmatičnih izkušenj iz primarne družine (Kompan Erzar, Rožič in Simončič, 2011).

Rejnice in rejniki, ki otroku nudijo možnost varne navezanosti, so čustveno dostopni in občutljivi na otrokove potrebe, lahko povečajo možnost otrokovega pozitivnega razvoja in zmanjšajo možnost pojava vedenjskih motenj pri otroku (Konijn idr., 2020).

1.10 KREPITEV ODPORNOSTI OTROKA IN OBEH DRUŽIN (MATIČNE IN REJNIŠKE)

Izkušnje, ki jih dobimo v družini, so dragocene, za odraščanje pomembne in težko nadomestljive, zato je pomembno, da otrok živi v družini, ki je za njegov razvoj varna in razvidna. Ko je otrok nameščen v rejništvo, je vključen v drugo, drugačno družino, zato je nujno, da jo ločujemo od matične družine. Rejništvo ne pomeni, da eno družino nadomestimo z drugo; otroku moramo pomagati, da se nauči preiti iz enega sveta v drugega in živeti v obeh.

Ko govorimo o razliki med rejniško in matično družino, govorimo o tem, da ima vsaka družina svoje norme, pravila, cilje, vloge, načine komuniciranja itd. Da bi te razlike obvladali, se jih moramo najprej zavedati, jih prepoznati in raziskati ter o njih spregovoriti. Tega pa otrok ne more storiti sam, vedno znova namreč doživlja in vidi dve, večkrat zelo drugačni stvarnosti. Pri spoznavanju obeh družin in učenju prilagajanja ter sprememb potrebuje podporo tako matične kot rejniške družine in vseh, ki z njima sodelujejo (Tomec in Hudobivnik, 2012).

Socialna delavka se mora družini pridružiti takšni, kot je. Njeno izhodišče ne sme biti lastna podoba o tem, kakšna mora biti, temveč vedno le takšna kot družina je, kot vidi sebe, pod pogojem, da s tem nikogar ne ogroža (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Matična družina je družina, v kateri je otrok živel pred namestitvijo v rejništvo. Njeni člani niso vedno le otrokovi starši, lahko so tudi njegovi sorojenci, stari starši ali drugi pomembni sorodniki. To so običajno družine s številnimi in kompleksnimi psihosocialnimi problemi in izzivi, zato je namestitev otroka v rejniško družino zanje še dodatni stresni faktor. Vendar je sodelovanje z njo izrednega pomena, zanj si moramo vzeti dovolj časa, saj s tem ko pomagamo matični družini, pomagamo otroku, ki si najbolj želi funkcionalne matične starše (Maj, 2012).

Otrokovi starši se v procesu namestitve otroka v rejništvo soočajo s čustvi razgaljenosti, manjvrednosti, sramu, krivice, strahu, jeze, zamer, žalosti in negotovosti. Zato se lahko na namestitev otroka v rejniško družino odzivajo konstruktivno, ustvarjalno ali nekonstruktivno, destruktivno. Delo z njo mora v prvi vrsti temeljiti na razumevanju, vendar jih je treba jasno soočiti z neustreznim ravnanjem in okoliščinami namestitve otroka v rejniško družino (Maj, 2012).

Pri sodelovanju s socialno delavko potrebujejo veliko motivacije, spodbude in skrbnega načrtovanja poteka dela ter opredelitev konkretnih ciljev za izboljšanje njihovega življenja. Seznaniti jih je treba z vsemi možnostmi in viri pomoči, ki so jim na voljo, z njimi proslavljati tudi najmanjše uspehe, predvsem pa delati v smeri pozitivnih, varnih in opogumljajočih stikov z otrokom in njegovo rejniško družino. Nikakor pa se ne sme položaja in doprinosa matične družine v procesu dela v rejništvu spregledati ali zanemariti, saj s tem škodujemo tako družini kot otroku (Maj, 2012).

Delo, ki ga opravljajo rejniške družine, ni enostavno in je občasno lahko zelo stresno. Pomembno je, da se rejnicam in rejnikom pred prihodom otroka v družino poda čim več informacij o otroku in njegovih potrebah, se nagovori morebitne strahove in vprašanja rejniške družine in se jim omogoči čas za odločitev o sprejetju otroka v njihovo družino. Od rejniške družine se pričakuje več kot od ostalih družin, dane so ji dodatne naloge in obveznosti, za katere potrebuje veliko moči, energije, znanja in sposobnosti. Pomembno je, da pri izvajanju teh nalog ne ostane sama, temveč ima možnost biti slišana, njena stališča in predlogi pa upoštevani.

Pri delu z rejniško družino mora biti v ospredju konkretna pomoč pri reševanju različnih življenjskih težav, s katerimi se srečuje. Pomembno je, da so ji na voljo različni viri pomoči in informacij, kot so druge rejniške družine, ki se srečujejo s podobnimi težavami, dodatna izobraževanja o temah, s katerimi se v svojem delovanju srečuje, in supervizija vprašanj, ki se ji pri delu porajajo (Tomec in Hudobivnik, 2012).

1.11 SOCIALNO DELO NA PODROČJU REJNIŠTVA

Centri za socialno delo in s tem posledično socialne delavke imajo izredno veliko vlogo v procesu izvajanja rejniške dejavnosti. Socialno delo v rejništvu je namreč delo z vsemi, ki so v projektu rejništva udeleženi: z otrokom, z družino, v kateri je živel (matična družina) in z rejniško družino. Tak koncept dela imenujemo inkluzivno rejništvo, saj vključuje vse, ki imajo pomemben vpliv na otrokovo življenje in razvoj ter skrbi, da nihče od udeležениh ne ostane brez pomoči in podpore. Možen zelen izid tega sodelovanja je vrnitev otroka v matično družino, vendar v praksi to večkrat ni niti možen, niti zelen izid (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Dober in zelen izid je dobro sodelovanje rejniške in matične družine, obvladovanje in premagovanje ovir v matični družini, ki so povzročile odvzem otroka, in krepitev njene sposobnosti za varovanje otrok. Želen izid je krepitev moči otroka, da se razvija v kompetentnega mladega človeka, ki razvija svoje sposobnosti in talente, socialne veščine, sposobnosti reševanja konfliktov in je uspešen v šoli (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Da se to doseže, mora socialna delavka vzpostaviti sodelovanje z vsemi udeleženi v rejniškem sistemu na način delovnega odnosa, v katerem vsak udeleženec prispeva svoj delež,

ki omogoča soustvarjanje sprememb in podpore otroku. V Sloveniji se je za potrebe takšnega sodelovanja izoblikoval koncept individualne projektne skupine v rejništvu (IPS). Jedro individualne projektne skupine sestavljajo otrok v rejniški družini, njegovi starši, rejnica, rejnik ali oba in socialna delavka na centru za socialno delo, ki vodi projekt pomoči za otroka. Vendar je individualna projektna skupina zasnovana tako, da je odprta za vse, ki jih v procesu dela potrebujemo. To so lahko učitelji, psihologi, psihiatri, zdravniki, družinski terapevti, sošolci ali prijatelji, vsi, ki so v določeni situaciji, ki jo individualna projektna skupina rešuje, relevantni (Čaćinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Socialna delavka mora vzpostaviti in varovati delovni odnos z vsemi vključenimi v sodelovanje, z etiko udeležnosti in perspektivo moči zagotavljati dostojanstvo vseh udeleženi. Socialna delavka mora biti spoštljiva in odgovorna zaveznica vseh udeleženi, zagotavljati mora varen in odprt prostor za pogovor, še posebej pa odpirati in varovati prostor za besede otroka. Takšno strokovno delo v individualnih projektne skupinah je zelo dober način sodelovanja v rejništvu, a je trdo delo, ki zahteva potrpežljivost in pogum za vztrajanje (Čaćinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Škerl (2012) individualno delovno skupino vidi kot redno spremljanje otrokovega zdravja, izobraževanja, usposabljanja, njegovega čustvenega in vedenjskega razvoja, njegovega odnosa do družine in vrstnikov, skrbi zase in za svojo identiteto. Izide delovnega procesa v individualni projektne skupini vidi kot dogovore, ki so konkretni in časovno dorečeni, v katerih vsak udeleženec nosi delež odgovornosti, kasneje pa kot pregled dosežkov, učinkov in izidov dogovorjenega dela. Opozarja na pomembnost preverjanja otrokovega razumevanja in spodbujanje prispevka k delu individualne projektne skupine, ko je vsebina srečanja namenjena njemu, ter varovanje otroka, ko se vsebina srečanja nanaša na konflikte med starši in rejniško družino, na nasilje, zlorabe. Vloga socialne delavke v individualni skupini je tudi skrb za medinstitucionalno sodelovanje z vsemi službami, ki so vpletene v rejniški sistem (Škerl, 2012).

Socialne delavke in delavci smo tudi tisti, ki skrbimo za izobraževanje rejnic in rejnikov. V projektu rejništva so naši sodelavci, da pa lahko z njimi sodelujemo v visokokvalificiranih standardih dela, morajo biti pravilno in zadostno usposobljeni. Njihovo usposabljanje mora poleg znanj za delo z otroki v družini obsegati tudi znanje za sodelovanje v socialnem delu in v individualni projektne skupini. Socialne delavke so namreč tiste, ki izbirajo rejniško družino,

da pa ta zna in zmore podpreti otrokov razvoj in sodeluje z matično družino, se mora to naučiti skozi procese usposabljanja (Rakar idr., (2010).

Raziskava Rakar idr., (2010) je pokazala, da so rejnice in rejniki v Sloveniji mnenja, da je izobraževanj za pridobitev dovoljenja za izvajanje rejniške dejavnosti premalo, prav tako je premalo tudi obdelanih vsebin ali pa so te neustrezne. Opozarjajo, da je tudi nadaljnjih izobraževanj (eno na pet let) premalo, da bi morali vsaj enkrat letno dobiti vpogled v nove vsebine in dobiti odgovore na specifična vprašanja (Rakar idr., 2010).

Opozarjajo, da rejnice in rejniki niso usposobljeni za otrokove specifične potrebe in situacije. Še posebej si želijo več znanj o delu z ranjenim otrokom, o družinski psihologiji in kontekstu ter o komunikaciji in sodelovanju z matično družino. Ker je organiziranje dodatnih izobraževanj naloga centrov za socialno delo, ti med seboj niso skladni in so lokacijsko neenakomerni, centri, na katerih je organizacija rejništva boljša, organizirajo več in bolj kakovostna izobraževanja kot ostali. Zaradi teh razlogov se morajo rejnice in rejniki samoangažirati in iskati posebna znanja in odgovore na vprašanja, s katerimi se pri delu z otroki soočajo Rakar idr., (2010).

2. FORMULACIJA PROBLEMA

Rejništvo je tema, ki me je tekom študija na Fakulteti za socialno delo še posebej pritegnila, zato sem vedela, da si želim to področje raziskovati tudi v svojem diplomskem delu. V okviru študijske prakse sem področje rejništva na centru za socialno delo temeljito spoznala, v okviru študija pa spoznala tudi področje travme in specifične dela z ljudmi z izkušnjo travme. Ker je travma pogosto posledica izkušenj, ki človeka pretresejo in zaznamujejo, otroci pa v rejniške družine prihajajo z različnimi, večkrat zelo težkimi izkušnjami iz matične družine in sistema zaščite otrok, me je zanimalo, kako delo z njimi poteka in kakšna znanja in pomoč so rejnicam na voljo pri delu z njimi. Čeprav sem tekom študija in prakse kar dobro spoznala sistem rejništva v Sloveniji, pa z rejnicami in rejniškimi družinami nisem imela veliko stika, zato sem se odločila, da raziščem njihov pogled na temo izobraževanja o razvojni kompleksni travmi pri otroku. Tema o izobraževanju in delu rejnic z otrokom z izkušnjo razvojne kompleksne travme je v Sloveniji še precej neraziskana, zato sem imela kar nekaj težav pri iskanju literature na izbrano temo, kar posledično pomeni, da sem v diplomskem delu uporabila manjše število virov.

Rejništvo je posebna oblika varstva in vzgoje otrok, nameščenih v rejniško družino, in je namenjeno otrokom, ki začasno ne morejo prebivati v matični družini. Rejnice in rejniki pa so osebe, ki to obliko varstva in vzgoje otrok izvajajo (Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti, 2002).

Ker je rejništvo ena izmed skrajnih oblik posega države v starševsko skrb, to pomeni, da so imeli mnogi otroci, namešчени v rejništvu, v matični družini izkušnjo zanemarjanja, zlorabe ali druge oblike travme. Ranjenost, ki so jo doživeli v odnosih, se lahko nato na različne načine izrazi v odnosih z rejniško družino, v katero so namešчени (Kompan Erzar, Rožič in Simončič, 2011).

Za ustrezno pomoč otrokom v postopkih zaščite je treba travmo prepoznati in se na njo ustrezno odzvati. Da otroci z izkušnjo travme vzpostavijo občutek nadzora in moči nad svojim življenjem, potrebujejo okolje, v katerem doživljajo oz. izkušajo telesno, psihološko in čustveno varnost. To jim lahko zagotovijo ljudje, ki so o travmi izobraženi (Leskošek, Kodele in Mešl, 2019).

V sklopu diplomskega dela si želim še podrobneje raziskati pomembnost znanj o razvojni kompleksni travmi pri otroku za področje rejništva. Prav tako želim raziskati, kako poteka izobraževanje rejnic in rejnikov v Sloveniji, kje lahko pridobijo znanja za delo z otroki z izkušnjo travme, kako prepoznajo travmo pri otrocih, kakšna pomoč in podpora jim je kot rejnicam dostopna pri rejništvu otroka s predhodno izkušnjo travme in kakšna znanja in pomoč na tem področju še potrebujejo.

2.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

- Kako poteka izobraževanje rejnic in rejnikov v Sloveniji? Kakšna znanja lahko pridobijo? Kje, koliko in katera znanja dobijo rejniki in rejnice za delo z otroki z izkušnjo travme?
- Kako kompetentne za izvajanje rejniške dejavnosti se počutijo rejniki in rejnice s pridobljenimi znanji? Katera znanja jim pri tem najbolj pomagajo, katera bi še potrebovali?
- Po katerih znakih rejnice in rejniki prepoznajo, da je otrok predhodno doživel travmo? Kako nanje odgovorijo?
- Kakšna dodatna pomoč in podpora sta na voljo rejnicam in rejnikom v primeru, da je otrok pred vstopom v rejniško družino doživel razvojno kompleksno travmo?
- Kakšna je vloga socialnega dela pri izobraževanju in podpori rejnikov, ko gre za otroke z izkušnjo razvojne kompleksne travme?

3. METODOLOGIJA

3.1 VRSTA RAZISKAVE

Izvedla sem kvalitativno, eksplorativno oz. poizvedovalno empirično raziskavo (Mesec, 2009). Kvalitativna raziskava je sestavljena iz besednih opisov ali pripovedi, to gradivo pa je nadaljnje obdelano in analizirano na beseden način, brez uporabe merskih postopkov. V mojem primeru osnovno izkustveno gradivo sestavljajo intervjuji z rejnicami, ki imajo pri sebi trenutno v rejništvu vsaj enega otroka. Gradivo sem nato analizirala na beseden način. Raziskava je eksplorativna oz. poizvedovalna (Mesec, 2009), saj so me zanimale predvsem izkušnje rejnic z izobraževanjem in delom z otrokom z izkušnjo razvojne kompleksne travme – kar je nova tema v našem prostoru. Raziskava je tudi empirična (Mesec, 2009), gradivo je namreč sestavljeno iz zapisov intervjujev, ki sem jih opravila z rejnicami.

3.2 MERSKI INSTRUMENT IN VIRI PODATKOV

V raziskavi sem kot metodo zbiranja podatkov uporabila polstrukturiran intervju (Mesec, 2009). Vnaprej sem si pripravila smernice za pogovor, ki sem jih razdelila v štiri tematske sklope (izobraževanje rejnic in rejnikov v Sloveniji, delo z otrokom z izkušnjo travme, vloga socialnega dela in osnovne informacije), znotraj katerih sem imela podvprašanja, vezana na temo. Vprašanja so bila odprtega tipa in so rejnicam omogočala prosto pripoved o temi, na katero so se navezovala.

3.3 POPULACIJA IN VZORČENJE

Mojo populacijo sestavljajo vse rejnice in rejniki v Sloveniji, ki imajo v času izvajanja raziskave pri sebi v rejništvu vsaj enega otroka. Moj vzorec, sestavljen iz šestih rejnic, je bil neslučajnostni in priročen (Mesec, 2009). Neslučajnostni, ker vsaka enota v populaciji ni imela enake možnosti, da pride v vzorec, in priročen, ker sem intervjuvala sogovornice, ki so mi bile najbolj dostopne (Mesec, 2009). Do sogovornic sem prišla s pomočjo socialne delavke, zaposlene na področju rejništva, preko objave, ki sem jo ustvarila na socialnem omrežju Facebook, in s pomočjo rejnice, ki sem jo pred začetkom raziskave že poznala.

3.4 ZBIRANJE PODATKOV

Podatke sem zbirala v maju in juniju 2022. Sogovornice sem predhodno kontaktirala preko telefona in se z njimi dogovorila za srečanje. S tremi sem se srečala v živo na njihovem domu, z ostalimi tremi pa sem pogovor opravila preko videoklica. Intervjuji so trajali med 20 in 60 minut, z dovoljenjem sogovornic sem nekatere tudi zvočno posnela, odgovore drugih pa si sproti zabeležila na list papirja. Po končanem intervjuju sem odgovore natipkala, pri tem pa sem izpustila teme pogovora, ki niso bile relevantne za mojo raziskavo, in tiste, za katere so intervjuvanke prosile, da jih ne vključim. Prav tako sem za zagotavljanje anonimnosti izpustila ali spremenila imena otrok, socialnih delavk in ostalih oseb ter krajev, ki so jih sogovornice med pogovorom navajale poimensko.

3.5 OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV

Podatke, ki sem jih zbrala, sem kvalitativno obdelala. Najprej sem gradivo pretipkala in posamezne intervjuje označila s črkami od A do F. Nato sem označila pomembne izjave in jih določila kot enote kodiranja, tako da sem jim dodelila številko izjave ter jih vpisala v tabelo. Tem kodam sem v procesu odprtega kodiranja dodelila pojme, kategorije in teme, ki sem jih zbrala v priloženi v tabeli. Primer odprtega kodiranja prikazujem na Sliki 1. Po končanem odprtem kodiranju sem se lotila še osnega kodiranja. Na podlagi tega sem nato napisala rezultate raziskave, ki sledijo v nadaljevanju.

Slika 1: Primer odprtega kodiranja

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
A1	<i>Takrat je bilo še tako, da je moral hoditi tudi mož zraven</i>	Izobraževanje obvezno za rejnico in partnerja	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje
A2	<i>Zdaj pa je izključno na nosilca dejavnosti, tako da sama hodim</i>	Izobraževanje obvezno le za nosilca dejavnosti	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje

4. REZULTATI

Rezultate, ki sem jih s svojo raziskavo pridobila, bom predstavila v sklopu treh tem, na katere so se vezala tudi moja raziskovalna vprašanja.

4.1 IZOBRAŽEVANJE

Izobraževanje pred začetkom rejništva

Vse rejnice, s katerimi sem opravila intervju, se z rejništvom ukvarjajo že vrsto let, zato se izobraževanja pred začetkom rejništva ne spominjajo podrobno. Izobraževanje je potekalo na več zaporednih srečanjih v Ljubljani, ki so bila sestavljena iz predavanj in delavnic. F1: *»Vem, da smo imeli nekaj celodnevnihi srečanj s predavanji in delavnicami v Ljubljani«, B1: »Imeli smo predavanja, potem pa delavnice po skupinah, vsak je povedal svoje mnenje.«* V sklopu teh predavanj so spoznavale razvoj otroka: C2: *»Razvoj otroka smo spoznavali. Kako se otrok razvija v kakšnem obdobju, kje se pridružijo kakšne bolezni, kje se delajo napake. Vse od nosečnosti do odrasle dobe.«* Prav tako pa je svojo izkušnjo rejništva predstavila rejnica. C3: *»Potem smo pa imeli eno rejnico, ki nam je povedala, kako rejništvo poteka.«*

Dodatno izobraževanje

Dodatna izobraževanja rejnice opravljajo na državni in lokalni ravni. Na državni ravni morajo v roku petih let opraviti tri izobraževanja: *»Dodatna izobraževanja pa moramo opraviti na pet let tri teme, ki jih same izberemo iz ponujenih tematik«* – B3. Na lokalni ravni pa jih vsakoletno organizira Center za socialno delo, pod katerega spadajo: *»Preko CSD imamo vsakoletno predavanja, kamor povabijo kakšnega gosta, nazadnje smo imeli enega psihologa«* – F6. Izobraževanja so običajno sestavljena iz dveh delov, najprej poslušajo predavanje strokovnjaka, nato pa se razdelijo v manjše skupine, kjer delijo osebne izkušnje in skupaj debatirajo o konkretnih primerih rejniških družin: *»Prijavljenih nas je okoli 50, včasih manj, potem pa nas razdeljeni v skupine po 20, 25, najprej predavanja, potem kakšne delavnice na temo predavanj«* – A11. Večina rejnic je poudarila, da se največ naučijo ravno iz poslušanja in deljenja osebnih izkušenj: *»Deljenje izkušenj, poslušanje o določeni temi pomaga. Si lažje predstavljaš, kako naprej. Tudi zase dobiš energijo, vzpodbude«* – E15. Dodatnih izobraževanj se rejnice rade udeležujejo, saj jim predstavljajo vir moči pri nadaljnjem delu, vir novih idej in samozaupanja: *»Nekako se pol počutiš bolj samozavestnega, ker konec koncev tako, kot se tam pogovarjamo,*

tako pol tudi delaš» – D15. Ena izmed rejnic je izrazila željo po večkratnem dodatnem izobraževanju, druga pa po večkratnem utrjevanju že slišanih tem.

Teme izobraževanja

Rejnice si iz nabora različnih tem same izberejo teme dodatnega izobraževanja. Največkrat si izberejo temo o situaciji, s katero se v tistem času srečujejo tudi v družini: *»Take teme iščem, predavanja, ki jih takrat potrebuješ, glede na situacijo doma. Da lažje razumeš otroka« – E8.* V zadnjem času jih je večina izbrala temo o vlogi rejnic na sodišču, saj morajo na podlagi nove zakonodaje tudi one sodelovati v sodnih postopkih: *»Letos smo imeli temo 'rejnica na sodišču', ki je bila zelo aktualna, ker moramo rejnice po novi zakonodaji zagovarjati svoj položaj na sodišču« – B6.* Ostale teme, ki jih najpogosteje izberejo, so teme o otrocih s posebnimi potrebami, o spolnosti in spolnih zlorabah, nasilju v družini, odvisnostih, končanju rejništva in psihologiji ter vzgoji otrok: *»Droge, spolnost, alkohol, kajenje, kako vpliva na možgane. Nasilje v družini, motnjo pozornosti, ADHD, disleksija« – C5.* *»Zdaj imam večje otroke, tako da se izobražujem o zaključevanju rejništva, o najstništvu, nasilju in spolni zlorabah. Pa o otrocih s posebnimi potrebami« – F5.* Ob koncu predavanja jim organizatorji ponudijo možnost, da predlagajo teme, ki bi si jih želele slišati v sklopu prihodnjih izobraževanj. *»Na koncu dobimo vprašalnik, kjer lahko predlagamo, kaj bi pa želeli v prihodnje slišati in se potrudijo to tudi potem izpeljati« – A16.*

Delitev izkušenj

Rejnice poudarjajo, da veliko znanja in pomoči dobijo od drugih rejnic, njihovih izkušenj. Z njimi se vsakomesečno srečujejo na srečanjih skupin rejnic na matičnem Centru za socialno delo: *»Na lokalnem CSD imamo vsak mesec skupino rejnic. Se srečamo, pa socialna delavka zraven, pa se pogovarjamo o tem, kaj se dogaja pri nas in z nami, pa poslušamo druga drugo in si poskušamo pomagati« – D13.* Druga drugi pa so na voljo tudi v primerih, ko se nepričakovana situacija zgodi izven delovnega časa inštitucij, s katerimi sodelujejo: *»Si največ rejnice med sabo pomagamo, da se pokličemo in poskušamo nekako rešiti situacijo« – A42.*

Neobvezna izobraževanja

Rejnice pa dodatnega znanja ne iščejo le v sklopu obveznih izobraževanj. Udeležujejo se dogodkov, ki jih organizira Društvo rejnikov Slovenije (predavanja, tabori rejniških družin): *»Vsako leto imamo rejniške družine poleti tabor, po navadi v Portorožu. In v sklopu tega imamo kar nekaj predavanj, pridejo predavatelji. Na teh izobraževanjih dobim veliko več kot na tistih*

obveznih v Ljubljani ali pa v Mariboru» – E12 in društva rejnikov njihovih lokalnih območij: »Preko društva rejnikov lokalne regije občasno organiziramo kakšna srečanja in izobraževanja« – A20. Dodatno znanje pa poiščejo tudi na predavanjih, ki jih organizirajo šole ali druge institucije: »Če je kakšna možnost, da zasledim predavanje na temo, ki me zanima, se ga udeležim« – F8, v literaturi in na spletu: »Grem tudi v knjižnico in si vzamem knjige na to temo, strokovno literaturo« – B14.

Izobraževanje o travmi

Ena izmed možnih tem dodatnega izobraževanja je tudi izobraževanje o travmi: *»V vsakem tem petletnem obdobju je tudi bila ena možnost travme izbrati. Eno predavanje prej kot to o končanju rejništva smo imeli o travmah in o teh posebnostih travme« – D10. V sklopu izobraževanja so spoznale vpliv travme na otroka, kako prepoznavati znake travme in kako pristopiti k otroku z izkušnjo travme. »Smo vedno omenili pri boleznih, kako vpliva travma na otroka in kako delati z njimi« – C8; »In je potem kar veliko dela, moreš znati s pravim pristopom. O teh pristopih do otrok smo se veliko pogovarjali« – E11. Izobraževanja o travmi rejnice dojemajo kot koristna, saj veliko otrok v rejniško družino pride z izkušnjo travme. Izrazile so tudi željo po dodatnem izobraževanju o travmi: »Nekoga z več izkušnjami, ki res dela samo na področju travm in kako se z njimi spopadati, bi bilo koristno poslušati, sodelovati z njim« – A37.*

4.2 TRAVMA

Travma pri otroku

Kar pet od šestih rejnic, ki so sodelovale v raziskavi, meni, da večina otrok v rejniško družino pride z izkušnjo travme: *»Z večino otrok pride travma v paketu« – B19.*

Te povezujejo z življenjem v matični družini. Že dogodek, ko se otroka s prihodom v rejniško družino loči od staršev, dojemajo kot travmatičen: *»Pridejo res iz težkih situacij. Tudi za najmlajše, sej je travma tudi to, da se ločijo od mame« – D18.*

Šesta rejnica pravi, da se z otrokom z izkušnjo travme še ni srečala, ima pa izkušnje dela z otroki z izkušnjo nasilja v družini: *»Nisem. Sem že imela otroke z izkušnjo nasilja v družini, ampak nisem pa opazila, da bi jih to tako zaznamovalo, da bi pa zdaj rekla, da so travmatizirani« – F15.*

Znaki predhodne travme

Znaki, po katerih rejnice prepoznajo, da je otrok pred prihodom v rejništvo doživel travmatično izkušnjo, se od otroka do otroka razlikujejo. *»To je od otroka do otroka različno in se po navadi hitro pokaže, ko pridejo v rejništvo«* – B20.

Največkrat navajajo nespečnost, jok, zadržanost, strah pred tujci – največkrat moškimi, strah pred samoto. *»Da otroci ne spijo, se zbujaajo, jokajo. Močenje postelje, da bi bili bolj zaprti vase, nedostopni«* – F16, *»To da se držijo po strani, zase, so tiho, se bojijo drugih ljudi, če pride nekdo nepoznan v hišo, še posebej kakšen moški«* – D19. Povezujejo jih tudi s primanjkljaji na čustvenem področju, izpadi agresije in zavračanjem pomoči. *»Fantku, ki sem ga imela, je prišel iz družine, kjer je bilo prisotnega veliko nasilja, se je poznalo, da ni govoril z nikomer, imel izpade agresije«* – A25.

Delo z otrokom z izkušnjo travme

Način dela z otrokom z izkušnjo travme je odvisen od otroka do otroka in je dolgotrajni proces: *»V eni noči pa stvari tako ne moreš rešiti, to je dolgotrajni proces«* – C23.

Opozarjajo, da kljub znanju s področja travme ne morajo zagotovo trditi, kako bodo na otroka reagirale v trenutku stiske: *»Največ pa v situaciji odreagiraš nagonsko, tako kot čutiš, da je prav. Se izkaže, da je na koncu še najbolj koristna tista zdrava domača »kmečka« logika«* – C10.

Rejnice otroku nudijo tolažbo, mu zagotavljajo varen prostor. Otroka opazujejo in reagirajo na njegove potrebe. *»Je potrebovala tisto bližino in mir, ko smo ji jo dali, pa ni bilo problema. Potrebno je sproti videti, zaznati. Moraš slišati otroka, kaj potrebuje, mu povedati, da ni on kriv za to, kar se mu dogaja in biti z njim tam, kjer je«* – E20. Situacije, v katerih se znajdejo, poskušajo najprej reševati v krogu rejniške družine, ko se otrok pomiri, v primeru neuspešnosti pa se obrnejo na strokovnjake: *»Sva hodila na razgovore k psihologinji, v šoli je imel dodatno pomoč, veliko se je bilo potrebno z njim pogovarjati«* – A26.

Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme

Po pomoč se rejnice največkrat obrnejo na otrokovega psihologa ali pedopsihiatra. Poleg njiju jim pomoč nudijo še socialne delavke, druge rejnice, razvojne ambulate in ostali specialisti: *»Socialna delavka na našem centru. Pedopsihiatri, razvojne ambulate, psihologi«* – B25. Pri delu z otrokom z izkušnjo travme jim najbolj pomagajo razbremenilni pogovori, potrditev s strani strokovnjakov, da delajo pravilno, ali pa predlogi in opažanja, kako svoje delo izboljšati

v prihodnje: »Potrditev, da je to, kako odreagiram, pravilna, ali pa predlogi, kako bi lahko stvar še izboljšali na drugačen način. Na konkretnem primeru, ki ga imam« – C11. Nasvete o delu z otrokom z izkušnjo travme poiščejo tudi v literaturi: »Tudi kakšne knjige o tej temi, da bolj spoznaš, s čim je otrok prišel k tebi« – B26. Rejnice opozarjajo na dolge čakalne vrste pred prvim pregledom pri psihologu ali pedopsihiatru in nesofinanciranje alternativnih oblik pomoči (npr. homeopatija): »Čakalne dobe do psihologov in pedopsihiatrov so občutno predolge, ker bi bilo treba začeti z otroci delat takoj, ko opaziš težavo, ne pa šele čez pol leta, ko prideš na vrsto« – C27.

4.3 SOCIALNO DELO

Sodelovanje s socialnimi delavkami

Rejnice sodelovanje s socialnimi delavkami ocenjujejo kot uspešno: »Jaz imam z vsemi kar dobre izkušnje, sodelujem z več centri, tako s Štajerske kot z Gorenjske. Če že drugače ne, preko telefona, ker sta dva centra bolj oddaljena« – A38. Z njimi se največkrat srečajo na srečanjih skupin rejnic, na srečanjih otrokove individualne projektne skupine in v okviru neformalnih srečanj, ki jih Centri za socialno delo organizirajo za rejniške družine. »Organizirajo tudi kakšna srečanja, piknike, da nas malo razbremenijo in se lahko sproščeno družimo in mi in otroci« – B32. V primeru otroka, ki je v rejniško družino prišel z izkušnjo travme, so socialne delavke rejnicam na voljo v živo ali preko telefona. Poslušajo njihove stiske, se dogovarjajo o možnih rešitvah, sodelujejo z ostalimi strokovnjaki in rejnicam pomagajo pri spopadanju s težavami. »Poslušajo, da malo damo iz sebe. Ona ti potrdi, da delaš kaj, ali pa te opozori, kadar kaj ni pravilno, ti da nove predloge« – C29. Glede na potrebe rejnic pa zagotavljajo tudi možnosti dodatnega izobraževanja in sodelovanja s strokovnjaki: »Pri tem nam pridejo naproti, se potrudijo, da najdejo koga, ki se s tem ukvarja in nam lahko pomaga« – B18.

Motnje sodelovanja s socialnimi delavkami

Pri sodelovanju s socialnimi delavkami rejnice naletijo na težavo ob menjavi socialne delavke, ki na centru za socialno delo dela na področju rejništva. To namreč zmoti proces sodelovanja z rejniško družino in otrokom in morajo vse skupaj začeti znova, z novo socialno delavko: »Problem vidim, da se socialne delavke, ki delajo na primeru, veliko menjujejo in ni ena, ki bi otroka spremljala ves čas. Jaz sem imela en primer, ko se je pri otroku v rejništvu zamenjalo 8 socialnih delavk v parih letih. In je bilo potrebno vedno vse na novo povedati in delati« – B34. Opozorile so še, da so socialne delavke na voljo le v sklopu delovnega časa centra za socialno

delo, kar pomeni, da rejnicam niso na voljo ob težavah, s katerimi se srečajo v popoldanskih in večernih urah ter med vikendi in prazniki: *»Prav tako bi bilo bi potrebno, da bi bil nekdo nam rejnikom vedno na razpolago, ker se kakšni dogodki zgodijo izven delovnega časa in nimaš koga, na katerega bi se obrnil«* – A41.

Ena izmed rejnic je opozorila še na neenakomerno podporo rejniški in matični družini ter izključevanje denarnih prejemkov: *»Včasih si se lahko sam odločil za kakšne sprotne stvari, zdaj morajo pa vse potrditi starši in se potem stvari zapletejo in trajajo celo večnost, otroku pa to škodi. Pri tem bi potrebovale več podpore, da bi bil tudi naš glas pomemben«* – C30.

5. RAZPRAVA

V sklopu svojega diplomskega dela sem si zadala, da bom raziskala izobraževanje in delo rejnic v Sloveniji, pri čemer se bom še posebej osredotočila na izobraževanje o otroku z razvojno kompleksno travmo in delo z njim.

Namen rejništva je, da se otroku, ki zaradi različnih razlogov ne more bivati v matični družini, omogoči zdravo rast, vzgojo, izobraževanje, osebnostni razvoj in usposobitev za samostojno življenje in delo (Družinski zakonik, 2017). Mnogo otrok v rejniški sistem prihaja z zgodovino travmatičnih izkušenj, ki so povezane z matično družino. Najpogostejši so fizično, spolno in čustveno nasilje, zloraba substanc, zanemarjanje in smrt ali nezmožnost skrbi starša (Rafeedie idr., 2019). Otroka pa lahko dodatno travmatizira tudi življenje v rejniški družini, v kateri se sooča z novim svetom, novimi ljudmi in novim okoljem. Če rejniška družina z otrokovimi potrebami ni kompatibilna, jih ne zna prepoznati in se z njimi ukvarjati, zlorablja ali zanemarja otroka, lahko pri otroku še dodatno degradira telesno in duševno zdravje (Trivedi, 2019).

Najprej me je zanimalo, kako izobraževanja rejnic sploh potekajo, kakšna znanja dobijo v okviru teh in kakšna znanja dobijo o otrocih z izkušnjo kompleksne razvojne travme.

Rejnice in rejniki se morajo za opravljanje svojega dela redno izobraževati. Že pred pridobitvijo licence za izvajanje rejniške dejavnosti morajo opraviti obvezno usposabljanje, nato pa za ohranitev licence vsakih pet let še najmanj tri dodatna usposabljanja. Osnovno usposabljanje zajema tri tematske sklope, in sicer poglobljanje znanja o otroku in njegovem razvoju, psihologija družine in izobraževanje rejnic in rejnikov kot sodelavcev v socialnodelovnih projektih pomoči. V sklopu dodatnega usposabljanja pa imajo na voljo 15 različnih tem, med katerimi lahko izbirajo. Tako obvezna kot nadaljnja usposabljanja organizira Skupnost centrov za socialno delo Slovenije, dodatna usposabljanja pa za rejnike organizirajo tudi centri za socialno delo na njihovem območju (Skupnost centrov za socialno delo Slovenije, b. d.).

Rejnice, ki so sodelovale v moji raziskavi, redno obiskujejo tako usposabljanja v organizaciji Skupnosti centrov za socialno delo Slovenije kot tudi usposabljanja v organizaciji lokalnih CSD. Izobraževanja običajno potekajo v dveh delih. V prvem delu poslušajo predavanje strokovnjaka, potem pa se razdelijo v manjše skupine, v katerih z ostalimi rejnicami in rejniki delijo osebne izkušnje in rešujejo konkretne primere. Večina jih je poudarila, da se največ

naučijo ravno iz dela v manjših skupinah. Izobraževanj se radi udeležujejo, ta jim predstavljajo vir moči in idej pri nadaljnjem delu. Izmed nabora tem izobraževanja izbirajo teme o situacijah, ki jih imajo v družini v času izobraževanja. Največkrat izbrane teme so vloga rejnice na sodišču, otroci s posebnimi potrebami, spolnosti in spolne zlorabe, nasilje v družini, odvisnosti, psihologija in vzgoja otrok ter končanje rejništva. Znanja pa ne iščejo le v sklopu obveznih izobraževanj, ampak se udeležujejo predavanj različnih društev rejnikov in drugih institucij ali pa ga poiščejo v literaturi.

Razvojna kompleksna travma se najpogosteje navezuje na travmatične izkušnje, ki jih je otroku povzročila oseba, na katero je otrok čustveno navezan, te pa lahko pomembno vplivajo na otrokov nadaljnji psihosocialni razvoj (Greeson idr., 2011).

Rejnice so imele v sklopu dodatnega izobraževanja možnost izbrati tudi temo izobraževanja o travmi. V sklopu izobraževanja so spoznavale vpliv travme na otroka in njegovo vedenje, kako k otroku z izkušnjo travme pristopiti in kako znake travme prepoznati. Izobraževanje rejnic o razvojni kompleksni travmi pri otrocih je izrednega pomena, saj je pogosto spregledana, delo z otrokom se usmeri v njegove vedenjske težave ali druge manifestacije njegovih stisk, tako pa otroku ne nudimo ustrezne pomoči (Mešl in Drobnič Radobuljac, 2019). Rejnice so opozorile, da se otroke v rejništvo namešča pozneje, enega izmed razlogov za to vidijo tudi v dolgotrajnih postopkih sodišč. To pomeni, da otroci dlje časa ostanejo v okolju, v katerem doživljajo travmatične izkušnje, kar dodatno poglobi njihovo travmo.

Nadaljnje me je zanimalo, kako kompetentne se za izvajanje rejniške dejavnosti počutijo rejnice in katera dodatna znanja bi še potrebovale. Naloga rejnic in rejnikov je, da otroku nudijo varno in ljubečo izkušnjo družinskega življenja, ki je ni doživel v matični družini. Da mu lahko to izkušnjo nudijo, pa morajo biti izobraženi o travmi in njenem vplivu na razvoj in odraščanje otroka (Hughes, 2017). Kljub temu da so se vse intervjuvane že udeležile izobraževanj o travmi, so izrazile željo po dodatnem izobraževanju, po sodelovanju s strokovnjakom, ki dela na področju travme. Znanja, ki jih tekom izobraževanj dobijo, jim koristijo pri delu z otroki, a niso dovolj, vse namreč dodatno pomoč poiščejo še na neobveznih izobraževanjih, v literaturi, na spletu in v pogovorih s strokovnjaki ter drugimi rejnicami. Na podlagi pridobljenih informacij sklepam, da bi izobraževanja na temo travme pri otroku morali razširiti, da bi rejnicam ponudili več koristnih informacij za delo v praksi.

Želela sem izvedeti tudi, po katerih znakih rejnice prepoznajo, da imajo otroka z izkušnjo travme in kako nanje odgovorijo. Kar pet od šestih rejnic, ki so sodelovale v raziskavi, jih meni, da večina otrok v rejniško družino pride z izkušnjo travme in so tekom svoje kariere v rejništvu imele nameščenega vsaj enega otroka z izkušnjo travme. Navajajo, da je za otroka travmatična že sama ločitev od staršev in namestitev v rejniško družino. Prav na to opozarjata tudi Mešl in Drobnič Radobuljac ter dodajata, da se je treba zavedati, da se otrokova travma ne ozdravi že z umikom iz okolja, ki mu jo povzroča (Mešl in Drobnič Radobuljac, 2019), pogosto je lahko, če odvzem otroka iz matične družine, ni utemeljen na razumevanju travme, povečana (Trivedi, 2019).

Najpogostejši znaki travme pri otrocih so težave o odnosih s sabo in drugimi ter spreminjajoče se vedenje. Njihovo vedenje se spreminja drastično, od hudih napadov trme do paničnega strahu pred zapustitvijo, težko se pomirijo, niti ne znajo opisati, kaj je narobe (Van der Kolk, 2015). Prav tako so ti otroci pretirano vznemirjeni, razburljivi, izredno pozorni na okolico, izogibajoči in imajo težave s spanjem (Mešl in Drobnič Radobuljac, 2019). Tekom raziskave so to rejnice tudi potrdile. Znaki travme se sicer od otroka do otroka razlikujejo, a največkrat prepoznajo nespečnost otroka, jok, zadržanosti in strah pred tujci (še posebej moškimi) in samoto. Značilni so tudi primanjkljaji na čustvenem področju, izpadi agresije in zavračanje pomoči.

Pristop, utemeljen na razumevanju travme, prepoznava močan vpliv travme na otrokov razvoj, zato je pomembno, da vsi, ki z otrokom živijo in delajo, pridobijo znanje o travmi (Fratto, 2016). Za uporabo tega pristopa je pomembno razumeti razvojno kompleksno travmo in njene vplive na otrokovo vedenje. Rejnice morajo otroku zagotoviti varno čustveno in fizično okolje, njihovi odzivi morajo biti spoštljivi, dosledni in predvidljivi. Otrokom morajo pomagati ponovno vzpostaviti nadzor nad lastnim življenjem in večati njegove kompetence, ob tem pa ne smejo pozabiti, kako pomembno je, da krepijo lastno duševno zdravje (Mešl in Drobnič Radobuljac, 2019).

Čeprav je v svetu rejništvo utemeljeno na razumevanju travme, del prakse, je koncept v Sloveniji še relativno nov, njegova uporaba v praksi pa neraziskana. Eno pomembnejših del je zagotovo prispevek z naslovom *Otrok z izkušnjo travme v postopkih zaščite*, avtoric Mešl in Drobnič Radobuljac v delu *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji*. Prav zato me je zanimalo, ali se odzivi rejnic, ki tekom obveznih izobraževanj s tem konceptom še niso

bile seznanjene, na otroke z izkušnjo travme kaj razlikujejo od zapovedi pristopa, utemeljenega na razumevanju travme.

Ugotovila sem, da se način dela rejnic od otroka do otroka glede na njegove potrebe in specifične razlikuje ter je dolgotrajen proces. Otroka opazujejo in se poskušajo odzivati na njegove potrebe. V trenutkih stiske mu nudijo tolažbo in zagotavljajo varen prostor. Z izzivi se najprej spopadajo znotraj rejniške družine, če pa so stiske otroka prehude, se na pomoč obrnejo na strokovnjake. Kljub znanju, ki ga imajo s področja travme, pa vnaprej z gotovostjo ne morejo trditi, kako bodo odreagirale na nepričakovan izpad otroka. Način rejniške skrbi za otroka, ki so mi ga rejnice skozi intervjuje predstavile, se sklada tudi s teorijo navezanosti. Ta zagovarja natančno opazovanje in poslušanje otroka, empatične odzive na otrokova čustva in konstruktivno reševanje težav skozi sprejemanje in spodbujanje ter z ovajanjem varnih omejitev (Cugmas, 2020).

Ugotavljam, da rejnice pravilno prepoznajo znake travme pri otroku in se nanje odzivajo tako, kot menijo, da je za otroka najbolje. Kljub temu da je pristop, utemeljen na razumevanju travme, v Sloveniji nov, so odzivi rejnic na otroke z izkušnjo travme podobni zapovedim pristopa. To govori v prid trditvi, da se rejnice na otroka odzivajo v skladu z njegovimi zmožnostmi in potrebami ter mu nudijo varen in zaupen prostor, v katerem odrašča.

Rejniški družini mora biti pri njenem delu na voljo več različnih virov pomoči, specifičnih glede na življenjsko situacijo, s katero se srečuje (Tomec in Hudobivnik, 2012). V raziskavi me je zanimalo, kdo so ljudje, na katere se rejnice pri delu z otrokom z izkušnjo travme lahko obrnejo. Brez dostopa do učinkovitih oblik pomoči so rejnice v večji nevarnosti za izgorelost in posledično opustitev rejniške dejavnosti, kar vpliva na nesigurnost otrokove namestitve in še poglobi njegove težave (Lotty, Dunn-Galvin in Bantry-White, 2020).

Pri delu z otrokom z izkušnjo travme rejnice pomoč poiščejo pri otrokovem psihologu, pedopsihiatru, socialnih delavkah, razvojnih ambulantah in ostalih specialistih. Pomoč poiščejo tudi v literaturi, velik vir pomoči pa so tudi ostale rejnice, na katere se lahko obrnejo, ko potrebujejo pomoč izven delovnega časa institucij. Pri tem jim najbolj pomaga, da lahko osebi zaupajo svojo stisko in se tako razbremenijo ter da dobijo povratno informacijo o svojem delu z otrokom in ideje za nadaljnje delo. Kar jih pri iskanju pomoči ovira, so dolge čakalne vrste

pred prvim pregledom pri psihologu ali pedopsihiatru, medtem ko so alternativne oblike pomoči nesofinancirane s strani države.

Kot študentko socialnega dela me je zanimalo tudi, kako rejnice sodelujejo s socialnimi delavkami, predvsem kakšno je sodelovanje v primeru otroka z razvojno kompleksno travmo. Socialne delavke morajo skrbeti, da rejnice pri izvajanju svojega dela ne ostanejo same, da so njeni predlogi slišani in upoštevani. Za delo, ki ga opravljajo, potrebujejo namreč veliko energije, moči, sposobnosti in znanja (Tomec in Hudobivnik, 2012). Povratna informacija, ki sem jo dobila od rejnic, je bila, da sodelovanje s socialnimi delavkami ocenjujejo kot uspešno. Z njimi se srečujejo v okviru mesečnih skupin rejnic, individualnih projektnih skupin in neformalnih srečanj, ki jih za rejniške družine organizirajo centri za socialno delo.

Socialne delavke morajo prepoznati, da imajo rejnice ključno vlogo pri pomoči otrokovemu premagovanju travme. Da lahko to od rejnic zahtevajo, pa jim morajo nuditi podporo in usposabljanje na temo travme (Buckley, Lotty in Meldon, 2016).

Ko potrebujejo pomoč, so jim na voljo v živo ali preko telefona. Največ jim pomeni, da poslušajo njihovo stisko, se z njimi dogovarjajo o možnih rešitvah in delu vnaprej. Nasproti jim pridejo tudi v primeru, ko potrebujejo dodatne nasvete in izobraževanja. Motnje tega sodelovanja rejnice vidijo predvsem v primerih, ko se socialne delavke na področju rejništva zamenjajo, saj morajo vso sodelovanje začeti znova in izgubijo dosežen napredek. Prav tako pa izven delovnega časa centrov za socialno delo socialne delavke rejnicam niso na voljo.

Raziskovalna naloga mi je omogočila vpogled v vsakdanje delo in življenje rejnic. Delo, ki ga opravljajo, je pomembno in si zasluži največje mogoče spoštovanje. Zato je naša dolžnost, da jih pri tem podpremo in razvijamo načine, s katerimi jim bomo pomagale to delo uspešno opravljati še v prihodnje. Otroci, ki prihajajo v rejništvo, so otroci, ki so tekom otroštva preživeli hude preizkušnje, ki so jih zaznamovale. Rejnice jim pomagajo, da si povrnejo zaupanje vase in v življenje. Za to delo pa potrebujejo ustrezno izobrazbo, ki naslavlja njihove stiske in stiske otrok, ter jim individualno, na vsakem primeru posebej ponudi vso znanje in podporo, ki jo potrebujejo.

S pomočjo raziskave sem ugotovila, da rejnice čutijo potrebo po izobraževanju in iščejo načine, da so teme, ki jih poslušajo, relevantne za dogajanje v njihovi družini. Poznajo koncepte travme

in specifik del z otrokom z izkušnjo travme in kako to travmo prepoznati. Pomoč si poiščejo v različnih institucijah kot tudi na zasebnem področju. Veliko sodelujejo s socialnim delom, saj so socialne delavke tiste, ki skrbijo za njihovo izobraževanje, spremljajo razvoj otroka in so rejniški družini na voljo v trenutkih stisk. Ker postajajo naša življenja vedno bolj kompleksna, postajajo bolj kompleksne tudi zahteve otrok in posledično delo rejnic. Zato je še toliko bolj pomembno, da smo socialne delavke tiste, ki skrbimo, da dobijo najboljša znanja in informacije, jim prisluhnemo in skupaj z njimi naslavljamo težave, s katerimi se srečujejo.

6. SKLEPI

- Rejnice v Sloveniji se izobražujejo v okviru obveznih usposabljanj v organizaciji Skupnosti Centrov za socialno delo Slovenije, lokalnih centrov za socialno delo.
- Rejnice v Sloveniji se izobražujejo v lastni režiji, na predavanjih, s pomočjo knjig in spleta.
- Rejnice si želijo še dodatnih izobraževanj, ki bi se nanašale na teme, s katerimi se v rejniški družini trenutno ukvarjajo.
- Rejnicam so v okviru izobraževanj na voljo različne tematike, ki se navezujejo na specifikko rejniškega življenja in potrebe otroka.
- Nekaj znanja za delo z otrokom z izkušnjo travme dobijo rejnice v okviru obveznega izobraževanja.
- Dodatno znanje za delo z otrokom z izkušnjo travme rejnice dobijo skozi sodelovanje s strokovnjaki (pedopsihiatri, psihologi, socialnimi delavkami), izmenjavo izkušenj z drugimi rejnicami in v literaturi.
- Znanja, ki rejnicam pri delu z otrokom z izkušnjo travme pomagajo, so znanja o pristopu k otroku, delu z njim in možnostih dodatne pomoči.
- Rejnice pri otroku uspešno prepoznajo znake predhodne travme.
- Rejnice se na otroka z izkušnjo travme odzovejo na pomirjevalen, otroku znan način.
- V primeru rejništva otroka z razvojno kompleksno travmo se rejnice po pomoč obrnejo na pedopsihiatre, psihologe, socialne delavke, druge rejnice in ostale strokovnjake.
- Rejnice si želijo dodatno pomoč pri delu z otrokom z razvojno kompleksno travmo v obliki skrajšanja čakalnih vrst za dostop do pomoči strokovnjakov, dostopnost alternativnih oblik zdravljenja in oseb, na katere bi lahko naslovile svoja vprašanja pri delu z otrokom z izkušnjo travme.
- Socialne delavke so rejnicam na voljo za dodatne informacije in pomoč pri delu z otrokom z razvojno kompleksno travmo.
- Rejnice si želijo še dodatnega sodelovanja s socialnimi delavkami. Še posebej takrat, kadar potrebujejo pomoč izven uradnih delovnih ur.
- Rejnice opozarjajo, da menjava socialne delavke na področju rejništva negativno vpliva na proces dela z otrokom in rejniško družino.

7. PREDLOGI

- V program obveznega izobraževanja za rejnice, ki ga organizirata tako Skupnost centrov za socialno delo Slovenije kot posamezni centri za socialno delo, je treba vključiti več izobraževanj na temo travme pri otroku.
- Ti naj v programe izobraževanja za rejnice vključijo izobraževanje za izvajanje rejništva, utemeljenega na razumevanju travme.
- Celoten sistem zaščite otrok je treba reformirati v sistem, ki je utemeljen na razumevanju travme.
- Rejnicam naj se nudi dodatna pomoč v primeru otroka z izkušnjo travme. Čakalne vrste za obravnavo teh otrok se morajo zmanjšati, rejnicam pa naj bodo na voljo tudi druge alternative dela, ki so samoplačniške in predstavljajo dodaten strošek (psihoterapija, homeopatije idr.).
- Ker so rejnice pri delu z otrokom z izkušnjo travme izpostavljene sekundarni travmatizaciji, tudi same potrebujejo terapevtsko pomoč.
- Rejnice potrebujejo strokovnjaka, na katerega se lahko obrnejo v primeru stisk, ki se v družini zgodijo izven delovnih ur inštitucij.
- V primeru menjave socialne delavke, ki spremlja primer otroka, je treba zagotoviti, da se ves napredek njihove predhodnice ne bo izničil.

8. UPORABLJENA LITERATURA

Bartlett, J.D., Griffin, J.L., Spinazzola, J., Glodman Fraser, J., Rosa Norona, C., Bodian, R., Todd, M., Montagna, C., & Barto, B. (2018). The impact of a statewide trauma-informed care initiative in child welfare on the well-being of children and youth with complex trauma. *Children and Youth Services Review*, 84, 110-117. Pridobljeno 15. 6. 2022 s https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0190740917306370?casa_token=GKBBQgHcIg80AAAAA:jRZOYvc-Ks8kobXTafYQz7liVJ5tdvZwydZWSicOxEUJL3IU9xSKpzRSq5y9ehpG2KlM1jBdzg.

Beyerlein, B. A., & Bloch, E. (2014). Need for trauma-informed care within the foster care system: a policy issue. *Child Welfare*, 93(3). Pridobljeno 15. 6. 2022 s <https://eds-p-ebSCOhost-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=93926be5-3298-4746-acbf-5c78a1aa34ac%40redis>.

Buckley, A. M., Lotty, M., & Meldon, S. (2016). What happened to me? Responding to the impact of trauma on children in care: Trauma informed practice in foster care. *The Irish Social Worker*, pomlad 2016, 35-40. Pridobljeno 15. 6. 2022 s <https://www.lenus.ie/bitstream/handle/10147/617885/WhatHappened.pdf?sequence=1&isAllo wed=y>.

Conradi, L., Agosti, J., Tullberg, E., Richardson, L., Langan, H., Ko, S., & Wilson, C. (2011). Promising practices and strategies for using trauma-informed child welfare practice to improve foster care placement stability: a breakthrough series collaborative. *Child Welfare*, 90(6), 207-225. Pridobljeno 14. 3. 2022 s <https://eds-p-ebSCOhost-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=e366312d-485d-44b0-ba77-84ce994aebf1%40redis>

Cugmas, Z. (2020). *Večkratna navezanost*. Ljubljana: I 2 d.o.o.

Čačinovič Vogrinčič, G., & Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino. Soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Čizman, G. (2019). Določanje koristi otroka v postopkih zaščite na centru za socialno delo. V T. Kodele, V. Leskošek, & N. Mešl (ur.) *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Družinski zakonik (2017). Ur. l. RS, 15/2017.

Frangež, D., Drobnič Radobuljac, M. & Kodele, T. (2019). Razkritje nasilja nad otroki in zanemarjanja otrok. V V. Leskošek, T. Kodele, & N. Mešl (ur.) *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Fratto, C. M. (2016). Trauma-informed care for youth in foster care. *Archives of Psychiatric Nursing*, 30(3), 439–446. Pridobljeno 14. 3. 2022 s <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0883941716000170>

Gajšek, A. (2011). Primerjava pravne ureditve rejništva med Slovenijo in Avstrijo. *Socialno delo*, 50 (6), 379 – 388.

Greeson, J. K. P., Briggs, E. C., Kisiel, C. L., Layne, C. M., Ake III, G. S., Ko, S. J., Gerrity, E. T., Steinberg, A. M., Howard, M. L., Pynoos, R. S., & Fairbank, J. A. (2011). Complex trauma and mental health in children and adolescents placed in foster care. *Child Welfare*, 90(6), 91–108.

Hughes, A. D. (2009). *Attachment-Focused Parenting: Effective Strategies to Care for Children*. New York: W.W. Norton & Company.

Huges, A. D. (2017). Dyadic Developmental Psychotherapy (DDP): An attachment-focused family treatment for developmental trauma. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, (38), 595–605. Pridobljeno 14. 3. 2022 s <https://eds-p-ebSCOhost-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=88458cce-09b3-4000-b35a-3af9246ec3e5%40redis>

Kompan Erzar, K., Rožič, T., & Simonič, B. (2011). Vloga in pomen navezanosti pri razvoju otrok v nadomestnih družinah. *Socialno delo*, 50(2), 103-111.

Konijn, C., Colonnese, C., Kroneman, L., Lindauer, R. J. L., & Stams, G. J. M. (2021). Prevention of instability in foster care: a case file review study. *Child Youth Care Forum* 50, 493–509. Pridobljeno 15. 6. 2022 s <https://doi-org.nukweb.nuk.uni-lj.si/10.1007/s10566-020-09584-z>

Konvencija o otrokovih pravicah (1990). Ur. l. SFRJ-MP, 15/1990, Ur. l. RS, 9/1992, 3/1993, 9/1993, 5/1999, 2/2008, 3/2011 in 9/2012.

Levine, P. A., & Frederick, A. (2015). *Kako prebuditi tigra: zdravljenje travm*. Ljubljana: V.B.Z.

Lotty, M., Dunn-Galvin, A. & Bantry-White, E. (2020). Effectiveness of a trauma-informed care psychoeducational program for foster carers – Evaluation of the fostering connections program. *Child Abuse and Neglect*, 102, 1-13. Pridobljeno 15. 6. 2022 s <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0145213420300454?token=448060264772830474A8D5CD646B0F9B22327A77FF4DB4E277D2825BE2EDCD835E471CE7009E8E1D05D555218FA96A7B&originRegion=eu-west-1&originCreation=20220622105443>.

Maj, M. (2012). Delo z matično družino. V D. Kuzmanič Korva (ur.). *Kaljenje. Bilten skupnosti CSD Slovenije*, 11(6), 109-120. Ljubljana: Forma 1.

Mesec, B. (2009). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu 2: kvalitativne raziskave*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mešl, N., & Drobnič Radobuljac, M. (2019). Otrok z izkušnjo travme v postopkih zaščite. V V. Leskošek, T. Kodele, & N. Mešl (ur.) *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mešl, N., Drglin, Z. & Kuhar, M. (2021). Posledice travmatičnih izkušenj otrok: prepoznavanje in odzivanje v slovenskih vrtcih in šolah. *Teorija in praksa*, 58(4), 947-970.

Pravilnik o pogojih in postopkih za izvajanje rejniške dejavnosti (2019). Ur. l. RS, 77/19.

Skupnost centrov za socialno delo Slovenije (b. d.). *Izobraževanja. Rejništvo*. Pridobljeno 3. 3. 2022 s <https://www.scsd.si/izobrazevanja/za-rejnike>

Purvis, K. B., Razuri, E. B., Howard, A. R. H., Call, C. D., Hurst DeLuna, J., Hall, J. S., & Cross, D. R. (2015). Decrease in behavioural problems and trauma symptoms among at-risk adopted children following trauma-informed parent training intervention. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 8, 201–210. Pridobljeno 3. 3. 2022 s <https://doi.org/10.1007/s40653-015-0055-y>.

Rafeedie, J., Hudson, S. M., Deavenport-Saman, A., Rao, S., Rogers, K., & Roberts, S. (2019). Decision-making in foster care: A child-centred approach to reducing toxic stress in foster children. *Children and Youth Services Review* (96). Pridobljeno 20. 6. 2022 s <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0190740918304559>.

Rakar, T., Čačinovič Vogrinčič, G., Zaviršek, D., Boškić, R., Boljka, U., Smolej, S., Sobočan, A. M., Urh, Š., Dremelj, P., Kobal, B., Nagode, M., Žiberna, V., & Kovač, N. (2010). *Postopki, organizacija in standardi na področju rejništva (končno poročilo)*. Ljubljana: MDDSZ, Direktorat za družino.

Steenbakkers, A., Ellingsen, I., T., van der Steen, S., & Grietens, H. (2018). Do foster parents and care workers recognize the needs of youth in family foster care with a history of sexual abuse? *Journal of Child Sexual Abuse*, 27(7), 811-831. Pridobljeno 3. 3. s <https://www-tandfonline-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/doi/full/10.1080/10538712.2018.1520378>

Sullivan, K. M., Murray, K. J., Ake, G. S. (2015). Trauma-informed care for children in the child welfare system: An initial evaluation of a trauma-informed parenting workshop. *Child Maltreatment*, 21(2), 147-155. Pridobljeno 14. 3. s <https://journals-sagepub-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/doi/10.1177/1077559515615961>

Škerlj, M. (2012). Delo centra za socialno delo. V D. Kuzmanič Korva (ur.). *Kaljenje. Bilten skupnosti CSD Slovenije*, 11(6), 121-129. Ljubljana: Forma 1.

Trivedi, S. (2019). The harm of child removal. *New York University Review of Law and Social Change*, 43(3). Pridobljeno 14. 3. 2022 s https://socialchangenyu.com/wp-content/uploads/2019/07/Shanta-Trivedi_RLSC_43.3.pdf.

Tomec, M., & Hudobivnik, T. (2012). Priprava otroka in družine, ki izvaja rejniško dejavnost, na rejništvo. V D. Kuzmanič Korva (ur.). *Kaljenje. Bilten skupnosti CSD Slovenije*, 11(6), 65-79. Ljubljana: Forma 1.

Ustava Republike Slovenije (URS) (1991). Ur. l. RS št. 33/91-I.

Van der Kolk, B. (2015). *The body keeps the score. Mind, brain and body in the transformation of trauma*. London: Penguin books.

Vasileva, M., & Peterman, F. (2016). Attachment, development, and mental health in abused and neglected preschool children in foster care: a meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 19(4), 443-458.

Whitt-Woosley, A., Sprang, G., & Eslinger, J. (2020). Exploration of factors associated with secondary traumatic stress in foster parents. *Children and Youth Services Review*, 118. Pridobljeno 15. 6. 2022 s <https://www.sciencedirect-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/science/article/pii/S0190740920306423>.

Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (ZIRD), Ur. l. RS 110/02, 56/06, 114/06, 5/07.

9. PRILOGE

9.1 VODILO ZA INTERVJU

Izobraževanje rejnikov in rejníc v Sloveniji

Kako je potekalo vaše izobraževanje za rejnico/rejnika? Kakšno je bilo izobraževanje pred začetkom izvajanja rejniške dejavnosti? Kako potekajo dodatna izobraževanja?

Kakšna znanja ste v sklopu izobraževanj pridobili?

Ste tekom izobraževanja pridobili kakšna znanja o travmi?

Kje, koliko in katera znanja ste pridobili za delo z otroki z izkušnjo travme?

Ali znanja pridobivate le na obveznih izobraževanjih in usposabljanjih za rejnike ali še kje drugje? Če da, kje in kakšna?

Kako kompetentne za izvajanje rejniške dejavnosti se počutite s pridobljenimi znanji?

Katera znanja vam pri tem najbolj pomagajo?

Katera bi še potrebovali?

Delo z otrokom z izkušnjo travme

Ste že imeli izkušnjo z otrokom, ki ima izkušnjo travme?

Po katerih znakih prepoznate, da je otrok predhodno doživel travmo?

Kako nanje odgovorite?

Kakšna dodatna pomoč in podpora sta vam na voljo v primeru, da je otrok pred vstopom v rejniško družino doživel razvojno kompleksno travmo? Kdo jo nudi?

Je ta pomoč koristna pri delu z otrokom?

Katera dodatna znanja bi še potrebovali?

Vloga socialnega dela

Kakšna je vloga socialnega dela pri izobraževanju in podpori rejnikov, ko gre za otroke z izkušnjo razvojne kompleksne travme?

Ali so vam socialne delavke na voljo za vprašanja in dileme, ki jih imate pri delu z otrokom z izkušnjo travme? Na kakšen način vam pomagajo?

Bi od socialnih delavk potrebovali še kakšno pomoč in podporo? Na katerem področju?

Osnovne informacije

Kako dolgo že izvajate rejniško dejavnost?

Koliko otrok imate pri sebi trenutno?

9.2 INTERVJUJI

Intervju A:

Izobraževanje rejnikov in rejnic v Sloveniji

Kako je potekalo vaše izobraževanje za rejnico/rejnika? Kako potekajo dodatna izobraževanja?

Takrat je bilo še tako, da je moral hoditi tudi mož zraven(A1). Zdaj pa je izključno na nosilca dejavnosti, tako da sama hodim(A2). Na začetku je kar vse dobrodošlo, ko ne veš kaj in kako(A3). Zdaj pa je veliko bolj dobrodošlo, ko si rejnice med sabo podelimo izkušnje(A4). Glede tem gledamo, da greš na čim bolj različne(A5). Meni se zdi, da bi bilo potrebno takšno izobraževanje vsako leto, ker je res zanimivo, hitro mine (A6). Je kot usposabljanje, predavanje, ampak tudi kot druženje (A7). Na začetku smo imeli delavnice, kjer si moral veliko o sebi govoriti, meni to ni bilo najbolj všeč, ker ne maram toliko govoriti(A8). Zdaj je pa vse bolj sproščeno. Poveš, vprašaš kaj te zanima (A9), tudi drugi rejniki delijo lastne izkušnje (A10). Prijavljenih nas je okoli 50, včasih manj, potem pa nas razdeljeni v skupine po 20, 25(A11). Pa so najprej predavanja, potem kakšne delavnice na temo predavanja (A12), potem se skupine zamenjajo pa imamo spet predavanje pa potem delavnice.

Kakšne teme pa obravnavate?

Oni ponudijo 5-7 tem na leto, potem si pa izbereš(A13). Zdaj je bilo zelo dobrodošlo o vplivu rejnic in rejnikov v postopkih sodišča (A14). So pa potem tudi teme o otrocih s posebnimi potrebami, čustvenimi primanjkljaji, odvisnosti od drog, telefonov (A15). Rejniki tudi na koncu dobimo vprašalnik, kjer lahko predlagamo kaj bi pa želeli v prihodnje slišati in se potrudijo to tudi potem izpeljati (A16).

Ali znanja pridobivate le na obveznih izobraževanjih in usposabljanjih za rejnike, ali še kje drugje?

Preko matičnega CSD-ja imamo vsak mesec skupino rejnic, kjer se srečamo, ter pogovarjamo o temah, težavah, ki jih trenutno imamo (A17). Potem so vsakoletna predavanja, ki jih imamo trije centri naše regije skupaj (A18). Preko Rejniškega društva Slovenije imamo večkrat organizirana predavanja (A19) in pa preko Društva rejnikov lokalne regije občasno organiziramo kakšna srečanja in izobraževanja (A20).

Ste tekom izobraževanja pridobili kakšna znanja o travmi?

Ja, tudi. Smo se pogovarjali kakšne travme doživljajo otroci, glede nasilja doma, prehoda v rejniško družino, novi ljudje, nova šola in kako to vpliva na njih (A21).

Kako kompetentne za izvajanje rejniške dejavnosti se počutite s pridobljenimi znanji?

Tudi, če nekaj že prej slišiš, izkušnje koga, ki je že to dal skozi, potem tudi veš kako odreagirati, ko si sam v podobni situaciji. Ti ostane nekje v glavi in v tisti situaciji pride prav (A22).

Katera bi še potrebovali?

Včasih se ti kaj pripeti, situacija, o kateri ne veš veliko, potem predlagamo centru, pa nam poskušajo zagotoviti izobraževanja na to temo (A23). Sproti je potrebno reševati to kar imamo.

Delo z otrokom z izkušnjo travme

Ste že imeli izkušnjo z otrokom, ki ima izkušnjo travme?

Večinoma so pri vseh otrocih, ki pridejo v rejništvo prisotne neke travme iz matične družine (A24).

Po katerih znakih prepoznate, da je otrok predhodno doživel travmo?

Fantku, ki sem ga imela je prišel iz družine, kjer je bilo prisotnega veliko nasilja, se je poznalo, da ni govoril z nikomer, imel izpade agresije (A25). Sva hodila na razgovore k psihologinji, v šoli je imel dodatno pomoč, veliko se je bilo potrebno z njim pogovarjati (A26). Tudi dve drugi deklici, ki sta bili pri meni, njun oče je naredil samomor in jih je zelo zaznamovalo, še zdaj imamo pogovore o tem (A27). Deklica, ki jo je mama kot majhno puščala veliko samo ima hude primanjkljaje na čustvenem področju (A28). Je vzkipljiva, ne želi hoditi k psihologinji, zavrača vso pomoč (A29).

Kako nanje odgovorite?

Najprej se poskušamo sami pogovoriti (A30), potem pa tudi s pomočjo socialne delavke, psihologinje (A31). Zdaj od otroka do otroka odvisno. Eni sprejemajo pomoč, pri drugih je potrebnega veliko vztrajanja, pomoč zavračajo na vse načine (A32).

Kakšna dodatna pomoč in podpora sta vam na voljo v primeru, da je otrok pred vstopom v rejniško družino doživel razvojno kompleksno travmo? Kdo jo nudi?

Na CSD-ju se izpostavi s čim se soočamo, potem pa nam oni pomagajo, da pridemo do psihologov, šolskih dispanzerjev ali pa kakšnih drugih specialistov (A33). Ti potem tudi nam pomagajo, da vemo, če prav delamo, če se dobro odzivamo, jim dajemo to kar potrebujejo (A34).

Je ta pomoč koristna pri delu z otrokom?

Veliko je vredno že to, da se malo razbremeniš, ko nekomu poveš (A35). Ko daš ven iz sebe, je lažje.

Bi potrebovali še kakšna dodatna znanja?

Dobro bi bilo o travmah še kaj več izvedeti (A36). Nekoga z več izkušnjami, ki res dela samo na področju travm in kako se z njimi spopadati, bi bilo koristno poslušati, sodelovati z njim (A37).

Vloga socialnega dela

- Ali so vam socialne delavke na voljo za vprašanja in dileme, ki jih imate pri delu z otrokom z izkušnjo travme? Na kakšen način vam pomagajo?

Jaz imam z vsemi kar dobre izkušnje, sodelujem z več centri, tako s štajerske, kot z gorenjske. Če že drugače ne preko telefona, ker sta dva centra bolj oddaljena (A38). Nekako se vedno uspemo dogovoriti, poslušajo kar imamo za povedati in potem poskušajo najti najboljšo rešitev(A39).

Bo od socialnih delavk potrebovali še kakšno pomoč in podporo? Na katerem področju?

Motilo me je, ko so se na enem centru kar naenkrat zamenjale tri socialne delavke za področje rejništva in smo mogli potem z vsako od začetka sodelovati, kar je bilo naporno in za nas in za otroke (A40). Prav tako bi bilo bi potrebno, da bi bil nekdo nam rejnikom vedno na razpolago, ker se kakšni dogodki zgodijo izven delovnega časa in nimaš koga na katerega bi se obrnil (A41). Takrat si največ rejnice med sabo pomagamo, da se pokličemo in poskušamo nekako rešiti situacijo (A42).

Osnovne informacije

Kako dolgo že izvajate z rejniško dejavnost?

15 let. Poklicno pa zadnjih 5 let.

Koliko otrok imate pri sebi trenutno?

Tri.

Intervju B:

Izobraževanje rejnikov in rejnic v Sloveniji

Kako je potekalo vaše izobraževanje za rejnico/rejnika? Kakšno je bilo izobraževanje pred začetkom izvajanja rejniške dejavnosti? Kako potekajo dodatna izobraževanja?

Imeli smo predavanja, potem pa delavnice po skupinah, vsak je povedal svoje mnenje (B1). Jaz sem se rada vključevala v debate, ker sem želela iz tega potegniti čim več (B2). Dodatna izobraževanja pa moramo opraviti na pet let tri teme, ki jih same izberemo iz ponujenih tematik (B3). Dodatna izobraževanja pa imamo v okviru našega CSD-ja vsako leto (B4), socialna delavka poskuša dobiti takšne predavatelje, ki nas najbolj zanimajo (B5).

Kakšna znanja ste v sklopu izobraževanj pridobili?

Letos smo imeli temo rejnica na sodišču, ki je bila zelo aktualna, ker moramo rejnice po novi zakonodaji zagovarjati svoj položaj na sodišču (B6). Je bila sodnica, ki dela na tem področju in smo rejnice veliko spraševale kako pa je pravi način, da zastopamo otroka na sodišču(B7).

Ste tekom izobraževanja pridobili kakšna znanja o travmi? Kje, koliko in katera znanja ste pridobili za delo z otroki z izkušnjo travme?

Tudi to smo imeli. Da otrok, ki pride v rejništvo, pride s travmami (B8). Kdo so strokovnjaki, ki delajo na tem področju, na koga se lahko obrnemo(B9). In pa da prepoznamo čim več znakov, kje ima otrok neke posledice, primanjkljaje in kako jih naslovimo (B10).

Ali znanja pridobivate le na obveznih izobraževanjih in usposabljanjih za rejnike, ali še kje drugje? Če da, kje in kakšna?

Jaz si poiščem še dodatna znanja. Kjerkoli slišim, da se kaj dogaja grem, če utegnem (B11). Karkoli je na temo vzgoje in družine poskušam čim več izvedeti (B12). Nazadnje sem poslušala eno predavanje o odnosih v družinah in kako se soočati s konflikti (B13). Grem tudi v knjižnico in si vzamem knjige na to temo, strokovno literaturo (B14).

Kako kompetentne za izvajanje rejniške dejavnosti se počutite s pridobljenimi znanji?

Seveda potegneš bistvo ven. Največ se potem naučiš na koncu predavanj, v delavnicah, ko pridejo ljudje z določenimi vprašanji, svojimi situacijami in se o njih pogovarjamo (B15).

Katera znanja vam pri tem najbolj pomagajo?

Največ se naučiš, kot sem rekla, iz primerov s katerimi ljudje pridejo. Ko se potem med sabo in s strokovnjaki pogovarjamo o njih in možnih rešitvah. To ti potem ostane in se spomniš kakšne rešitve, ko si sam v podobni situaciji (B16).

Katera bi še potrebovali?

Če mene nekaj tare, predlagam socialni delavki, da damo to temo naprej, se o njej pogovarjamo, organiziramo kakšno predavanje (B17). Pri tem nam pridejo naproti, se potrudijo, da najdejo koga, ki se s tem ukvarja in nam lahko pomaga (B18).

Delo z otrokom z izkušnjo travme

Ste že imeli izkušnjo z otrokom, ki ima izkušnjo travme?

Z večino otrok pride travma v paketu (B19).

Po katerih znakih prepoznate, da je otrok predhodno doživel travmo?

To je od otroka do otroka različno in se po navadi hitro pokaže, ko pridejo v rejništvo (B20). Da se ponoči zbujajo, kriči, vpije, joka (B21).

Kako nanje odgovorite?

Greš k njemu, ga potolažiš, vprašaš kaj je (B22). Potem pa rešuješ drug dan, ko je otrok pomirjen (B23). Ali pa sem se obrnila na socialno delavko, kako naj v tem primeru odreagiram (B24).

Kakšna dodatna pomoč in podpora sta vam na voljo v primeru, da je otrok pred vstopom v rejniško družino doživel razvojno kompleksno travmo? Kdo jo nudi?

Socialna delavka na našem centru. Pedopsihiatri, razvojne ambulante, psihologi (B25). Tudi kakšne knjige o tej temi, da bolj spoznaš s čim je otrok prišel k tebi (B26).

Je ta pomoč koristna pri delu z otrokom?

Ko pridejo otroci k meni se s strokovno delavko hitro dogovorim za obisk psihologa, ne zato da bi iskali kakšne pomanjkljivosti ampak zato, da vidimo kje smo z otrokom in kako bomo učinkovito delali naprej (B27). To je zelo koristno, dobiš napotke kako naprej.

Katera dodatna znanja bi še potrebovali?

To pa najbolj vidiš, ko si v situaciji sami. Zdaj je lahko reči, da bi verjetno znala odreagirati, ko bi se pa kaj nepričakovanega zgodilo, pa ne vem, kako bi bilo (B28). Zato je treba taka vprašanja naslavljati sproti (B29).

Vloga socialnega dela

Kakšna je vloga socialnega dela pri izobraževanju in podpori rejnikov, ko gre za otroke z izkušnjo razvojne kompleksne travme?

Vsakomesečno imamo skupino rejnic, kjer se dve uri pogovarjamo kakšne probleme imamo, kakšen je napredek (B30). In socialne delavke sodelujejo, nas usmerjajo, poskušajo pomagati (B31). Potem pa organizirajo tudi kakšna srečanja, piknike, da nas malo razbremenijo in se lahko sproščeno družimo in mi in otroci (B32).

Ali so vam socialne delavke na voljo za vprašanja in dileme, ki jih imate pri delu z otrokom z izkušnjo travme? Na kakšen način vam pomagajo?

Vedno so na voljo preko telefona, v živo. Poslušajo kaj potrebujemo in poskušajo pomagati (B33).

Bo od socialnih delavk potrebovali še kakšno pomoč in podporo? Na katerem področju?

Problem vidim, da se socialne delavke, ki delajo na primeru veliko menjujejo in ni ena, ki bi otroka spremljala ves čas. Jaz sem imela en primer, ko se je pri otroku v rejništvu zamenjalo 8 socialnih delavk v parih letih. In je bilo potrebno vedno vse na novo povedati in delati (B34). Problem pa je tudi za vikende, praznike, ki so izven delovnega časa. Ko gredo otroci v matično družino in se ne vrnejo pravočasno, pa ne veš koga bi poklical, ki bi lahko pomagal (B35).

Osnovne informacije

Kako dolgo že izvajate z rejniško dejavnost?

Rejnica sem 19 let, prej je bila že moja mama, tako da je to družinska tradicija že od 1985. Sem pa poklicna rejnica.

Koliko otrok imate pri sebi trenutno?

Trenutno imamo 3 otroke.

Intervju C:

Izobraževanje rejnikov in rejnic v Sloveniji

Kako je potekalo vaše izobraževanje za rejnico/rejnika? Kakšno je bilo izobraževanje pred začetkom izvajanja rejniške dejavnosti? Kako potekajo dodatna izobraževanja? Kakšna znanja ste v sklopu izobraževanj pridobili?

Na začetku smo imeli več zaporednih srečanj v Ljubljani (C1). Razvoj otroka smo spoznavali. Kako se otrok razvija v kakšnem obdobju, kje se pridružijo kakšne bolezni, kje se delajo napake. Vse od nosečnosti do odrasle dobe (C2). Potem smo pa imeli eno rejnico, ki nam je povedala kako rejništvo poteka (C3). Zdaj na dodatnih izobraževanjih, ki jih moraš opraviti na vsake 5 let pa imamo pa različne teme (C4). Droge, spolnost, alkohol, kajenje, kako vpliva na možgane. Nasilje v družini, motnjo pozornosti, ADHD, disleksija (C5).

Ali znanja pridobivate le na obveznih izobraževanjih in usposabljanjih za rejnike, ali še kje drugje? Če da, kje in kakšna?

Vsak mesec imamo na CSD-ju skupino rejnic, kjer se pogovarjamo o tekočih zadevah, s katerimi se soočamo v družini. Kaj doživljamo ob otrocih in kako to reševati (C6). Mi imamo izobraževanja na našem CSD, na državni ravni in vsakomesečno srečanje pri psihologu (C7).

Ste tekom izobraževanja pridobili kakšna znanja o travmi? Kje, koliko in katera znanja ste pridobili za delo z otroki z izkušnjo travme?

Tudi. Smo vedno omenili, pri boleznih, kako vpliva na travma na otroka in kako delati z njimi (C8).

Kako kompetentne za izvajanje rejniške dejavnosti se počutite s pridobljenimi znanji?

V določeni meri pomagajo (C9). Največ pa v situaciji odreagiraš nagonsko, tako kot čutiš, da je prav. Se izkaže, da je na koncu še najbolj koristna tista zdrava domača »kmečka« logika (C10).

Katera znanja vam pri tem najbolj pomagajo?

Največ potrditev, da je to kako odreagiram pravilna, ali pa predlogi, kako bi lahko stvar še izboljšali na drugačen način. Na konkretnem primeru, ki ga imam (C11).

Katera bi še potrebovali?

Večkratno ponavljanje in utrjevanje kakšnih znanj, ki si jih že slišal, pa jih takrat nisi potreboval, v prihodnosti ti bodo pa mogoče prišla prav (C12). Da bi bolj utrdili, tisto, o čemer se pogovarjamo.

Delo z otrokom z izkušnjo travme

Ste že imeli izkušnjo z otrokom, ki ima izkušnjo travme?

Vsak pride s kako travmo, manjšo ali večjo (C13).

Po katerih znakih prepoznate, da je otrok predhodno doživel travmo?

Kako nanje odgovorite?

Ko ti otrok začne zaupati pride za tabo in ti sam pove (C14). Običajno, ko začnejo primerjati kako so stvari delali doma, kako pa je zdaj v rejniški družini, opazijo razliko in ti povejo. In preko tega lahko izveš kaj se je v družinah sploh dogajalo, teh informacij od socialnih delavcev mi ne dobimo (C15). En fant, ki sem ga imela ponoči ni mogel dihat, ga je kar dušilo, ni spal (C16). Ena punca tudi ni hotela spati, je ponoči ves čas tavalala po hiši (C17).

Otroke opazovati kako se obnašajo, kako reagirajo, kaj jih moti, kaj imajo radi. Potem pa začneš odkrivati, kaj se dogaja z njimi (C18).

Kakšna dodatna pomoč in podpora sta vam na voljo v primeru, da je otrok pred vstopom v rejniško družino doživel razvojno kompleksno travmo? Kdo jo nudi?

Pokličem druge rejnice, socialno delavko ali pa zdravnika (C19). Odvisno od primera. Tudi z eno homeopatinjo sem v kontaktu, ampak to ni financirano s strani zdravstva, čeprav so včasih hitrejši kot je zdravstvo (C20).

Je ta pomoč koristna pri delu z otrokom?

Center takrat, ko so v službi (C21). Takrat ko je izven delovnega časa se pa slišimo z ostalimi rejnicami, da poveš kaj se je zgodilo (C22). V eni noči pa stvari tako ne moreš rešiti, to je dolgotrajni proces (C23). Potem imam še pa psihologinjo, k kateri hodimo z otroki in mi tudi ona pove, če zadeve prav rešujem, da kakšne nasvete, da pridemo iz tega ven (C24). Če tam »pojamaš« nad kakšno zadevo, ti potem predlagajo tudi kakšnega drugega specialista, ki se na to bolj spozna (C25). Imamo ljudi, ampak se mi včasih zdi da vseeno premalo (C26).

Katera dodatna znanja bi še potrebovali?

Čakalne dobe do psihologov in pedopsihatrov so občutno predolge, ker bi bilo treba začeti z otroci delati takoj, ko opaziš težavo, ne pa šele čez pol leta, ko prideš na vrsto (C27).

Vloga socialnega dela

Ali so vam socialne delavke na voljo za vprašanja in dileme, ki jih imate pri delu z otrokom z izkušnjo travme? Na kakšen način vam pomagajo?

Vidimo se na IPS, mesečni skupini rejnic, na obisk pridejo, če jih pa kaj potrebujemo pa pokličemo in pridemo na sestanek, ali pa one k nam (C28). Poslušajo, da malo damo iz sebe. Ona ti potrdi, da delaš kaj, ali pa te opozori, kadar kaj ni pravilno, ti da nove predloge (C29).

Bo od socialnih delavk potrebovali še kakšno pomoč in podporo? Na katerem področju?

Velika razlika v zadnjih desetih letih se je zgodila pri tem, koliko imamo rejnice možnost odločanja o stvareh za otroke. Včasih si se lahko sam odločil za kakšne sprotne stvari, zdaj morajo pa vse potrditi starši in se potem stvari zapletejo in trajajo celo večnost, otroku pa to

škodi. Pri tem bi potrebovale več podpore, da bi bil tudi naš glas pomemben (C30). Če vidijo, da starši ne vplivajo pozitivno na razvoj otroka, bi jih mogli štopat (C31). Pa tudi denarne prejemke bi morali bolje urediti. Ko sem za enega otroka dobila nekoliko več denarja, zaradi zahtevnosti primera, so potem mojim otrokom znižali štipendije. Kar pa je nesmiselno (C32).

Osnovne informacije

Kako dolgo že izvajate z rejniško dejavnost?

10 let, poklicna.

Koliko otrok imate pri sebi trenutno?

Ja, 4 imam trenutno. Od 1. do 17. leta.

Intervju D:

Izobraževanje rejnikov in rejnic v Sloveniji

Kako je potekalo vaše izobraževanje za rejnico/rejnika? Kakšno je bilo izobraževanje pred začetkom izvajanja rejniške dejavnosti? Kako potekajo dodatna izobraževanja?

Spomnim se, da sem morala iti v Ljubljano na izobraževanja, potem sem imela pa še preverjanje na domu (D1). Zdaj je pa potrebno na 5 let opraviti tri izobraževanja, da ohraniš licenco (D2). Imamo izbirne teme na voljo, potem pa si zbereš kaj se ti zdi najbolj primerno, kaj najbolj rabiš (D3). Pred korona krizo so nas vse skupaj dali v kako sejno sobo v hotel in nas je potem sedelo tam not po 60, 70, pa smo poslušali predavanja. Tisto je bilo tako strogo po urniku, 45 min, 5 min pavze (D4). Potem smo šli v manjše skupine in smo delali na primerih, smo meli delavnice, so pa oni dali kak primer, ali pa je kdo svojega delil, pa smo se med sabo pogovarjali (D5). Pa tudi kot uteha je včasih, da vidiš, da pri tebi še ni tako hudo (D6).

Kakšna znanja ste v sklopu izobraževanj pridobili?

Veliko o psihologiji otroka, pa tudi zakonodajo, kaj ureja, o družini, pa o tem kako odreagirati na otroka (D7). Saj so nam tudi strokovno risali kakšne grafe, postopke, ampak največ sem odnesla vedno od konkretnih primerov, ki smo jih izpostavili (D8). Nazadnje, ko sem bila na izobraževanju, je bilo o končanju rejništva. Zaradi tega zakona zdaj, ko je vse prišlo pod sodišče, da naj bi se po treh letih rejništvo končalo (D9). Težko je to, se ločiti od otroka, četudi veš da gre k svoji družini.

Ste tekom izobraževanja pridobili kakšna znanja o travmi?

Tudi ja. V vsakem tem petletnem obdobju je tudi bilo eno možnost travme izbrati. Eno predavanje prej, kot to o končanju rejništva, smo imeli o travmah in o teh posebnostih travme (D10).

Kje, koliko in katera znanja ste pridobili za delo z otroki z izkušnjo travme?

Kdo deli kako je bilo pa pri njih, pa kako so reševali. Potem odneseš nekaj konkretno, ker tista teorija gre hitro mimo. Lažje potem ti, če prideš v to situacijo vse skupaj rešuješ, se spomniš

kako smo pa mi takrat to delali, se na to opreš, da ne kompliciraš (D11). Da se usmeriš kako rešiti, da ni samo poglabljanje, zakaj je tako, kaj je narobe (D12).

Ali znanja pridobivate le na obveznih izobraževanjih in usposabljanjih za rejnike, ali še kje drugje? Če da, kje in kakšna?

Na lokalnem CSD imamo vsak mesec skupino rejnic. Se srečamo, pa socialna delavka zraven, pa se pogovarjamo o tem kaj se dogaja pri nas in z nami, pa poslušamo druga drugo in si poskušamo pomagati (D13). Potem imamo pa še CSD sosednjega območja, dvakrat, trikrat letno, skupaj kdaj predavanja, takega strokovnjaka povabijo, pa se dobimo pa poslušamo (D14).

Kako kompetentne za izvajanje rejniške dejavnosti se počutite s pridobljenimi znanji? Katera znanja vam pri tem najbolj pomagajo? Katera bi še potrebovali?

Nekako se pol počutiš bolj samozavestnega, ker konec koncev tako, kot se tam pogovarjamo, tako pol tudi delaš (D15). Jaz bi še na več tega šla, če bi bila možno. Sej pokrijejo veliko tem, mi pa manjka, da bi bilo še kaj več sploh za rejnike, za nas, za naše krize, stiske (D16).

Delo z otrokom z izkušnjo travme

Ste že imeli izkušnjo z otrokom, ki ima izkušnjo travme?

Moram reči, da ni takih brez travme, vsaj tisti, ki sem jih jaz imela (D17). Pridejo res iz težkih situacij. Tudi za najmlajše, sej je travma tudi to, da se ločijo od mame (D18).

Po katerih znakih prepoznate, da je otrok predhodno doživel travmo? Kako nanje odgovorite? *To da se držijo po strani, zase, so tiho, se bojijo drugih ljudi, če pride nekdo nepoznan v hišo, še posebej kakšen moški (D19). Ali pa da ga pustiš v kakšni sobi, pa vrata zapreš, kar zmrznejo, obstanejo. Ne počutijo se varne, če te ni zraven (D20).*

Deklica, ki sem jo imela v rejništvo ni smela videti koga drugega, še posebej ne moških. Niti mojega moža ali sina. To smo potem tako reševali, da je dobila svojo sobi, kamor brez njenega povabila ni imel vstopa nihče (D21).

Četudi sem se večkrat počutila slabo, da se ji ne znam približati, sem vedela da je to zanjo pomembno in da ne smem siliti vanjo (D22).

Kakšna dodatna pomoč in podpora sta vam na voljo v primeru, da je otrok pred vstopom v rejniško družino doživel razvojno kompleksno travmo? Kdo jo nudi?

Veliko sem sodelovala s psihologinjo od otrok. Ona mi je povedala, če je to kar delam prav, mi predlagala kakšne nove pristope, se pogovarjala z mano, ko je bilo težko (D23).

Katera dodatna znanja bi še potrebovali?

Največ o tem, kako vse skupaj vpliva na nas, kako sam za sebe poskrbeti v tem ko skrbiš za otroke. Da imamo tudi rejnice travmo (D24).

Vloga socialnega dela

Kakšna je vloga socialnega dela pri izobraževanju in podpori rejnikov, ko gre za otroke z izkušnjo razvojne kompleksne travme? Ali so vam socialne delavke na voljo za vprašanja in dileme, ki jih imate pri delu z otrokom z izkušnjo travme? Na kakšen način vam pomagajo?

Socialno delavko na CSD-ju, pod katerega spadam, si vedno lahko poklicam, če si imel kakšno težavo in je poslušala. In potem se je neka rešitev našla. Največ je bilo, da si lahko dal to ven, kar te je težilo (D25).

Bi od socialnih delavk potrebovali še kakšno pomoč in podporo? Na katerem področju?

Meni bi veliko pomagalo, da bi mi predlagale, da se zaposlim kot poklicna rejnica, ko sem imela tri otroke (D26). Pa pri zagotavljanju denarnih prejemkov, mi niso želele izplačati enkratne pomoči ob rojstvu otroka, ki sem go dobila kot novorojenčka, čeprav sem bila do njega upravičena, ker ga otrokova mama ni prejela (D27).

Osnovne informacije

Kako dolgo že izvajate z rejniško dejavnost?

Kakšnih 20 let bo že. Moja soseda tukaj je bila rejnica in se mi je vedno zdelo zanimivo, tako da mi je enkrat rekla, pa sem šla (na CSD) se prijaviti.

Koliko otrok imate pri sebi trenutno?

Trenutno imam enega fanta, s posebnimi potrebami. Je bilo na začetku rečeno, da bo tukaj pol leta, zdaj pa je že pri nas skoraj 5 let.

Intervju E:

Izobraževanje rejnikov in rejnic v Sloveniji

Kako je potekalo vaše izobraževanje za rejnico/rejnika? Kakšno je bilo izobraževanje pred začetkom izvajanja rejniške dejavnosti? Kako potekajo dodatna izobraževanja?

Tisto začetno ni bilo nekaj posebnega (E1). Jaz sem si ves čas želela, da bi lahko delala nekaj, s čimer bi pomagala. Kar nisem pridobila v sklopu izobraževanj sem se pa potem sama pozanimala. V kakšnih knjigah, potem kasneje tudi na internetu (E2). Kmalu smo potem ustanovile tudi skupino rejnic iz tega okolja, da smo si izkušnje izmenjevale (E3). To mi je veliko pomenilo. Ta obvezna izobraževanja so po pravilniku, v petih letih moraš tista tri narediti (E4). Nekatere teme so zanimive, druge pa se ponavljajo (E5).

Kakšna znanja ste v sklopu izobraževanj pridobili?

Nazadnje smo imeli o postopkih na sodišču, kar mi je bilo zelo zanimivo, ker sem imela takrat dolgotrajen proces na sodišču (E6). Drugače pa veliko je o otrocih s posebnimi potrebami, največ predavajo kakšne zdravnice, o tem kako otroka čim bolj razumeš in mu pomagaš (E7). Take teme iščem, predavanja, ki jih takrat potrebuješ, glede na situacijo doma. Da lažje razumeš otroka (E8).

Ste tekom izobraževanja pridobili kakšna znanja o travmi? Kje, koliko in katera znanja ste pridobili za delo z otroki z izkušnjo travme?

Smo. Veliko smo se pogovarjali o tem kako je vse povezano, otrokova doživetja z njegovim obnašanjem, težavami kasneje v življenju (E9). In da je tega vse več, otroci pridejo vedno kasneje v rejništvo in imajo vedno več travm. Še posebej zdaj, ko je preko sodišča, dlje kot je otrok v takem okolju, bolj je travmatiziran (E10). In je potem kar veliko dela, moreš znati s pravim pristopom. O teh pristopih do otrok smo se veliko pogovarjali (E11).

Ali znanja pridobivate le na obveznih izobraževanjih in usposabljanjih za rejnike, ali še kje drugje? Če da, kje in kakšna?

Vsako leto imamo rejniške družine poleti tabor, po navadi v Portorožu. In v sklopu tega imamo kar nekaj predavanj, pridejo predavatelji. Na teh izobraževanjih dobim veliko več, kot na tistih obveznih v Ljubljani ali pa Mariboru (E12). Tam je bolj suhoparno. Tukaj pa je več rejnic skupaj, predavat pridejo zdravnice, psihologinje, prostovoljci in veliko znanja delimo in dobimo. Pogovarjamo se o tekočih zadevah, izkušnjah (E13). Ta obvezna predavanja, saj nekaj dobiš, ampak se mi zdijo bolj prisilna, naporna, trajajo cel dan (od 9h do 16h, polna dvorana, veliko ljudi) in niso vedno takšna, kot ti potrebuješ. Ta obvezna predavanja bi bila lahko manjša, bolj osebna, na tekočo problematiko. Sej dobiš veliko znanja, informacij, ampak takšna osebna, manjša srečanja, kot so pa npr. na tem taboru ti dajo za delo veliko več (E14). Otrokom tudi veliko pomeni, ker se na teh taborih in srečanjih družijo, imajo okrog sebe vrstnike s podobnimi izkušnjami, se počutijo manj same.

Kako kompetentne za izvajanje rejniške dejavnosti se počutite s pridobljenimi znanji?

Deljenje izkušenj, poslušanje o določeni temi pomaga. Si lažje predstavljaš kako naprej. Tudi zase dobiš energijo, vzpodbude (E15).

Katera znanja vam pri tem najbolj pomagajo?

Veliko je teh tem o otrocih s travmami, posebnimi potrebami. Tisto, s čimer se trenutno doma ukvarjaš je najbolj koristno (E16).

Katera bi še potrebovali?

Sej nas vedno ob koncu teh predavanj vprašajo, kaj bi si še želeli slišat, lahko napišemo predloge. In se potrudijo, da jih potem upoštevajo, vključijo kakšne nove teme (E17). Ker maš čas tistih 5 let za dodatno izobraževanje je fajn, da si res vzameš čas že prej, spremljaš in greš res na teme, ki jih potrebuješ, te zanimajo (E18).

Delo z otrokom z izkušnjo travme

Kako vi razumete travmo?

Ste že imeli izkušnjo z otrokom, ki ima izkušnjo travme?

Ja, v rejništvo skoraj vsak otrok pride z travmatičnimi izkušnjami (E19).

Po katerih znakih prepoznate, da je otrok predhodno doživel travmo?

Kako nanje odgovorite?

Ena deklica, prišla je k nam kot dojenčica, so mi pred prihodom povedali, da zelo joka, da jo je nemogoče umiriti, da kar pomodri in da nič ne spi. Da tako je bilo že doma in da s tem prihaja. In mene je bilo kar strah, preden je prišla, kako bomo mi to zmogli. Potem je pa prišla k nam in sem ugotovila, da je potrebovala bližino. Se mi zdi, da so bili vedno vsi živčni okrog nje. Jaz sem jo pa vzela v naročje, sva se »pocartali« in se je umirila, potem je pa brez problema spala, sploh ni veliko jokala. Je potrebovala tisto bližino in mir, ko smo ji jo dali, pa ni bilo problema. Potrebno je sproti videti, zaznati. Moraš slišati otroka kaj potrebuje, mu povedati, da ni on kriv za to kar se mu dogaja in biti z njim tam kjer je (E20).

Kakšna dodatna pomoč in podpora sta vam na voljo v primeru, da je otrok pred vstopom v rejniško družino doživel razvojno kompleksno travmo? Kdo jo nudi?

Imam zelo dobre izkušnje s pedopsihijatrinjo, v Mariboru, njo lahko vprašam če je karkoli pri delu z otroci, s katerimi hodim k njej na obravnave (E21).

Je ta pomoč koristna pri delu z otrokom?

Ja, tudi v kontakt je npr. vstopila s šolo, ko se je zgodilo, da otroka niso upoštevali in je potem pomagala pri urejanju tega. Se zelo zavzame za otroka. Lahko se z njo pogovarjaš (E22).

Katera dodatna znanja bi še potrebovali?

Jaz sem to veliko raziskovala s to punčko, ko je prišla. Sem se pogovarjala z raznimi strokovnjaki, veliko prebrala in zdaj se mi zdi, da se znam odzivati na njene potrebe, to kar ona potrebuje (E23).

Vloga socialnega dela

Kakšna je vloga socialnega dela pri izobraževanju in podpori rejnikov, ko gre za otroke z izkušnjo razvojne kompleksne travme?

Imamo kar dobre odnose s socialnimi delavkami (E24). Še posebej s to skupino rejnic, ki jo imamo, ko jo one vodijo. Tam veliko takšnih tem odpremo (E25).

Ali so vam socialne delavke na voljo za vprašanja in dileme, ki jih imate pri delu z otrokom z izkušnjo travme? Na kakšen način vam pomagajo?

Sodelujem trenutno z socialnimi delavkami iz dveh centrov in sem zadovoljna z obojimi. So odzivne, poslušajo, poskušajo pomagati, če kaj potrebuješ (E26).

Bo od socialnih delavk potrebovali še kakšno pomoč in podporo? Na katerem področju?

Ne, tudi če je kaj sprotnega, poslušajo in poskušamo rešiti, tudi nazaj pokličejo, poizvejo, če takrat ne znajo pomagati (E27).

Osnovne informacije

Kako dolgo že izvajate z rejniško dejavnost?

Skoraj 35 let. Poklicna pa ene 30 let.

Koliko otrok imate pri sebi trenutno?

Trenutno 5. Dva sta pri nas že od kar sta bila dojenčka. Potem smo vzeli še enega starejšega fanta, zdaj smo dobili še pa dva njegova mlajša polbrata, da jih nismo ločili.

Intervju F:

Izobraževanje rejnikov in rejnic v Sloveniji

Kako je potekalo vaše izobraževanje za rejnico/rejnika? Kakšno je bilo izobraževanje pred začetkom izvajanja rejniške dejavnosti? Kako potekajo dodatna izobraževanja?

Tega začetnega se bolj slabo spomnim. Vem, da smo imeli nekaj celodnevni srečanj s predavanji in delavnicami v Ljubljani (F1). Dodatna izobraževanja imamo pa v obliki treh sklopov na vsakih pet let (F2). Tem imaš pa več na izbiro, jaz probam izbrati takšne, ki jih še nisem slišala. Ker se nekatere kar ponavljajo (F3).

Kakšna znanja ste v sklopu izobraževanj pridobili?

Jaz sem gledala, da sem si izbrala tista, ki sem jih takrat glede na otroke potrebovala (F4). Zdaj imam večje otroke, tako da se izobražujem o zaključevanju rejništva, o najstništvu, nasilju in spolni zlorabah. Pa o otrocih s posebnimi potrebami (F5).

Ali znanja pridobivate le na obveznih izobraževanjih in usposabljanjih za rejnike, ali še kje drugje? Če da, kje in kakšna?

Preko CSD imamo vsakoletno predavanja, kamor povabijo kakšnega gosta, nazadnje smo imeli enega psihologa (F6). Mesečno imamo skupino rejnic, kjer se pogovarjamo o stanju v družini, delimo, kaj se nam dogaja, s čim se soočamo (F7). Če je kakšna možnost, da zasledim predavanje na temo, ki me zanima, se ga udeležim (F8). V otrokovih šolah tudi večkrat organizirajo kakšna predavanja, nazadnje smo imeli o odvisnosti pri mladih (F9).

Ste tekom izobraževanja pridobili kakšna znanja o travmi? Kje, koliko in katera znanja ste pridobili za delo z otroki z izkušnjo travme?

Smo se tudi. O tem kaj so travme, kake so značilnosti (F10).

Kako kompetentne za izvajanje rejniške dejavnosti se počutite s pridobljenimi znanji?

Ko imaš kakšen primer se potem spomniš, kaj so predavatelji povedali, na kakšen način se s situacijo soočit (F11). Najbolj mi koristijo tista s področja vzgoje otrok in čustvovanja pri otrocih (F12).

Katera bi še potrebovali?

Zdaj sem se ukvarjala s primerom, ko je otrok prišel in tujine in mu je bilo potrebno urediti vse dokumente v Sloveniji. To sem potem veliko sodelovala s socialnimi delavkami, ker teh postopkov pa res nisem poznala (F13). Če pa je kaj takšnega, pa lahko predlagaš in poskušajo upoštevati (F14).

Delo z otrokom z izkušnjo travme

Ste že imeli izkušnjo z otrokom, ki ima izkušnjo travme?

Nisem. Sem že imela otroke z izkušnjo nasilja v družini, ampak nisem pa opazila, da bi jih to tako zaznamovalo, da bi pa zdaj rekla, da so travmatizirani (F15).

Po katerih znakih prepoznate, da je otrok predhodno doživel travmo?

Kako nanje odgovorite?

Verjetno, da otroci ne spijo, se zbujaajo, jokajo. Močenje postelje, da bi bili bolj zaprti vase, nedostopni (F16). Fantek, ki je bil pri meni, se je zelo bal očeta, ki je bil nasilen (F17).

Kakšna dodatna pomoč in podpora sta vam na voljo v primeru, da je otrok pred vstopom v rejniško družino doživel razvojno kompleksno travmo? Kdo jo nudi?

Pedopsihiatri, preko zdravstva. Pa kakšni psihologi, socialna služba na šoli (F18).

Kakšna dodatna znanja bi potrebovali?

Zdaj če bi dobili napotnico za pedopsihiatra vem, da so to kar dolge čakalne dobe, to je problem, da ne prideš hitro na vrsto (F19).

Vloga socialnega dela

Kakšna je vloga socialnega dela pri izobraževanju in podpori rejnikov, ko gre za otroke z izkušnjo razvojne kompleksne travme? Ali so vam socialne delavke na voljo za vprašanja in dileme, ki jih imate pri delu z otrokom z izkušnjo travme? Na kakšen način vam pomagajo?

Jaz sodelujem s tremi centri in dobro sodelujemo (F20). Enkrat na mesec imamo skupino rejnic, to na dveh centrih (F21). V sklopu enega imamo piknik rejniških družin vsako leto in ob koncu leta imamo rejnice skupaj kosilo (F22). So na voljo, pomagajo, priskočijo na pomoč, ko kaj potrebuješ (F23). Več sem jih klicala na začetku, ko sem bila še neizkušena in so mi nudile podporo, pomoč, nasvete, so me poslušale s čim se spopadam (F24).

Bo od socialnih delavk potrebovali še kakšno pomoč in podporo? Na katerem področju?

Mislim da ne. Če kaj rabim pokličem in potem odvisno od situacije rešujemo stvar (F25).

Osnovne informacije

Kako dolgo že izvajate z rejniško dejavnost?

Od leta 2006. Poklicna sem pa od leta 2020.

Koliko otrok imate pri sebi trenutno?

V rejništvu imam trenutno 4.

9.3 ODPRTO KODIRANJE

ŠT. IZJAVE	IZJAVA	POJEM	KATEGORIJA	TEMA
A1	<i>Takrat je bilo še tako, da je moral hoditi tudi mož zraven</i>	Izobraževanje obvezno za rejnico in partnerja	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje
A2	<i>Zdaj pa je izključno na nosilca dejavnosti, tako da sama hodim</i>	Izobraževanje obvezno le za nosilca dejavnosti	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
A3	<i>Na začetku je kar vse dobrodošlo, ko ne veš kaj in kako</i>	Ob začetku rejništva so dobrodošle vse informacije	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje
A4	<i>Zdaj pa je veliko bolj dobrodošlo, ko si rejnice med sabo podelimo izkušnje</i>	Deljenje osebnih izkušenj	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
A5	<i>Glede tem gledamo, da greš na čim bolj različne</i>	Izbiranje različnih tem izobraževanja	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
A6	<i>bi bilo potrebno takšno izobraževanje vsako leto, ker je res zanimivo, hitro mine</i>	Želja po večkratnem dodatnem izobraževanju	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
A7	<i>Je kot usposabljanje, predavanje, ampak tudi kot druženje</i>	Doživljanje dodatnega izobraževanja kot druženje	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
A8	<i>Na začetku smo imeli delavnice, kjer si moral veliko o sebi govoriti meni to ni bilo najbolj všeč, ker ne maram toliko govoriti</i>	Delavnice pred začetkom rejništva	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje
A9	<i>Poveš, vprašaš kaj te zanima</i>	Pridobivanje dodatnih informacij	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
A10	<i>drugi rejniki delijo lastne izkušnje</i>	Delitev lastnih izkušenj	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
A11	<i>Prijavljenih nas je okoli 50, včasih manj, potem pa nas razdeljeni v skupine po 20, 25</i>	Opis poteka dodatnega izobraževanja	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
A12	<i>najprej predavanja, potem kakšne delavnice na temo predavanj</i>	Predavanja in delavnice na temo predavanj	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
A13	<i>ponudijo 5-7 tem na leto, potem si pa izbereš</i>	Teme dodatnega izobraževanja	Teme izobraževanja	Izobraževanje
A14	<i>Zdaj je bilo zelo dobrodošlo o vplivu rejnic in rejnikov v postopkih sodišča</i>	Teme dodatnega izobraževanja	Teme izobraževanja	Izobraževanje
A15	<i>teme o otrocih s posebnimi potrebami, čustvenimi primanjkljaji, odvisnosti od drog, telefonov</i>	Teme dodatnega izobraževanja	Teme izobraževanja	Izobraževanje
A16	<i>na koncu dobimo vprašalnik, kjer lahko predlagamo kaj bi pa želeli v prihodnje slišati in se potrudijo to tudi potem izpeljati</i>	Možnost predlogov za prihodnja izobraževanja	Teme izobraževanja	Izobraževanje

A17	<i>Preko matičnega CSD-ja imamo vsak mesec skupino rejnic, kjer se srečamo, ter pogovarjamo o temah, težavah, ki jih trenutno imamo</i>	Srečanja skupine rejnic na matičnem CSD	Delitev izkušenj	Izobraževanje
A18	<i>vsakoletna predavanja, ki jih imamo trije centri naše regije skupaj</i>	Vsakoletna predavanja lokalnih CSD-jev	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
A19	<i>Preko Rejniškega društva Slovenije imamo večkrat organizirana predavanja</i>	Predavanja, ki jih organizira Rejniško društvo Slovenije	Neobvezno izobraževanje	Izobraževanje
A20	<i>preko Društva rejnikov lokalne regije občasno organiziramo kakšna srečanja in izobraževanja</i>	Srečanja in izobraževanja Društva rejnikov lokalne regije	Neobvezno izobraževanje	Izobraževanje
A21	<i>kakšne travme doživljajo otroci, glede nasilja doma, prehoda v rejniško družino, novi ljudje, nova šola in kako to vpliva na njih</i>	Travme otrok zaradi nasilja v družini, vstopa v rejniško družino, življenja z novimi ljudmi in vstopa v novo šolo	Izobraževanje o travmi T	Izobraževanje
A22	<i>Tudi, če nekaj že prej slišiš, izkušnje koga, ki je že to dal skozi, potem tudi veš kako odreagirati, ko si sam v podobni situaciji. Ti ostane nekje v glavi in v tisti situaciji pride prav</i>	Izobraževanje o izkušnjah drugih rejnikov pridejo prav, ko se sam znajdeš v podobni situaciji	Delitev izkušenj	Izobraževanje
A23	<i>se ti kaj pripeti, situacija, o kateri ne veš veliko, potem predlagamo centru, pa nam poskušajo zagotoviti izobraževanja na to temo</i>	Za dodatno izobraževanje o nepoznatih situacijah se obrne na CSD	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
A24	<i>Večinoma so pri vseh otrocih, ki pridejo v rejništvo prisotne neke travme iz matične družine</i>	Prisotnost travm pri otrocih, ob prihodu v rejniško družino	Travma pri otroku	Travma
A25	<i>Fantku, ki sem ga imela je prišel iz družine, kjer je bilo prisotnega veliko nasilja, se je poznalo, da ni govoril z nikomer, imel izpade agresije</i>	Izpadi agresije, molčečnost pri otroku z izkušnjo nasilja v matični družini	Znaki predhodne travme	Travma
A26	<i>Sva hodila na razgovore k psihologinji, v šoli je imel dodatno pomoč, veliko se je bilo potrebno z njim pogovarjati</i>	Obiski psihologinje, dodatna pomoč v šoli, pogovori	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
A27	<i>deklici, ki sta bili pri meni, njun oče je naredil samomor in jih je zelo zaznamovalo, še zdaj imamo pogovore o tem</i>	Pogovor z otrokom	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
A28	<i>Deklica, ki jo je mama kot majhno puščala veliko samo ima hude primanjkljaje na čustvenem področju</i>	Hudi primanjkljaji na čustvenem področju, kot posledica zanemarjanja v zgodnjem otroštvu	Znaki predhodne travme	Travma
A29	<i>Je vzkipljiva, ne želi hoditi k psihologinji, zavrača vso pomoč</i>	Vzkipljivost, zavračanje pomoči strokovnjakov	Znaki predhodne travme	Travma

A30	<i>Najprej se poskušamo sami pogovoriti</i>	Pogovor	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
A31	<i>s pomočjo socialne delavke, psihologinje</i>	Vključevanje strokovnih delavcev	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
A32	<i>Zdaj od otroka do otroka odvisno. Eni sprejemajo pomoč, pri drugih je potrebnega veliko vztrajanja, pomoč zavračajo na vse načine</i>	Vztrajanje	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
A33	<i>Na CSD-ju se izpostavi s čim se soočamo, potem pa nam oni pomagajo, da pridemo do psihologov, šolskih dispanzerjev ali pa kakšnih drugih specialistov</i>	Dodatna pomoč na voljo preko CSD, ki vzpostavi sodelovanje s psihologi, šolskimi dispanzerji in drugimi specialisti	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
A34	<i>nam pomagajo, da vemo, če prav delamo, če se dobro odzivamo, jim dajemo to kar potrebujejo</i>	Dodatna pomoč in nasveti pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
A35	<i>Veliko je vredno že to, da se malo razbremeniš, ko nekomu poveš</i>	Razbremenitev skozi pogovor	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
A36	<i>Dobro bi bilo o travmah še kaj več izvedeti</i>	Želja po več znanja s področja travme	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
A37	<i>Nekoga z več izkušnjami, ki res dela samo na področju travm in kako se z njimi spopadati, bi bilo koristno poslušati, sodelovati z njim</i>	Želja po sodelovanju s strokovnjakom za travmo	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
A38	<i>Jaz imam z vsemi kar dobre izkušnje, sodelujem z več centri, tako s štajerske, kot z gorenjske. Če že drugače ne preko telefona, ker sta dva centra bolj oddaljena.</i>	Uspešno sodelovanje s socialnimi delavkami iz več CSD-jev v Sloveniji	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
A39	<i>Nekako se vedno uspemo dogovoriti, poslušajo kar imamo za povedati in potem poskušajo najti najboljšo rešitev</i>	Poslušanje, dogovori, dialog s socialnimi delavkami	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
A40	<i>Motilo me je, ko so se na enem centru kar naenkrat zamenjale tri socialne delavke za področje rejništva in smo mogli potem z vsako od začetka sodelovati, kar je bilo naporno in za nas in za otroke</i>	Menjava socialnih delavk na področju rejništva zmoti proces sodelovanja	Motnje sodelovanja s socialnimi delavkami	Socialno delo
A41	<i>Prav tako bi bilo bi potrebno, da bi bil nekdo nam rejnikom vedno na razpolago, ker se kakšni dogodki zgodijo izven delovnega časa in nimaš koga na katerega bi se obrnil</i>	Potreba po celodnevni dostopnosti socialne delavke.	Motnje sodelovanja s socialnimi delavkami	Socialno delo
A42	<i>Si največ rejnice med sabo pomagamo, da se pokličemo in poskušamo nekako rešiti situacijo</i>	Medsebojno sodelovanje rejnic	Delitev izkušenj	Izobraževanje

B1	<i>Imeli smo predavanja, potem pa delavnice po skupinah, vsak je povedal svoje mnenje</i>	Izobraževanje so sestavljala predavanja in delo po skupinah	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje
B2	<i>Jaz sem se rada vključevala v debate, ker sem želela iz tega potegniti čim več</i>	Pripravljenost vključevanja v debate	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje
B3	<i>Dodatna izobraževanja pa moramo opraviti na pet let tri teme, ki jih same izberemo iz ponujenih tematik</i>	Izbira treh ponujenih tem v petih letih	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
B4	<i>Dodatna izobraževanja pa imamo v okviru našega CSD-ja vsako leto</i>	Vsakoletna izobraževanja na matičnem CSD	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
B5	<i>socialna delavka poskuša dobiti takšne predavatelje, ki nas najbolj zanimajo</i>	Iskanje predavateljev, ki so relevantni za potrebe rejnic	Sodelovanje s socialnim delom	Socialno delo
B6	<i>Letos smo imeli temo rejnica na sodišču, ki je bila zelo aktualna, ker moramo rejnice po novi zakonodaji zagovarjati svoj položaj na sodišču</i>	Na novo zakonodajo vezana tema o rejnicah na sodišču	Teme izobraževanja	Izobraževanje
B7	<i>Je bila sodnica, ki dela na tem področju in smo rejnice veliko spraševale kako pa je pravi način, da zastopamo otroka na sodišču</i>	Srečanje s strokovnjakinjo s področja zastopanja otroka na sodišču	Teme izobraževanja	Izobraževanje
B8	<i>Da otrok, ki pride v rejništvo, pride s travmami</i>	Predhodne travme ob prihodu otroka v rejniško družino	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
B9	<i>Kdo so strokovnjaki, ki delajo na tem področju, na koga se lahko obrnemo</i>	Spoznavanje strokovnjakov za delo z otroci z izkušnjo travme	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
B10	<i>da prepoznamo čim več znakov, kje ima otrok neke posledice, primanjkljaje in kako jih naslovimo</i>	Prepoznavanje in naslavljanje znakov predhodne travme pri otrocih	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
B11	<i>Jaz si poiščem še dodatna znanja. Kjerkoli slišim, da se kaj dogaja grem, če utegnem</i>	Iskanje znanj izven obveznih izobraževanj	Neobvezno izobraževanje	Izobraževanje
B12	<i>Karkoli je na temo vzgoje in družine poskušam čim več izvedeti</i>	Iskanje dodatnih znanj na temo vzgoje in družine	Neobvezno izobraževanje	Izobraževanje
B13	<i>Nazadnje sem poslušala eno predavanje o odnosih v družinah in kako se soočiti s konflikti</i>	Predavanje o odnosih v družinah in soočanju s konflikti	Neobvezno izobraževanje	Izobraževanje
B14	<i>Grem tudi v knjižnico in si vzamem knjige na to temo, strokovno literaturo</i>	Iskanje dodatnega znanja v knjižnici, strokovni literaturi	Neobvezno izobraževanje	Izobraževanje
B15	<i>Največ se potem naučiš na koncu predavanj, v delavnicah, ko pridejo ljudje z določenimi vprašanji, svojimi situacijami in se o njih pogovarjamo</i>	Učenje iz realnih situacij, izkušenj drugih rejnikov	Delitev izkušenj	Izobraževanje
B16	<i>Največ se naučiš, kot sem rekla, iz primerov s katerimi ljudje pridejo. Ko se potem</i>	Učenje iz pogovora o reševanju	Delitev izkušenj	Izobraževanje

	<i>med sabo in s strokovnjaki pogovarjamo o njih in možnih rešitvah. To ti potem ostane in se spomniš kakšne rešitve, ko si sam v podobni situaciji</i>	problemov drugih rejnikov		
B17	<i>Če mene nekaj tare, predlagam socialni delavki, da damo to temo naprej, se o njej pogovarjamo, organiziramo kakšno predavanje</i>	Predlog socialni delavki o pogovoru, izobraževanju o pereči temi	Iskanje rešitev	Izobraževanje
B18	<i>Pri tem nam pridejo naproti, se potrudijo, da najdejo koga, ki se s tem ukvarja in nam lahko pomaga</i>	Socialna delavka išče predavatelje, rešitve konkretnih primerov rejnic	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
B19	<i>Z večino otrok pride travma v paketu</i>	Prisotnost travme pri večini otrok, ob prihodu v rejniško družino	Travma pri otroku	Travma
B20	<i>To je od otroka do otroka različno in se po navadi hitro pokaže, ko pridejo v rejništvo</i>	Različni indikatorji izkušnje predhodne travme	Znaki predhodne travme	Travma
B21	<i>Da se ponoči zbuja, kriči, vpije, joka</i>	Nespečnost, jok, kričanje	Znaki predhodne travme	Travma
B22	<i>Greš k njemu, ga potolažiš, vprašaš kaj je</i>	Pristop k otroku, tolažba	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
B23	<i>rešuješ drug dan, ko je otrok pomirjen</i>	Reševanje situacije, ko se otrok pomiri	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
B24	<i>sem se obrnila na socialno delavko, kako naj v tem primeru odreagiram</i>	Iskanje pomoči pri socialni delavki	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
B25	<i>Socialna delavka na našem centru. Pedopsihiatri, razvojne ambulate, psihologi</i>	Pomoč nudi socialna delavka, pedopsihiatri, razvojne ambulate, psihologi	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
B26	<i>Tudi kakšne knjige o tej temi, da bolj spoznaš s čim je otrok prišel k tebi</i>	Iskanje odgovorov v literaturi	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
B27	<i>Ko pridejo otroci k meni se s strokovno delavko hitro dogovorim za obisk psihologa, ne zato da bi iskali kakšne pomanjkljivosti ampak zato, da vidimo kje smo z otrokom in kako bomo učinkovito delali naprej</i>	Predhoden obisk psihologa, kjer se ustvari slika realnega stanja in načrtuje delo v naprej	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
B28	<i>Zdaj je lahko reči, da bi verjetno znala odreagirati, ko bi se pa kaj nepričakovanega zgodilo, pa ne vem, kako bi bilo</i>	Kako bi odreagirala ne veš, dokler nisi v situaciji	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
B29	<i>je treba taka vprašanja naslavljeni sproti</i>	Sprotno reševanje nastale situacije	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
B30	<i>Vsakomesečno imamo skupino rejnic, kjer se dve uri pogovarjamo kakšne probleme imamo, kakšen je napredek</i>	Vsakomesečno srečanje o stanju v rejniški družini	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma

B31	<i>socialne delavke sodelujejo, nas usmerjajo, poskušajo pomagati</i>	Usmeritev in pomoč s strani socialnih delavk	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
B32	<i>organizirajo tudi kakšna srečanja, piknike, da nas malo razbremenijo in se lahko sproščeno družimo in mi in otroci</i>	Organizacija neformalnih srečanj, druženj	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
B33	<i>Vedno so na voljo preko telefona, v živo. Poslušajo kaj potrebujemo in poskušajo pomagati</i>	Razpoložljivost socialnih delavk	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
B34	<i>Problem vidim, da se socialne delavke, ki delajo na primeru veliko menjujejo in ni ena, ki bi otroka spremljala ves čas. Jaz sem imela en primer, ko se je pri otroku v rejništvu zamenjalo 8 socialnih delavk v parih letih. In je bilo potrebno vedno vse na novo povedati in delati</i>	Menjava socialnih delavk na področju rejništva pomeni, da je proces sodelovanja potrebno začeti ponovno	Motnje sodelovanja s socialnimi delavkami	Socialno delo
B35	<i>Problem pa je tudi za vikende, praznike, ki so izven delovnega časa. Ko gredo otroci v matično družino in se ne vrnejo pravočasno, pa ne veš koga bi poklical, ki bi lahko pomagal</i>	Potreba po celodnevni dostopnosti socialne delavke.	Motnje sodelovanja s socialnimi delavkami	Socialno delo
C1	<i>Na začetku smo imeli več zaporednih srečanj v Ljubljani</i>	Izobraževanja v obliki srečanj v Ljubljani	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje
C2	<i>Razvoj otroka smo spoznavali. Kako se otrok razvija v kakšnem obdobju, kje se pridružijo kakšne bolezni, kje se delajo napake. Vse od nosečnosti do odrasle dobe</i>	Spoznavanje razvoja otroka skozi vsa obdobja odraščanja	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje
C3	<i>Potem smo pa imeli eno rejnico, ki nam je povedala kako rejništvo poteka</i>	Rejništvo skozi oči rejnice	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje
C4	<i>Zdaj na dodatnih izobraževanjih, ki jih moraš opraviti na vsake 5 let pa imamo pa različne teme</i>	Dodatna izobraževanja o različnih temah v petih letih	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
C5	<i>Droge, spolnost, alkohol, kajenje, kako vpliva na možgane. Nasilje v družini, motnjo pozornosti, ADHD, disleksija</i>	Teme dodatnega izobraževanja	Teme izobraževanja	Izobraževanje
C6	<i>Vsak mesec imamo na CSD-ju skupino rejnic, kjer se pogovarjamo o tekočih zadevah, s katerimi se soočamo v družini. Kaj doživljamo ob otrocih in kako to reševati</i>	Mesečno srečanje rejnic in pogovori o tekočih zadevah v družini	Delitev izkušenj	Izobraževanje?
C7	<i>Mi mamo izobraževanja na našem CSD, na državni ravni in vsakomesečno srečanje pri psihologu</i>	Izobraževanja potekajo tako na državni ravni, kot lokalno in zasebno	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje

C8	<i>Smo vedno omenili, pri boleznih, kako vpliva na travma na otroka in kako delati z njimi</i>	Vpliv travme na otroka in delo z njim	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
C9	<i>V določeni meri pomagajo</i>	Ocena koristi znanja o travmi v praksi	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
C10	<i>Največ pa v situaciji odreagiraš nagonsko, tako kot čutiš, da je prav. Se izkaže, da je na koncu še najbolj koristna tista zdrava domača »kmečka« logika</i>	Pomen znanja pri delu z otrokom	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
C11	<i>potrditev, da je to kako odreagiram pravilna, ali pa predlogi, kako bi lahko stvar še izboljšali na drugačen način. Na konkretnem primeru, ki ga imam</i>	Pomen potrditve uspešnega dela in predlogi za izboljšanje morajo temeljiti na konkretnem primeru	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
C12	<i>Večkratno ponavljanje in utrjevanje kakšnih znanj, ki si jih že slišal, pa jih takrat nisi potreboval, v prihodnosti ti bodo pa mogoče prišla prav</i>	Želja po utrjevanju že slišane	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
C13	<i>Vsak pride s kako travmo, manjšo ali večjo</i>	Prisotnost travme pri večini otrok, ob prihodu v rejniško družino	Travma pri otroku	Travma
C14	<i>Ko ti otrok začne zaupati pride za tabo in ti sam pove</i>	Izpoved otroka	Znaki predhodne travme	Travma
C15	<i>ko začnejo primerjati kako so stvari delali doma, kako pa je zdaj v rejniški družini, opazijo razliko in ti povejo. In preko tega lahko izveš kaj se je v družinah sploh dogajalo, teh informacij od socialnih delavcev mi ne dobimo</i>	Otrok s primerjavo življenja v matični in rejniško družini razkriva kaj se je doma dogajalo	Znaki predhodne travme	Travma
C16	<i>ponoči ni mogel dihat, ga je kar dušilo, ni spal</i>	Nespečnost, težko dihanje, dušenje ponoči	Znaki predhodne travme	Travma
C17	<i>ni hotela spati, je ponoči ves čas taval po hiši</i>	Nespečnost, nočno tavanje po hiši	Znaki predhodne travme	Travma
C18	<i>Otroke opazovati kako se obnašajo, kako reagirajo, kaj jih moti, kaj imajo radi. Potem pa začneš odkrivati, kaj se dogaja z njimi</i>	Opazovanje otrok, njihovih odzivov, želja	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
C19	<i>Pokličem druge rejnice, socialno delavko ali pa zdravnika</i>	Vključitev strokovnih služb	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
C20	<i>Tudi z eno homeopatinjo sem v kontaktu, ampak to ni financirano s strani zdravstva, čeprav so včasih hitrejši kot je zdravstvo</i>	Iskanje alternativnih možnosti - homeopatija	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
C21	<i>Center takrat, ko so v službi</i>	CSD je na voljo med delovnim časom	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo

C22	<i>Takrat ko je izven delovnega časa se pa slišimo z ostalimi rejnicami, da poveš kaj se je zgodilo</i>	Iskanje pomoči in podpore pri ostalih rejnicah	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
C23	<i>V eni noči pa stvari tako ne moreš rešiti, to je dolgotrajni proces</i>	Delo z otrokom z izkušnjo travme je dolgotrajen proces	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
C24	<i>Potem imam še pa psihologinjo, k kateri hodimo z otroki in mi tudi ona pove, če zadeve prav rešujem, da kakšne nasvete, da pridemo iz tega ven</i>	Pomoč psihologinje, ki jo obiskujejo otroci	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
C25	<i>Če tam »pojamraš« nad kakšno zadevo, ti potem predlagajo tudi kakšnega drugega specialista, ki se na to bolj spozna</i>	Ob srečanju s težavo napotitev k specialistu	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
C26	<i>Imamo ljudi, ampak se mi včasih zdi da vseeno premalo</i>	Želja po več pomoči pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
C27	<i>Čakalne dobe do psihologov in pedopsihatrov so občutno predolge, ker bi bilo treba začet z otroci delat takoj, ko opaziš težavo, ne pa šele čez pol leta, ko prideš na vrsto</i>	Predolge čakalne vrste za obisk psihologa ali pedopsihiatra	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
C28	<i>Vidimo se na IPS, mesečni skupini rejnic, na obisk pridejo, če jih pa kaj potrebujemo pa pokličemo in pridemo na sestanek, ali pa one k nam</i>	Srečevanje s socialnimi delavkami na IPS, po potrebi zasebnih srečanjih	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
C29	<i>Poslušajo, da malo damo iz sebe. Ona ti potrdi, da delaš kaj, ali pa te opozori, kadar kaj ni pravilno, ti da nove predloge</i>	Poslušanje o težavah, potrditev pravilnega dela ali opozorilo pri nepravilnostih	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
C30	<i>Včasih si se lahko sam odločil za kakšne sprotne stvari, zdaj morajo pa vse potrditi starši in se potem stvari zapletejo in trajajo celo večnost, otroku pa to škodi. Pri tem bi potrebovale več podpore, da bi bil tudi naš glas pomemben</i>	Večja podpora matični kot rejniški družini pri odločanju o otrokovih vsakdanjih stvareh	Motnje sodelovanja s socialnimi delavkami	Socialno delo
C31	<i>Če vidijo, da starši ne vplivajo pozitivno na razvoj otroka, bi jih mogli štopat</i>	Potreba po poseganju v pravice staršev v korist otroka	Motnje sodelovanja s socialnimi delavkami	Socialno delo
C32	<i>Pa tudi denarne prejemke bi morali bolje urediti. Ko sem za enega otroka dobila nekoliko več denarja, zaradi zahtevnosti primera, so potem mojim otrokom znižali štipendije. Kar pa je nesmiselno</i>	Želja po boljši ureditvi denarnih prejemkov, ki ne bi bili v škodo rejniške družine	Motnje sodelovanja s socialnimi delavkami	Socialno delo
D1	<i>sem morala iti v Ljubljano na izobraževanja, potem sem</i>	Začetna izobraževanja v	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje

	<i>imela pa še preverjanje na domu</i>	Ljubljani in preverjanje na domu		
D2	<i>Zdaj je pa potrebno na 5 let opraviti tri izobraževanja, da ohraniš licenco</i>	3 izobraževanja v sklopu petih let	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
D3	<i>Imamo izbirne teme na voljo, potem pa si zbereš kaj se ti zdi najbolj primerno, kaj najbolj rabiš</i>	Izbira teme, ki jo najbolj potrebuješ	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
D4	<i>Pred korona krizo so nas vse skupaj dali v kako sejno sobo v hotel in nas je potem sedelo tam not po 60, 70, pa smo poslušali predavanja. Tisto je bilo tako strogo po urniku, 45 min, 5 min pavze</i>	Izobraževanja potekala v večjih skupinah, po vnaprej določenem urniku	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
D5	<i>Potem smo šli v manjše skupine in smo delali na primerih, smo meli delavnice, so pa oni dali kak primer, ali pa je kdo svojega delil, pa smo se med sabo pogovarjali</i>	Delo v skupini na konkretnih primerih	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
D6	<i>kot uteha je včasih, da vidiš, da pri tebi še ni tako hudo</i>	Zgodbe drugih rejnikov kot uteha za tvoje delo	Deljenje izkušenj	Izobraževanje
D7	<i>Veliko o psihologiji otroka, pa tudi zakonodajo, kaj ureja, o družini, pa o tem kako odreagirati na otroka</i>	Teme o psihologiji otroka, zakonodaji, družini, reakcijah	Teme izobraževanja	Izobraževanje
D8	<i>Saj so nam tudi strokovno risali kakšne grafe, postopke, ampak največ sem odnesla vedno od konkretnih primerov, ki smo jih izpostavili</i>	Največ znanja odnesla od konkretnih primerov	Deljenje izkušenj	Izobraževanje
D9	<i>Nazadnje, ko sem bila na izobraževanju, je bilo o končanju rejništva. Zaradi tega zakona zdaj, ko je vse prišlo pod sodišče, da naj bi se po treh letih rejništvo končalo.</i>	Izobraževanje o zaključku rejništva po treh letih (nov zakon)	Teme izobraževanja	Izobraževanje
D10	<i>V vsakem tem petletnem obdobju je tudi bila ena možnost travme izbrati. Eno predavanje prej, kot to o končanju rejništva, smo imeli o travmah in o teh posebnostih travme</i>	Možnost izbire izobraževanja o travmi	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
D11	<i>Kdo deli kako je bilo pa pri njih, pa kako so reševali. Potem odneseš nekaj konkretno, ker tista teorija gre hitro mimo. Lažje potem ti, če prideš v to situacijo vse skupaj rešuješ, se spomniš kako smo pa mi takrat to delali, se na to opreš, da ne kompliciraš</i>	Opiranje na konkretne primere reševanja v sklopu izobraževanj	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje

D12	<i>Da se usmeriš kako rešiti, da ni samo poglobljanje, zakaj je tako, kaj je narobe</i>	K rešitvi usmerjeno delo	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
D13	<i>Na lokalnem CSD imamo vsak mesec skupino rejnic. Se srečamo, pa socialna delavka zraven, pa se pogovarjamo o tem kaj se dogaja pri nas in z nami, pa poslušamo druga drugo in si poskušamo pomagati</i>	Srečanje skupine rejnic	Delitev izkušenj	Izobraževanje
D14	<i>Potem imamo pa še CSD sosednjega območja, dvakrat, trikrat letno, skupaj kdaj predavanja, kakega strokovnjaka povabijo, pa se dobimo pa poslušamo</i>	Predavanja strokovnjakov v organizaciji lokalnih CSD	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
D15	<i>Nekako se pol počutiš bolj samozaveznega, ker konec koncev tako, kot se tam pogovarjamo, tako pol tudi delaš</i>	Izobraževanja dajo dodatno samozavest, način dela z otrokom	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
D16	<i>Jaz bi še na več tega šla, če bi bila možno. Sej pokrijejo veliko tem, mi pa manjka, da bi bilo še kaj več sploh za rejnike, za nas, za naše krize, stiske</i>	Več izobraževanj o reševanju kriz in stisk pri rejnikih	Teme izobraževanja	Izobraževanje
D17	<i>Moram reči, da ni takih brez travme, vsaj tisti, ki sem jih jaz imela</i>	Prisotnost travme ob prihodu v rejniško družino	Travma pri otroku	Travma
D18	<i>Pridejo res iz težkih situacij. Tudi za najmlajše, sej je travma tudi to, da se ločijo od mame</i>	Že ločitev od staršev je za otroke travmatična	Travma pri otroku	Travma
D19	<i>To da se držijo po strani, zase, so tiho, se bojijo drugih ljudi, če pride nekdo nepoznan v hišo, še posebej kakšen moški</i>	Zadržanost, strah pred ljudmi, še posebej moškimi	Znaki predhodne travme	Travma
D20	<i>Ali pa da ga pustiš v kakšni sobi, pa vrata zapreš, kar zmrznejo, obstanejo. Ne počutijo se varne, če te ni zraven</i>	Strah pred samoto	Znaki predhodne travme	Travma
D21	<i>Deklica, ki sem jo imela v rejništvo ni smela videti koga drugega, še posebej ne moških. Niti mojega moža ali sina. To smo potem tako reševali, da je dobila svojo sobi, kamor brez njenega povabila ni imel vstopa nihče</i>	Zagotavljanje lastnega, varnega prostora	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
D22	<i>Četudi sem se večkrat počutila slabo, da se ji ne znam približati, sem vedela da je to</i>	Spoštovanje otrokovih želja in potreb	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma

	<i>zanjo pomembno in da ne smem siliti vanjo</i>			
D23	<i>Veliko sem sodelovala s psihologinjo od otrok. Ona mi je povedala, če je to kar delam prav, mi predlagala kakšne nove pristope, se pogovarjala z mano, ko je bilo težko</i>	Sodelovanje s psihologinjo	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
D24	<i>Največ o tem, kako vse skupaj vpliva na nas, kako sam za sebe poskrbeti v tem ko skrbiš za otroke. Da imamo tudi rejnice travmo</i>	Pomanjkanje znanja o sekundarni travmatizaciji rejnic	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
D25	<i>Socialno delavko na CSD-ju, pod katerega spadam, si vedno lahko poklical, če si imel kakšno težavo in je poslušala. In potem se je neka rešitev našla. Največ je bilo, da si lahko dal to ven, kar te je težilo</i>	Socialna delavka je na voljo za pogovor, posluša, pomaga najti rešitve	Sodelovanje s socialno delavko	Socialno delo
D26	<i>Meni bi veliko pomagalo, da bi mi predlagale, da se zaposlim kot poklicna rejnica, ko sem imela tri otroke</i>	Ponudba zaposlitve kot poklicna rejnica	Motnje sodelovanja s socialno delavko	Socialno delo
D27	<i>Pa pri zagotavljanju denarnih prejemkov, mi niso želele izplačati enkratne pomoči ob rojstvu otroka, ki sem go dobila kot novorojenčka, čeprav sem bila do njega upravičena, ker ga otrokova mama ni prejela</i>	Zagotavljanje dostopa do vseh denarnih prejemkov	Motnje sodelovanja s socialno delavko	Socialno delo
E1	<i>Tisto začetno ni bilo nekaj posebnega</i>	Vtis prvega izobraževanja	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje
E2	<i>Kar nisem pridobila v sklopu izobraževanj sem se pa potem sama pozanimala. V kakšnih knjigah, potem kasneje tudi na internetu</i>	Pridobivanje dodatnega znanja v knjigah, na spletu	Neobvezno izobraževanje	Izobraževanje
E3	<i>Kmalu smo potem ustanovile tudi skupino rejnic iz tega okolja, da smo si izkušnje izmenjevale</i>	Skupina rejnic	Izmenjevanje izkušenj	Izobraževanje
E4	<i>Ta obvezna izobraževanja so po pravilniku, v petih letih moraš tista tri narediti</i>	Tri izobraževanja v petih letih	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
E5	<i>Nekatere teme so zanimive, druge pa se ponavljajo</i>	Teme izobraževanj so zanimive ali pa se ponavljajo	Teme izobraževanja	Izobraževanje
E6	<i>Nazadnje smo imeli o postopkih na sodišču, kar mi je bilo zelo zanimivo, ker sem imela takrat dolgotrajen proces na sodišču</i>	Tema postopkov na sodišču	Teme izobraževanja	Izobraževanje
E7	<i>Drugače pa veliko je o otrocih s posebnimi potrebami, največ predavajo kakšne zdravnice, o tem kako otroka čim bolj razumeš in mu pomagaš</i>	Strokovnjaki o otrocih s posebnimi potrebami	Teme izobraževanja	Izobraževanje

E8	<i>Take teme iščem, predavanja, ki jih takrat potrebuješ, glede na situacijo doma. Da lažje razumeš otroka</i>	Iskanje tem, ki sovpadajo z dogajanjem v rejniški družini	Teme izobraževanja	Izobraževanje
E9	<i>Veliko smo se pogovarjali o tem kako je vse povezano, otrokova doživetja z njegovim obnašanjem, težavami kasneje v življenju</i>	Izobraževanje kako travma zaznamuje otrokovo obnašanje, doživetja, razvoj	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
E10	<i>In da je tega vse več, otroci pridejo vedno kasneje v rejništvo in imajo vedno več travm. Še posebej zdaj, ko je preko sodišča, dlje kot je otrok v takem okolju, bolj je travmatiziran</i>	Travm je pri otrocih vedno več, saj jih v rejništvo nameščajo kasneje	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
E11	<i>In je potem kar veliko dela, moreš znati s pravim pristopom. O teh pristopih do otrok smo se veliko pogovarjali</i>	Pravilni pristop k otroku z izkušnjo travme	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
E12	<i>Vsako leto imamo rejniške družine poleti tabor, po navadi v Portorožu. In v sklopu tega imamo kar nekaj predavanj, pridejo predavatelji. Na teh izobraževanjih dobim veliko več, kot na tistih obveznih v Ljubljani ali pa Mariboru</i>	Tabor rejniških družin, s predavanji	Neobvezno izobraževanje	Izobraževanje
E13	<i>Tukaj pa je več rejnic skupaj, predavat pridejo zdravnice, psihologinje, prostovoljci in veliko znanja delimo in dobimo. Pogovarjamo se o tekočih zadevah, izkušnjah</i>	Medsebojna izmenjava izkušenj, predavanja strokovnjakov	Neobvezno izobraževanje	Izobraževanje
E14	<i>Ta obvezna predavanja, saj nekaj dobiš, ampak se mi zdijo bolj prisilna, naporna, trajajo cel dan (od 9h do 16h, polna dvorana, veliko ljudi) in niso vedno takšna, kot ti potrebuješ. Ta obvezna predavanja bi bila lahko manjša, bolj osebna, na tekočo problematiko. Sej dobiš veliko znanja, informacij, ampak takšna osebna, manjša srečanja, kot so pa npr. na tem taboru ti dajo za delo veliko več</i>	Suhoparnost in občasno neustrezna tematika obveznih izobraževanj	Teme izobraževanja	Izobraževanje
E15	<i>Deljenje izkušenj, poslušanje o določeni temi pomaga. Si lažje predstavljaš kako naprej. Tudi zase dobiš energijo, vzpodbude</i>	Izobraževanje in deljenje izkušenj pomagata pri delu naprej	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
E16	<i>Veliko je teh tem o otrocih s travmami, posebnimi potrebami. Tisto, s čimer se trenutno doma ukvarjaš je najbolj koristno</i>	Najbolj koristne teme izobraževanja so tiste, s katerimi se srečuješ doma	Teme izobraževanja	Izobraževanje
E17	<i>Sej nas vedno ob koncu teh predavanj vprašajo, kaj bi si še želeli slišat, lahko napišemo</i>	Organizatorji izobraževanj sprejemajo	Teme izobraževanja	Izobraževanje

	<i>predloge. In se potrudijo, da jih potem upoštevajo, vključijo kakšne nove teme</i>	predloge rejnic o temah, ki bi jih želele slišati		
E18	<i>Ker maš čas tistih 5 let za dodatno izobraževanje je fajn, da si res vzameš čas že prej, spremljaš in greš res na teme, ki jih potrebuješ, te zanimajo</i>	Pomembno je, da si sam poiščeš teme, ki jih potrebuješ	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
E19	<i>v rejništvo skoraj vsak otrok pride z travmatičnimi izkušnjami</i>	Prisotnost travme ob prihodu v rejniško družino	Travma pri otroku	Travma
E20	<i>Je potrebovala tisto bližino in mir, ko smo ji jo dali, pa ni bilo problema. Potrebno je sproti videti, zaznati. Moraš slišati otroka kaj potrebuje, mu povedati, da ni on kriv za to kar se mu dogaja in biti z njim tam kjer je</i>	Potrebno se je odzivati na potrebe otroka, mu povedati, da ni kriv za to, kar se mu dogaja	Delo z otrokom z izkušnjo travme	Travma
E21	<i>Imam zelo dobre izkušnje s pedopsihijatrinjo, v Mariboru, njo lahko vprašam če je karkoli pri delu z otroci, s katerimi hodim k njej na obravnave</i>	Sodelovanje s pedopsihijatrinjo	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
E22	<i>Ja, tudi v kontakt je npr. vstopila s šolo, ko se je zgodilo, da otroka niso upoštevali in je potem pomagala pri urejanju tega. Se zelo zavzame za otroka. Lahko se z njo pogovarjaš</i>	Za otroka se zavzame, sodeluje z drugimi institucijami	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
E23	<i>Sem se pogovarjala z raznimi strokovnjaki, veliko prebrala in zdaj se mi zdi, da se znam odzivati na njene potrebe, to kar ona potrebuje</i>	Iskanje načinov dela pri strokovnjakih, v literaturi	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
E24	<i>Imamo kar dobre odnose s socialnimi delavkami</i>	Dobri odnosi s socialnimi delavkami	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
E25	<i>Še posebej s to skupino rejnic, ki jo imamo, ko jo one vodijo. Tam veliko takšnih tem odpremo</i>	Teme o travmi naslavljaajo na srečanjih skupine rejnic	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
E26	<i>Sodelujem trenutno z socialnimi delavkami iz dveh centrov in sem zadovoljna z obojimi. So odzivne, poslušajo, poskušajo pomagati, če kaj potrebuješ</i>	Uspešno sodelovanje s socialnimi delavkami različnih CSD	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
E27	<i>tudi če je kaj sprotnega, poslušajo in poskušamo rešiti, tudi nazaj pokličejo, poižvejo, če takrat ne znajo pomagati</i>	Prisluhnejo, poskušajo pomagati, če ne znajo se pozanimajo in pokličejo nazaj	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
F1	<i>Vem, da smo imeli nekaj celodnevni srečanj s predavanji in delavnicami v Ljubljani</i>	Celodnevna srečanja s predavanji in delavnicami v Ljubljani	Izobraževanje pred začetkom rejništva	Izobraževanje

F2	<i>Dodatna izobraževanja imamo pa v obliki treh sklopov na vsakih pet let</i>	Trije sklopi na pet let	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
F3	<i>Tem imaš pa več na izbiro, jaz probam izbrati takšne, ki jih še nisem slišala. Ker se nekatere kar ponavljajo</i>	Izbira tem, ki jih še ni slišala, saj se nekatere ponavljajo	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
F4	<i>Jaz sem gledala, da sem si izbrala tista, ki sem jih takrat glede na otroke potrebovala</i>	Izbira teme, ki jo trenutno potrebuje	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
F5	<i>Zdaj imam večje otroke, tako da se izobražujem o zaključevanju rejništva, o najstništvu, nasilju in spolni zlorabah. Pa o otrocih s posebnimi potrebami</i>	Teme o končanju rejništva, nasilju, najstništvu, spolnih zlorabah, otrocih s posebnimi potrebami	Teme izobraževanja	Izobraževanje
F6	<i>Preko CSD imamo vsakoletno predavanja, kamor povabijo kakšnega gosta, nazadnje smo imeli enega psihologa</i>	Vsakoletno predavanje v organizaciji CSD	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
F7	<i>Mesečno imamo skupino rejnic, kjer se pogovarjamo o stanju v družini, delimo, kaj se nam dogaja, s čim se soočamo</i>	Mesečno srečanje skupine rejnic	Deljenje izkušenj	Izobraževanje
F8	<i>Če je kakšna možnost, da zasledim predavanje na temo, ki me zanima, se ga udeležim</i>	Udeležba na predavanjih z izbranimi temami	Neobvezno izobraževanje	Izobraževanje
F9	<i>V otrokovih šolah tudi večkrat organizirajo kakšna predavanja, nazadnje smo imeli o odvisnosti pri mladih</i>	Predavanja v osnovnih šolah otrok	Neobvezno izobraževanje	Izobraževanje
F10	<i>O tem kaj so travme, kake so značilnosti</i>	Kaj je travma in njene značilnosti	Izobraževanje o travmi	Izobraževanje
F11	<i>Ko imaš kakšen primer se potem spomniš, kaj so predavatelji povedali, na kakšen način se s situacijo soočiš</i>	Korist izobraževanja, ko se sam znajdeš v tej situaciji	Dodatno izobraževanje	Izobraževanje
F12	<i>Najbolj mi koristijo tista s področja vzgoje otrok in čustvovanja pri otrocih</i>	Izobraževanja s področja vzgoje in čustvovanja so najkoristnejša	Teme izobraževanja	Izobraževanje
F13	<i>sem se ukvarjala s primerom, ko je otrok prišel in tujine in mu je bilo potrebno urediti vse dokumente v Sloveniji. To sem potem veliko sodelovala s socialnimi delavkami, ker teh postopkov pa res nisem poznala</i>	Urejanje dokumentacije ob rejništvu otroka iz tujine	Teme izobraževanja	Izobraževanje
F14	<i>Če pa je kaj takšnega, pa lahko predlagaš in poskušaš upoštevati</i>	Organizatorji izobraževanj odprti do predlogov rejnic	Teme izobraževanja	Izobraževanje
F15	<i>Nisem. Sem že imela otroke z izkušnjo nasilja v družini, ampak nisem pa opazila, da bi jih to tako zaznamovalo, da bi pa zdaj rekla, da so travmatizirani</i>	Otroci z izkušnjo nasilja v družini	Travma pri otroku	Travma

F16	<i>da otroci ne spijo, se zbujaajo, jokajo. Močenje postelje, da bi bili bolj zaprti vase, nedostopni</i>	Nespečnost, jok, močenje postelje, zaprtost vase	Znaki predhodne travme	Travma
F17	<i>Fantek, ki je bil pri meni, se je zelo bal očeta, ki je bil nasilen</i>	Strah pred povzročiteljem nasilja	Znaki predhodne travme	Travma
F18	<i>Pedopsihiatri, preko zdravstva. Pa kakšni psihologi, socialna služba na šoli</i>	Pedopsihiatri, psihologi, šolska svetovalna služba	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
F19	<i>Zdaj če bi dobili napotnico za pedopsihiatra vem, da so to kar dolge čakalne dobe, to je problem, da ne prideš hitro na vrsto</i>	Dolge čakalne dobe na pregled pri pedopsihiatru	Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme	Travma
F20	<i>Jaz sodelujem s tremi centri in dobro sodelujemo</i>	Dobro sodelovanje s CSD	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
F21	<i>Enkrat na mesec imamo skupino rejnic, to na dveh centrih</i>	Skupina rejnic	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
F22	<i>V sklopu enega imamo piknik rejniških družin vsako leto in ob koncu leta imamo rejnice skupaj kosilo</i>	Neformalna druženja	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
F23	<i>So na voljo, pomagajo, priskočijo na pomoč, ko kaj potrebuješ</i>	Socialne delavke so dostopne, pripravljene pomagati	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
F24	<i>Več sem jih klicala na začetku, ko sem bila še neizkušena in so mi nudile podporo, pomoč, nasvete, so me poslušale s čim se spopadam</i>	Več sodelovanja z socialnimi delavkami je potrebovala ob začetku rejništva, bile so pripravljene pomagati	Sodelovanje s socialnimi delavkami	Socialno delo
F25	<i>Mislim da ne. Če kaj rabim pokličem in potem odvisno od situacije rešujemo stvar</i>	Ne potrebuje dodatne pomoči in podpore	Motnje sodelovanja s socialnimi delavkami	Socialno delo

9.4 OSNO KODIRANJE

IZOBRAŽEVANJE

- Izobraževanje pred začetkom rejništva
 - Obvezno za rejnico in partnerja (A1)
 - Ob začetku rejništva so dobrodošle vse informacije (A3)
 - Predavanja, delavnice (A8, B1)
 - Vključevanje v debate (B2)
 - Več zaporednih srečanj v Ljubljani (C1, D1, F1)
 - Spoznavanje razvoja otroka (C2)
 - Predstavljena osebna izkušnja rejnice (C3)
 - Preverjanje na domu (D1)
 - Nič posebnega (E1)
- Dodatno izobraževanje
 - Obvezno le za nosilca dejavnosti (A2)
 - Deljenje osebnih izkušenj, konkretni primeri (A4, A10, D5, E15)
 - Izbiranje različnih tem izobraževanja (A5, D3, E18, F3, F4)
 - Želja po večkratnem dodatnem izobraževanju (A6)
 - Doživljanje dodatnega izobraževanja kot druženje (A7)
 - Pridobivanje dodatnih informacij (A9)
 - Opis poteka dodatnega izobraževanja (A11)
 - Predavanja in delavnice na temo predavanj (A12)
 - Izbira treh tem v petih letih (B3, C4, D2, E4, F2)
 - Vsakoletna izobraževanja na matičnem CSD (A17, B4, C7, D14, F6)
 - Želja po utrjevanju že slišane (C12)
 - Izobraževanja potekajo v večjih skupinah (D4)
 - Izobraževanja so vir moči pri delu (D15, E15, F11)
- Teme izobraževanja
 - Samostojna izbira tem dodatnega izobraževanja (A13, E8)
 - Rejniki v postopku sodišča (A14, B6, D7, E6)
 - Otroci s posebnimi potrebami (A15, C5, E7, E16, F5)
 - Čustveni primanjkljaji (A15)
 - Odvisnost (A15, C5)
 - Spolnost in spolne zlorabe (C5, F5)
 - Psihologija otroka (D7)
 - Družina (D7)
 - Končanje rejništva (D9, F5)
 - Nasilje (F5)
 - Vzgoja otrok (F5)
 - Čustvovanje otrok (F5)
 - Možnost predlogov za prihodnja izobraževanja (A16, E17, F14)
 - Predavanja strokovnjakov za določeno področje (B7, E7)
 - Želja po izobraževanju o urejanju dokumentom otroku iz tujine (F13)
 - Želja po več izobraževanjih na temo stisk rejnikov (D16)

- Ponavljanje tem (E5)
- Suhoparnost in občasno neustrezna tematika obveznih izobraževanj (E14, E16)
- Delitev izkušenj
 - Največ se naučiš iz izkušenj, ki jih podelijo drugi rejniki (A22, B15, B16)
 - Medsebojno sodelovanje rejnic (A42)
 - Skupine rejnic (C6, D13)
- Neobvezna izobraževanja
 - Rejniško društvo Slovenije (A19)
 - Društva rejnikov lokalne regije (A20)
 - Udeležba predavanj v lastni organizaciji (B11, B12, B13, F8)
 - Knjige in strokovna literatura, internet (B14, E2)
 - Tabor rejniških družin (E12, E13)
 - Šole (F9)
- Izobraževanje o travmi
 - Nasilje v družini (A21)
 - Prehod v rejniško družino (A21)
 - Novi ljudje, nova šola (A21)
 - Želja po dodatnem izobraževanju o travmi (A36, A37)
 - Otrok v rejništvo pride s travmami (B8, E10)
 - Strokovnjaki s področja travme (B9)
 - Prepoznavanje znakov travme (B10, F10)
 - Vpliv travme na otroka (C8, E9)
 - Izobraževanja o travmi so koristna (C9)
 - Možnost izbire predavanja o travmi kot temo dodatnega izobraževanja (D10, D11)
 - Usmerjanje k rešitvi (D12)
 - Pristop k otroku z izkušnjo travme (E11)

TRAVMA

- Travma pri otroku
 - Otroci v rejniško družino pridejo z izkušnjo travme (A24, B19, C13, D17, E19)
 - Ločitev od staršev je za otroke travmatična (D18)
 - Izkušnja nasilja v družini (F15)
- Znaki predhodne travme
 - Izpadi agresije (A25)
 - Primanjkljaji na čustvenem področju (A28)
 - Vzkipljivost (A28)
 - Zavračanje pomoči (A28)
 - Znaki se od otroka do otroka razlikujejo (B20)
 - Nespečnost (B21, C16, C17, F16)
 - Jok (B21, F16)
 - Izpoved otroka (C14, C15)
 - Oteženo dihanje ponoči (C16)
 - Zadržanost (A25, D19, F16)
 - Strah pred tujci, moškimi (D20, F17)

- Strah pred samoto (D20)
- Močenje postelje (F16)
- Delo z otrokom z izkušnjo travme
 - Obiski strokovnjakov (A26)
 - Pogovori znotraj rejniške družine (A27, A30)
 - Vztrajanje (A32)
 - Tolažba (B22)
 - Reševanje situacije, ko je otrok pomirjen (B23)
 - Vnaprej ne veš kako boš odreagiraj na otroka (B28, C10)
 - Način dela je odvisen od vsakega otroka (B29, E20)
 - Opazovanje in reagiranje na otrokove potrebe (C18, D22, E20)
 - Dolgotrajen proces (C23)
 - Zagotavljanje varnega prostora (D21)
- Pomoč pri delu z otrokom z izkušnjo travme
 - Psiholog (A31, B25, B27, C24, D23, F18)
 - Socialni delavec (A31, A33, B24, B25, C19)
 - Šolski dispanzer (A33, C19)
 - Pedopsihiater (B25, E21, E22, F18)
 - Dodatna pomoč, nasveti, razbremenitev (A34, A35, C11, D24)
 - Razvojna ambulanta (B25)
 - Literatura (B26, E23)
 - Druge rejnice (B30, C19, C22, E25)
 - Homeopatija (C20)
 - Drugi specialisti (C25, E23)
 - Premalo ljudi, na katere se lahko obrneš (C26)
 - Predolge čakalne vrste (C27, F19)
 - Šolska svetovalna služba (F18)

SOCIALNO DELO

- Sodelovanje s socialnimi delavkami
 - Zagotavljanje dodatnega izobraževanja glede na potrebe rejnic (A23, B18)
 - Uspešno sodelovanje (A38, E24, E26, F20)
 - Poslušajo, se dogovarjajo, usmerjajo, iščejo rešitve (A39, B31, B33, C29, E26, E27, F23, F24)
 - Organizacija neformalnih srečanj (B32, F22)
 - Na voljo med delovnim časom (C21)
 - Skupina rejnic (C28, F20)
 - Individualna projektna skupina (C28)
- Motnje sodelovanja s socialnimi delavkami
 - Menjava socialnih delavk na področju rejništva zmoti proces sodelovanja (A40, B34)
 - Niso na voljo izven delovnega časa (A41, B35)
 - Večja podpora matični kot rejniški družini pri odločanju o otrokovih vsakdanjih stvareh (C30, C31)
 - Denarni prejemki se izključujejo (C32)